

MILLIY TARBIYA ASOSLARI

Annotatsiya

Mazkur o'quv qo'llanma pedagogika va psixologiya bakalavriat ta'lim yo'nalishi talabalari uchun mo'ljallangan bo'lib, unda milliy tarbiyaning nazariy-metodologik asoslari, mazmuni, tarkibiy qismlari, tamoyillari, metodlari, shakl va vositalari izchil yoritilgan. Qo'llanmada milliy tarbiya jarayonining mazmun-mohiyatini chuqur anglash, tarbiyaviy faoliyatni ilmiy asosda tashkil etish hamda tarbiya jarayoniga oid zamonaviy pedagogik yondashuvlarni o'zlashtirishga xizmat qiluvchi nazariy va amaliy materiallar jamlangan. Shuningdek, unda milliy tarbiyaning o'ziga xos xususiyatlari, tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish va samarali amalga oshirish mexanizmlari, pedagogik jarayonni boshqarish usullari hamda tarbiyaviy faoliyatni tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etuvchi ilmiy qarashlar keng yoritib berilgan.

MUNDARIJA

Kirish.....	4
“Milliy tarbiya asoslari” fan sifatida.....	6
Milliy tarbiya g’oyasining tarixiy pedagogik asoslari	12
Milliy tarbiyaning mazmuni va uni amalga oshirish tamoyillari.....	24
O’quvchilarning milliy tarbiyalanganlik ko’rsatkichlari.....	29
O’zbek oilasidagi milliy tarbiya mazmuni.....	34
Tarbiyaviy faoliyatda pedagogik mahorat.....	42
Umumiy o’rta ta’lim tizimida milliy tarbiya.....	54
Milliy tarbiyani amalga oshirishda maktab, oila va mahalla hakorligi.....	63
Tarbiya jarayonini tashkil etishda moddiy- texnik ta’minot.....	73
Xulosa.....	90
Testlar.....	92
Glossariy.....	103
Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati.....	106

KIRISH

Jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichida ta'lim tizimi zimmasidagi eng dolzarb vazifalardan biri - kelajak avlodni komil inson qilib tarbiyalash, ularda milliy va insoniy qadriyatlarga hurmat-e'tibor tuyg'usini shakllantirish, yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlarni kamol toptirish, kritik fikrlovchi, ijtimoiy faol, qolaversa, mas'uliyatli avlodni voyaga yetkazishdan iboratdir. Ushbu vazifani muvaffaqiyatli amalga oshirishda milliy tarbiya tizimi alohida ahamiyatga ega. Chunki milliy tarbiya davlatning uzoq asrlik rivojlanishi davomida paydo bo'lgan ma'naviy merosi, qadriyatlari, urf-odatlari, an'analari hamda axloqiy tamoyillarini yoshlar ongiga singdirish, ularda milliy o'zlikni his qilish, insonparvarlik, fuqarolik burchi, ma'naviy kamolot va ijtimoiy faollikni shakllantirishga xizmat qiladigan zaruriy ijtimoiy-pedagogik jarayon sanaladi.

Bugungi globallashuv sharoiti, axborot almashinuvining jadallashuvi, madaniyatlararo hamkorlikning kengayishi hamda ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi yoshlar tarbiyasiga bo'lgan e'tiborni yanada kuchaytirmoqda. Shu jihatdan, bo'lajak pedagog va psixolog mutaxassislarni milliy tarbiyaning nazariy hamda amaliy asoslari bilan qurollantirish, ularda tarbiyaviy faoliyatni samarali yo'lga qo'yish kompetensiyalarini shakllantirish zarurati ushbu o'quv qo'llanmaning yaratilishiga asos bo'lib xizmat qildi.

Mazkur o'quv qo'llanma pedagogika va psixologiya bakalavriat bosqichi talabalari uchun mo'ljallangan bo'lib, unda milliy tarbiyaning ilmiy-metodologik asoslari, mazmun doirasi, ilg'or tamoyillari, shakllari, vositalari, tashkiliy tuzilmalari hamda asosiy tarkibiy qismlari ilmiy-nazariy yondashuv asosida tizimli bayon etilgan. Qo'llanmada milliy tarbiya terminining mazmuniy tuzilmasi, uning pedagogik hodisa sifatidagi ahamiyati, tarixiy taraqqiyot sarchashmalari, milliy va an'anaviy qadriyatlar bilan izchil bog'liqligi, shuningdek, tarbiyaviy faoliyatni amalga oshirishning zamonaviy konseptual yondashuvlari to'laqonli yoritilgan. Shu bilan bir qatorda, unda tarbiya jarayonini rejalashtirish, muvofiqlashtirish, nazorat qilish hamda natijadorligini baholashga oid ilmiy-amaliy tavsiyalar ham keltirilgan. O'quv qo'llanmaning ustuvor maqsadi talabalarda milliy tarbiya

to'g'risidagi umumiy nazariy g'oyalarni shakllantirish, ularda tarbiyaviy jarayonni samarali yo'lga qo'yish va boshqarishga oid bilim, malaka hamda amaliy tajribani rivojlantirishdan iboratdir. Manashu maqsadga ko'ra talabalarda milliy tarbiyaning mag'zini chuqur anglash, tarbiyaviy jarayonlarni ilmiy tahlil etish, pedagogik vaziyatlarni o'rinli baholash, maqbul qarorlar topa bilish, tarbiyaviy faoliyatni samarali rejalashtirish va tashkil qilish, shuningdek, pedagogik-psixologik qarashlarni amaliy faoliyatga tatbiq etish ko'nikmalarini shakllantirish nazarda tutilgan.

Qo'llanmada qamrab olingan mavzular talabalarni nafaqat milliy tarbiya nazariyasining fundamental masalalari bilan tanishtiradi, balki ularda tarbiyaviy jarayonlarga nisbatan mustaqil, tahliliy va tanqidiy munosabatni shakllantirishga ham xizmat qiladi. Unda ta'kidlangan nazariy g'oyalar, zamonaviy ilmiy yondashuvlar va metodik tavsiyalar kelajak mutaxassislariga ta'lim-tarbiya jarayonida uchraydigan muammolarni ilmiy nuqtayi nazardan o'rganish, ularning yuzaga kelish sabablarini aniqlash, natijalarini baholash, maqbul pedagogik yechimlarni o'ylab topish hamda tarbiyaviy jarayon samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Shu bilan birga, ushbu o'quv qo'llanma talabalarning pedagogik ongini o'stirish, ularni mustaqil va mantiqiy fikrlashga chorlash, kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish hamda tarbiyaviy jarayonga nisbatan mas'uliyatli va kreativ qarashlarni qaror toptirishga xizmat qiladi. Unda ta'kidlangan ilmiy-nazariy g'oyalar, pedagogik konsepsiyalar va amaliy topshiriqlar oliy ta'lim tizimida bo'lajak pedagog va psixologlarni kasbiy faoliyatga tayyorlash, ularning tarbiyaviy jarayonga oid bilim saviyasi va amaliy ko'nikmalarini oshirishda muhim metodik vosita sifatida ahamiyatga ega. Ushbu o'quv qo'llanma oliy ta'lim tashkilotlari talabalari, magistrilar, ilmiy izlanuvchilar, doktorantlar, amaliyotchi pedagoglar va tarbiya masalalariga qiziquvchi kitobxonlar uchun mo'ljallangan bo'lib, milliy tarbiya nazariyasi va amaliyotini o'rganishda muhim o'quv-uslubiy manba sifatida xizmat qiladi.

MAVZU: “MILLIY TARBIYA ASOSLARI” FAN SIFATIDA

Reja

1. *“Milliy tarbiya asoslari” fanining maqsad va vazifalari.*
2. *“Milliy tarbiya asoslari” fanining asosiy kategoriyalari.*
3. *“Milliy tarbiya asoslari” fanining boshqa fanlar bilan bog'liqligi.*

“O‘zbekiston “Milliy tiklanishdan - milliy yuksalish sari” tamoyili asosida taraqqiyotning yangi bosqichiga qadam qo‘ydi. Yangi davr shiddati ta‘lim-tarbiya tizimiga ham o‘zining aniq, qat‘iy talablarini qo‘ymoqda. “Milliy yuksalish” mamlakatimiz taraqqiyotini yangi bosqichga ko‘tarish, jonajon diyorimizda yagona oila bo‘lib yashayotgan, o‘z tarkibida 130 dan ortiq millat va elatlarni birlashtirgan bag‘rikeng xalqimizning ezgu orzu- intilishlarini ro‘yobga chiqarish asosida, xalqimiz ma‘naviy dunyosini yanada boyitishdir”¹.

“O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonun, “O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 - yil 28 - yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” PF-60-son”², “2018 - yil 14 - avgustdagi “Yoshlarni ma‘naviy, axloqiy va jismonan barkamol qilib tarbiyalash, ularni o‘qitish va tarbiyalash tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-3907-son”³, “2019-yil 31-dekabrda “Uzluksiz ma‘naviy tarbiya Konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 1059-son”⁴ qarorlari hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me‘yoriy-huquqiy hujjatlarda qarorlarida mamlakatimizning kelajagi bo‘lgan yoshlarni yuksak ma‘naviy-axloqiy fazilatlar ruhida tarbiyalashga, ularni o‘z Vatani va xalqiga sodiq fuqarolar sifatida

¹ Mirziyoyev Sh.M. “Insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik – milliy g‘oyamizning poydevoridir. Tasvir nashriyot uyi. Toshkent.2021y. - 36 6, 5-bet.

² O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 20 noyabrdagi 2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida PF-60-son farmoni.

³ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 14 avgustdagi Yoshlarni ma‘naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta‘lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish chora-tadbirlari to‘g‘risida PQ-3907-son qarori.

⁴ O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabrda Uzluksiz ma‘naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida 1059-son qarori

shakllantirishga alohida e'tibor qaratilishi bejiz emas. ““Uzluksiz ma'naviy tarbiya Konsepsiyasi”da, chora-tadbirlar rejasini amalga oshirishning ustuvor yo'nalishlari belgilanib, “Yoshlarda Vatanga sadoqat, tadbirkorlik, irodalilik, mafkuraviy immunitet, mehr-oqibatlik, mas'uliyatlik, bag'rikenglik, huquqiy madaniyat, innovatsion fikrlash, mehnatsevarlik kabi muhim fazilatlarni bolalikdan boshlab bosqichma-bosqich shakllantirish” ekanligi belgilab qo'yilgan”⁵. Milliy istiqlol mafkurasi negizidagi umuminsoniy kamolot bosqichlarining muhim qismi bo'lgan milliy ma'naviy qadriyatlar aynan ana shu maqsadga xizmat qilishga qaratilgandir. Zero, o'zligini anglash orqali komillikka intilayotgan har bir kishi hayotga befarq qaramaydi, o'z taqdirini millat va vatan taqdiridan ayricha tushunmaydi. Tarbiya va yoshlarning milliy tarbiyasi hamma davrlarda sharqona tarbiyaning muhim qismini tashkil qilgan, eng qadimgi yozma yodgorliklar: “O'rxun-Enasoy” bitiktoshlari-yu “Avesto”dan tortib, xalq og'zaki ijodining “Go'ro'g'li”, “Alpomish”, “Avazxon”, “Kitobi”da “Qo'rquq” kabi namunalari shundan dalolat beradi.

Milliy tarbiya asoslari fanining asosiy maqsadi milliy tarbiya mazmunini ijtimoiy-g'oyaviy rivojlanish jarayonida shakllangan, qonuniyatlarga tayangan qolaversa, obyektiv shakllanib boruvchi pedagogik hodisa tariqasida astoydil tahlil etishdan iboratdir. Bundan tashqari, manashu fan doirasida Sharq allomalari, vatanparvar adiblar hamda jadidchilik namoyandalarining milliy tarbiyaga oid qarashlarini shakllantirish va rivojlantirishdagi ilmiy-ma'naviy hissiy alohida o'rganiladi.

Milliy tarbiya asoslari fanining vazifalaridan biri ana shu obyektiv qonuniyatlarni aniqlashdan iborat. Milliy tarbiya asoslari fanining amaliy vazifalari quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi: -milliy tarbiya qonuniyatlarini mamlakatda ro'y beradigan ijtimoiy voqea sifatida hamda umuminsoniy qadriyatlar siste'masi bilan uyg'unlashgan holatda,

⁵ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida”gi PF-4947-son Farmoni/ “O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami”, – 6 (766) – son, 2017yil.

shuningdek, jamiyat ehtiyojlarining o'zgaruvchanligi bilan bog'liq tarzda ilmiy jihatdan o'rganish;

-jamiyatning iqtisodiy taraqqiyot darajasi bilan chambarchas aloqadorlikda milliy tarbiyaning maqsad va muddaolari, uning mazmuniy tuzilishi va tashkiliy tuzilmalarini izchil bayon etish;

-milliy tarbiya sohasida o'rganiladigan bilimlarning bo'lajak o'qituvchilarda milliy g'urur, tarixiy xotira hamda ma'naviy-ijtimoiy ongni shakllantirish jarayoniga katta ta'sir ko'rsatishini inobatga olish va shu kabi vazifalarni amalga oshirish.

Milliy tarbiya asoslari fani mustaqil ilmiy soha tariqasida arxeologik hamda tarixiy esdaliklar, xalq og'zaki ijodi na'munalarini, Sharqning yetuk allomalari va ma'rifatparvar olimlari tomonidan turli davrlarda yaratilgan ilmiy va adabiy merosni, shuningdek, davriy matbuot materiallarini, o'quv rejalari, fan dasturlari, darslik va uslubiy qo'llanmalarni, ta'lim muassasalari faoliyatiga doir rasmiy hujjatlarni hamda ta'lim-tarbiya faoliyatiga oid statistik materiallar va pedagogik asarlarni o'rganishni ilmiy faoliyat metodlari sifatida amalga oshiradi.

Milliy tarbiya asoslari fanining manbaalari: O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni, "Uzluksiz ma'naviy tarbiya Konsepsiyasi, "Xalq og'aki ijodi", "Avesto", Quroni Karim, Hadislar, Al Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Kaykovus, Mahmud Qoshg'ariy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, Alisher Navoiy, Koshifiy, Ulug'bek, Amir Temur va boshqa mutafakkirlarning, shuningdek, ma'rifatparvar shoirlar va jadidlarning pedagogik asarlari, ta'lim -tarbiya muassasalari faoliyatiga doir boshqa hujjatlar.

"Milliy tarbiya asoslari" fanining asosiy kategoriyalari. "Milliy tarbiya asoslari" fanining asosiy kategoriyalariga "tarbiya", "millat", "elat", "xalq", "milliy g'oya", "xalq mentaliteti" va boshqa tushunchalar kiradi. Tarbiya kategoriyasi juda qadimiy tushuncha bo'lib, u insoniyat paydo bo'lgan davrdan boshlab mavjud. Ko'p asrlar ilgari odamlar tarbiya nima va qachon paydo

bo'lganligi haqida o'ylashgan. Qadim zamonlarda ham eng buyuk yunon faylasufi Arastu ta'lim-tarbiyani xalqning axloqiy qarashlari, ko'nikma va qobiliyatlarni katta avloddan yoshlarga o'tkazish jarayoni bo'lib, madaniyatining uzluksizligi ta'minlovchi jarayon deb hisoblagan.

Tarbiya atamasi arab tilidagi "tarbiya" va "tarbiyat" so'zlaridan kelib chiqqan bo'lib, mazmunan keng va ko'p qirrali tushunchani ifodalaydi. U, bir tomondan, parvarish qilish, ta'lim berish, o'rgatish hamda odob-axloq ko'nikmalarini singdirish ma'nolarini anglatadi, ikkinchi tomondan esa mehr ko'rsatish, g'amxo'rlik qilish, doimiy nazoratda bo'lish va himoya etish kabi insoniy munosabatlarni ham o'z ichiga oladi.

Quyida "Milliy tarbiya asoslari" fanining boshqa ilmiy yo'nalishlar bilan o'zaro integratsiyasi hamda ulardagi nazariy asoslardan foydalanish imkoniyatlari haqida so'z yuritiladi.

"Pedagogika nazariyasi va tarixi" fani aniq tizimli g'oyaga ko'ra tashkil etiladigan pedagogik jarayon, ta'lim va tarbiya faoliyatlarining mazmuni, tuzilishi, usul va vositalarini, bundan tashqari, pedagogik ongning rivojlanishi va shakllanish bosqichlarini, turli tarixiy davrlarda yosh avlod tarbiyasini tashkil etishga doir bilimlarning yuzaga kelishi va rivojlanish jarayonini ilmiy tomonlama o'rganadi. Ushbu fan yoshlar tarbiyasini yo'lga qo'yishda guruh rahbarlarini insoniyat, xususan, o'zbek xalqi tomonidan jamlangan tarixiy-pedagogik tajriba bilan yaqin tanishtirishga xizmat qiladi. Xususan, xalq pedagogikasiga xos yetakchi g'oyalar, yoshlarda ijobiy fazilatlarni shakllantirish, ulardagi salbiy xulqiy holatlarni bartaraf etishda qo'llaniladigan xalqona tarbiyaviy yondashuvlarning samarali shakl, usul va vositalari, yoshlar tarbiyasini tashkil etishda milliy yondashuvning o'ziga xos jihatlari bilan bog'liq ma'lumotlarni yetkazishda "Pedagogika nazariyasi va tarixi" fani muhim o'rin egallaydi.

"Ijtimoiy pedagogika" fani insonning boshqa insonlar orasiga moslashuvi va jamoa bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish qonuniyatlarini, voyaga yetmagan shaxslar bilan bog'liq ijtimoiy masalalarni (pedagogik bee'tiborlik, bolalar o'rtasida zararli xulq-atvor, voyaga yetmaganlar tomonidan amalga

oshiriladigan jinoyatlarlar, giyohvandlikka moyillik va axloq me'yorlaridan chetga chiqish singari holatlar) pedagogik jihatdan tahlil qilish va ularni hal etish usullarini yaratish, shuningdek, ijtimoiy-pedagogik jarayonni manfaatli olib borish texnologiyalarini ishlab chiqish masalalarini o'rganadi. Yoshlar tarbiyasini amalga oshirish jarayonida guruh rahbarlarini "o'tish davri" deb ataluvchi o'smirlik bosqichining psixologik va pedagogik xususiyatlari, bu davrda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xulqiy og'ishlar, o'smirlarni to'g'ri yo'naltirishning shakl, metod va vositalari, shuningdek, ularning shaxsida uchrashi mumkin bo'lgan salbiy xulqiy belgilarni bartaraf etishga nisbatan oqilona yondashuv, o'smir va o'spirinlarni ijtimoiy foydali faoliyatga jalb etishning pedagogik ahamiyati kabi jihatlar bilan tanishtirishda "Ijtimoiy pedagogika" fani muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari, mazkur fan guruh rahbarlarini pedagogik nazoratsizlik, bolalar orasidagi zararli odatlar, voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi, giyohvandlik hamda axloqiy og'ishlar kabi salbiy ijtimoiy holatlardan himoyalash, yosh avlodda sog'lom turmush tarzi ko'nikmalarini shakllantirishga doir nazariy va amaliy bilimlar bilan qurollantirishga xizmat qiladi.

"Pedagogik mahorat" fani bo'lajak o'qituvchi va tarbiyachilarda ta'lim-tarbiya faoliyatini metodik taraflama o'rinli va samarali amalga oshirish, o'qituvchi hamda o'quvchi orasidagi munosabatlarni adolatli holda olib borish, shuningdek, kelajak kadrlarini kasbiy jarayonga tayyorlashga oid masalalarni o'rganadi. Mazkur fan asoslari guruh murabbiylarining pedagogik bilimlarini boyitish bilan bir qatorda, ularda jamoa a'zolari o'rtasidagi shaxslararo munosabatlarni yuqori darajadagi pedagogik mahorat bilan boshqarish ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Pedagogik mahorat asoslarini egallash guruh rahbarlariga tarbiyaviy jarayonda o'zlari va tarbiyalanuvchilar o'rtasida mehr-oqibat, hamkorlik va o'zaro yordamga tayangan ijtimoiy muhitni shakllantirish, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizolarni esa samarali bartaraf etish imkonini beradi. Ushbu fan bilimlari guruh murabbiylarining muloqot uslublarini (avtoritar, liberal va demokratik yondashuv) vaziyatga mos ravishda tanlashiga ham yordam beradi. Qolaversa, yosh avlod tarbiyasida pedagogik mahoratning tarkibiy qismlari

bo'lgan donolik, kasbiy kompetensiya, muloqot kompetentligi, kommunikativ ta'sir etish, pedagogik taktika, nutq mahorati, refleksiya, relaksatsiya hamda tashkilotchilik qobiliyatlarini qo'lga kiritish tarbiyaviy faoliyat samaradorligini sezilarli darajada orttiradi.

“Pedagogik konfliktologiya” fani esa pedagogik jarayonda yuzaga keladigan ziddiyatlarning kelib chiqish sabablarini ilmiy asosda o'rganish, ijobiy mazmunga ega konfliktlardan maqsadli foydalanish, salbiy xarakterdagi nizolarni esa oldini olish va bartaraf etish yo'llari, tamoyillari, shakl va metodlari hamda texnologik yechimlarini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etishni o'rganadi. Guruh murabbiylari pedagogik konfliktlar mohiyatini anglab yetgan taqdirda, jamoa ichida yuzaga keladigan qarama-qarshiliklarni to'g'ri baholash, ijobiy ziddiyatlardan tarbiyaviy jarayon samaradorligini oshirishda foydalanish, salbiy nizolarni esa o'z vaqtida aniqlab, ularni tezkorlik bilan bartaraf etish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Konfliktlarga oid bilimlar guruh rahbarlariga o'quvchilar jamoasida yuzaga keladigan turli ixtiloflarga nisbatan ilmiy asoslangan va to'g'ri yondashuvni shakllantirishga yordam beradi, bu esa ularning tarbiyaviy ko'rsatmalari samaradorligini oshiradi.

“Oila pedagogikasi” fani oilada tarbiyaviy jarayonlarni to'g'ri va samarali tashkil etish qonuniyatlarini o'rganadi. Bu jihatdan ota-onalar har bir xatti-harakatning tarbiyaviy ta'sirga ega ekanini chuqur anglab yetishlari lozim. Oiladagi tarbiyaviy faoliyat ta'lim muassasalaridagidek oldindan tuzilgan reja yoki dastur asosida emas, balki tabiiy ijtimoiy muhitda shakllanadi, bu esa oilaviy tarbiyaning murakkab va o'ziga xos jarayon ekanligini ko'rsatadi. Ota-onaning kundalik xulqi, muomala madaniyati, so'zlashuvi, atrofdagilar bilan munosabati, shuningdek, kasbiy faoliyatga yondashuvi farzandlar tomonidan bevosita kuzatilib, ularga kuchli tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli oila pedagogikasiga oid bilimlar guruh murabbiylariga ota-onalar bilan hamkorlikda bolalarning odobi, muloqot madaniyati, ijtimoiylashuvi hamda kasbiy strategiyasiga ijobiy ta'sir etish imkonini beradi. Sinf rahbarining ota-onalar bilan davra suhbatlarini amalga oshirishi, oiladagi ijtimoiy muhitni tahlil qilishi hamda ta'lim tashkilotlari va oila

hamkorligini mustahkamlash jarayonida faol ishtiroki katta tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi.

“Yosh pedagogikasi va psixologiya” fani insonning tug‘ilishidan boshlab keksalik davrigacha bo‘lgan psixologik rivojlanish jarayonini, shaxs shakllanishining qonuniyatlarini o‘rganadi. Mazkur fan asoslari guruh murabbiylariga turli yoshdagi o‘quvchilar bilan samarali muloqot o‘rnatish, ularda ma’naviy-axloqiy sifatlar, irodaviy barqarorlik hamda sog‘lom ruhiy holatni shakllantirishda yordam beradi. Shuningdek, u pedagoglarga yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda o‘quvchilarni turli ijtimoiy faoliyat turlariga yo‘naltirish imkonini yaratadi. O‘smirlik davrida shaxsni shakllantirish, ularni mehnat va sport faoliyatiga jalb etish orqali ijobiy ko‘nikmalarni rivojlantirish, o‘spirinlarda esa kasbiy yo‘nalishni to‘g‘ri tanlash, qiziqish va moyilliklariga tayangan holda ma’lum kasb-hunar bo‘yicha chuqur bilim olishga rag‘batlantirish orqali mas’uliyat hissini shakllantirishda ushbu fan muhim ahamiyatga ega.

Savol va topshiriqlar

1. “Milliy tarbiya asoslari” fanining maqsad va vazifalari nimalardan iborat ekanligini tasniflab bering.
3. “Milliy tarbiya asoslari” fanining ilmiy tadqiqot metodlari qaysilar hamda ularning funksiyalarini bayon eting
4. “Milliy tarbiya asoslari” fanining boshqa fanlar bilan aloqasi mazmunini bayon eting.

MAVZU: MILLIY TARBIYA G‘OYASINING TARIXIY PEDAGOGIK ASOSLARI

Reja

1. *Milliy tarbiya mazmuni, mohiyati.*
2. *O‘zbekona tarbiyaning o‘ziga xosligi turli manbaalardagi talqini.*
3. *O‘zbek mentaliteti: tayanch komponentlar, fazilatlar, xususiyatlar.*

Milliy tarbiya mazmuni, mohiyati. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida respublika suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy

davlat ekanligi e'tirof etilib, davlat xalq irodasini ifoda etishi, uning manfaatlariga xizmat qilishi, O'zbekiston Respublikasi o'zining milliy davlat va ma'muriy-hududiy tuzilishi, davlat hokimiyati organlarining tizimini belgilashi, ichki va tashqi siyosatini amalga oshirishi ta'kidlanib, O'zbekistonning davlat chegarasi va hududi daxlsiz va bo'linmasligi, O'zbekiston Respublikasida davlat tili o'zbek tili ekanligi, Respublika hududida yashovchi xalqlarning tillari, marosimlari va an'analari e'zozlashni ta'minlanishi, ularning davomiyligi uchun imkoniyat yaratilishi, O'zbekiston Respublikasi qonun bilan belgilanadigan o'zining milliy davlat ramzlari - bayrog'i, gerbi va madhiyasiga ega ekanligi belgilab qo'yilgan. O'z tiliga, o'ziga xos qadimiy urf-odatlar va an'analariga ega bo'lgan o'zbek millatining o'zining boy milliy tarbiyasi bor. Milliy tarbiya mazmuni nimadan iborat, bu tushunchaning o'ziga xosligi nimalarda ko'rinadi?

«Milliy tarbiya» tushunchasi keng mazmunli va ko'p yo'nalishli kategoriya bo'lib: milliy qadriyatlar asosida amalga oshiriladigan maqsadga yo'naltirilgan tarbiyaviy faoliyat sifatida; umuminsoniy tarbiya tizimining har bir xalq uchun xos, mos va betakror ko'rinishi sifatida; xalqning madaniy merosini asrab qolish, tiklash hamda rivojlantirishga xizmat qiluvchi (YuNESKO tamoyili asosidagi) vosita sifatida; «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunning asosiy tamoyillar tarkibiga kiruvchi (ta'lim va tarbiya jarayoniga milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar singdirilganligi, 4-modda) qism sifatida; turli millat vakili bolalarni har tomonlama rivojlantirish jarayonining o'ziga xos ma'naviy manbasi sifatida; o'quvchilarni axloqiy poklik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, estetik did, iqtisodiy bilim, ekologik ong va boshqa yo'nalishlarda tarbiyalashning asosiy yo'naltiruvchi tamoyili sifatida; millatlararo muloqot madaniyatini shakllantirish hamda shu orqali O'zbekistonda umumfuqaroviy totuvlikka erishishning insonparvar vositasi sifatida; ijtimoiy tarbiya va maktab tarbiyasi o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlovchi pedagogik shart sifatida; insoniyatni umumiy ma'naviy uyg'unlik sari yetaklovchi pedagogik yo'nalish sifatida; ijtimoiy-ma'naviy sohada milliy xavfsizlikni ta'minlashga xizmat qiluvchi strategik omil sifatida; o'quvchilarda milliy (avto va

geterostereotip) tasavvurlarni maqsadli shakllantirish hamda ularning ma'naviy dunyosini boyitish jarayoni sifatida qaraladi.

Milliy tarbiya - asrlar davomida o'zbek xalqi tomonidan yaratilgan e'tiqodlar, g'oyalar, ideallar, an'analar, urf-odatlar qarashlar tizimi bo'lib, yoshlarda keksa avlod tomonidan yaratilgan ijtimoiy tajriba, yutuqlarni o'zlashtirishni nazarda tutadi.

Yangilanayotgan O'zbekiston sharoitida milliy tarbiya - bu o'zbek xalqining tarixiy shakllangan e'tiqodlari, g'oyaviy qarashlari, ideallari, an'analari hamda urf-odatlariga tayangan holda yosh avlodni kamol toptirishga yo'naltirilgan maqsadli pedagogik jarayon sifatida talqin etiladi. Milliy tarbiyadan ko'zlangan asosiy maqsad o'zbek xalqi tomonidan to'plangan ijtimoiy tajribani, xalqning boy milliy madaniyatini, uning millatga xos bo'lgan fazilatlari asosida O'zbekiston fuqarolarida millatga xos bo'lgan xususiyatlar : milliy ong, yuksak odob-axloqlilik, badiiy did, huquqiy madaniyat, mehnat va ekologik madaniyatni shakllantirish hisoblanadi. Milliy tarbiya O'zbekistonda ilmiy-metodologik termin ta'rifasida milliy o'zligimiz bergan shart-sharoitlar orqali yangidan ko'tarilib qo'llanilgan bo'lsa ham, u avvaldan mavjud bo'lgan, xalqimiz turmush tarzida ifodalanib kelgan. Chunki o'zbek xalqining tarixi o'zbekchilikka asoslangan milliy tarbiyaning tarixi hamdir. Qadim zamonlardan boshlab tarixnavislar, sayyohlar hamda qomusiy bilim sohiblari (jumladan Ibn Batuta, Strabon, Abu Rayhon Beruniy, Mikluxo-Maklay, Lui Gonsales de Klavixo, Herman Vamberi va boshqalar) tomonidan yozilgan adabiyot durdonalari hamda ijtimoiy-ongli va axloqiy qarashlarda turli millatlarning bir-birini tushinish jarayoni, o'zaro tanishish va bilish faoliyatlari, shuningdek, bevosita hamda bilvosita millatlar o'rtasidagi muloqotlar davomida insonning milliy dunyoqarashlari o'rganilganligi tarixiy asarlardan ma'lum.

XIX asrga kelib esa G'arb ijtimoiy fanlarida boshqa xalqlarning milliy va umuminsoniy individualliklarini tadqiq etishga qaratilgan kulturantropologiya hamda sotsiologiya yo'nalishlari rivojlanib, bu sohalarda "boshqa dunyo odami" fenomeni, ya'ni turli tarbiya tizimlari, metodlari va maqsadlaridagi o'ziga xosliklar

ilmiy tahlil obyekti sifatida o'rganila boshlandi. XIX asr sharoitida "boshqa dunyo kishisi"ni tadqiq etish ilm-fan taraqqiyotidagi ilg'or yangiliklardan biri sifatida qaraldi.

Chunki kulturanthropologiya vakillari "Boshqa mamlakat yoki millat vakili qanday xususiyatlarga ega?", "U o'zini o'rab turgan borliqni qanday idrok etadi?", "Yaxshilik va yomonlik haqidagi tasavvurlari qanday shakllangan?", "U xulq-atvorida qaysi mezon va qadriyatlarga tayanadi?" kabi savollarga ilmiy asosda javob izlashga harakat qildilar.

Milliy tarbiyaning etnopedagogik jihatlarini dastlabki bor ilmiy asosda yoritgan olimlardan biri amerikalik kulturanthropolog Margaret Mid hisoblanadi. Uning tadqiqotlari nafaqat geterostereotip (boshqa xalqlar haqidagi tasavvurlar majmui), balki osiyo va afrika xalqlarida avtostereotip (o'z xalqi haqidagi tasavvurlar tizimi) shakllanishiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Xususan, M. Mid tomonidan 1927-yilda chop etilgan "Coming of Age in Samoa" ("Samoadal ulg'ayish") asari tarbiyaning milliy xususiyatga ega ekanligi ilmiy jihatdan asoslangan dastlabki tadqiqot natijalaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

"M.Mid har bir kishining ma'lum milliy muhitdagi xulq-atvorini tushunishda uning bolalikdagi milliy tarbiyaviy ta'sirining nihoyatda katta ahamiyatga egaligini qayd qiladi. Chunki, bolalarning milliy tarbiyaviy ta'sirni qabul qilish jarayoni va kattalarning milliy fe'l-atvorlari orasida izchil aloqa mavjud. Tarbiyaning milliy xususiyat kasb etishida bir avloddan ikkinchi avlodga o'tib keluvchi an'analar, marosim, udum, ishlab-chikarish va hayotiy malakalar, afsonalar, xulq-atvor shakllari, bolalarga, o'smirlarga, qariyalarga munosabatlarning o'ziga xosligi katta rol o'ynashini M.Mid alohida qayd etadi"⁶. Bir millatga mansub shaxslar uchun umumiy bo'lgan pdatlarni o'zida jamlagan na'munali vatanparvar shaxs timsoli mavjudligini birinchilardan bo'lib A.Kardiner aytib o'tdi. "U «milliy shaxs»ning shakllanishida, eng avvalo, oilaning milliy-

⁶ <https://muhaz.org/blackcurse>

tarbiyaviy ta'sirini, undan keyin ijtimoiy tarbiya omillarining yetakchi rolini alohida qayd qiladi"⁷.

Ikkinchi jahon urushidan so'ng Yaponiya hamda G'arbiy Germaniya aholisi psixologik jihatdan keng miqyosda tadqiq etilib, millatning qadriyatlar tizimi, muloqot shakllari va boshqa ijtimoiy ko'rsatkichlari asosan milliy madaniyat ta'sirida shakllanishi ilmiy jihatdan asoslab berildi. Turli hududlarda amalga oshirilgan tadqiqotlar natijalarini umumlashtirish shuni isbotlaydiki, ma'lum millatlarga mos fikrlash doirasi va hayot jarayonining mavjudligi turli "madaniy timsollar"ning rivojlanishiga olib keladi; bunday timsollarning mavjudligi esa o'quvchilarni tarbiyalash jarayonida alohida qarashlar mavjudligini hamda qadriyatlar siste'masining kattalar xulq-atvorida bevosita aks etishini tasdiqlaydi.

Shu bilan birga, etnografik va etnopsixologik tadqiqotlar shuni ham ko'rsatdiki, muayyan xalqning milliy xarakterini o'rganayotgan tadqiqotchining o'zi boshqa madaniy muhitga mansub bo'lishi sababli o'rganilayotgan madaniyatning ichki mohiyatini to'liq va chuqur anglay olmasligi mumkin, bu esa ilmiy xulosalarni talqin qilish jarayonida ayrim noaniqlik va xatoliklarga olib kelishi ehtimolini yuzaga keltiradi.

XX asrning 50-yillarida Amerika etnopsixologiyasida milliy xarakterga oid tadqiqotlarda kuzatilgan ayrim kamchiliklar ham aynan shu omil bilan bog'liq edi. Biroq bu holat milliy xarakter konsepsiyasining ilmiy asoslangan mohiyatini inkor etmadi, aksincha, tadqiqot metodologiyasini yanada takomillashtirish va mukammallashtirish zaruratini yuzaga keltirgan omil sifatida baholandi.

"Misrlik mashhur pedagog Sote' al-Husriy milliy tarbiya vositasida avloddan-avlodga o'tuvchi milliy madaniyat va uning sivilizatsiya bilan munosabatini shunday ta'riflaydi: «Menga madaniy birlikning kafolatini bering, men esa sizga birlikning boshqa barcha turlari kafolatini beraman». Olim 1953-yili Misr milliy mustaqillikni qo'lga kiritgach, maktabni «ma'naviy mustamlakalik»ka qarshi kurash maydoni, deb atadi. Shuning uchun ham u arab maktablarida milliy

⁷ Современная западная социология: Словарь: — М.: Политиздат, 1990, с. 208.

g'urur, vatanparvarlik tarbiyasiga alohida e'tibor qaratishga chaqirdi. U G'arb ta'lim tizimini Arabistonga namuna, nusxa qilib ko'chirib olish xavfli va befoyda deb hisoblar edi. Chunki, «boshqa muhitga ko'chirilgach, o'z joyiga xos bo'lgan ijtimoiy omillar ta'siridan ajratilgach, ko'chirib keltirilgan ma'orif tizimi butunlay boshqa natijalar beradi». Shuning uchun, deydi pedagog Al-Husriy, «biz boshqa har qanday millat maorif tizimiga o'ralashib qolmasdan, taraqqiyotda bizdan o'zib ketgan barcha millat tajribalaridan kelib chiqqan holda o'zimizning alohida maorif tizimimizni tuzmog'imiz kerak»⁸. Shuningdek, Al-Husriy “Arab tilining ilmiy atamalarini yaratishga chaqirib, «milliy tarbiya» tushunchasini ilk bor ilmiy-pedagogik muomalaga kiritdi”.

Demak, milliy tarbiya - muayyan millatga xos tarbiyaviy fazilatlarning asoslangan me'yori, o'lchovi va aniq yo'nalishini ifodalovchi tizim sifatida qaraladi. U “tarbiya” tushunchasining mazmun-mohiyatini zamonaviy pedagogika, psixologiya, etnopedagogika, etnopsixologiya, sotsiobiologiya, oliy nerv faoliyati fiziologiyasi hamda antropologiya kabi fanlar majmuasi asosida yanada chuqurroq yoritadi.

Shu bilan birga, milliy tarbiya til, urf-odatlar, milliy psixologik xususiyatlar va dunyoqarash orqali shakllanib, ko'pincha bolaning shaxsiy xohishidan mustaqil ravishda unga ta'sir etuvchi tarbiyaviy omillar natijasida amalga oshadigan ijtimoiy-pedagogik jarayon sifatida namoyon bo'ladi.

O'zbekona tarbiyaning o'ziga xosligi. Milliy tarbiya jarayonini «yashash darsi»ga qiyoslash mumkin. Ana shu darsdan «a'lo» baho olish uchun inson bobolar hikmatlarini, xalq maqollarining mazmunini chuqur anglashi kerak bo'lgan. XIX asr o'rtalarida xalqimiz hayoti, fe'l-atvorini o'rgangan olim H.Vamberi o'zbeklarning, tarbiyadagi umumiylikning natijasi o'laroq, fe'l-atvori bilan bir xilligini qayd etadi. O'sha davrda o'zbeklarning soni (Vamberining hisob-kitobiga ko'ra) ikki millionga teng bo'lgan. Ya'ni Buxoro hukmronligida bir

⁸ Т.Тихонова. Сать аль-Хусри о роли культуры в укреплении арабского единства. Проблемы арабской культуры. Сб. научн. ст. — М.: Наука, 1987, с. 332-343.

million, Xiva hukmronligida 700 ming, Afg'oniston hukmronligida 200 ming kishi bo'lgan. XIX asr o'zbeklari haqida olim shunday deydi: “«Oltin O'rdada «o'zbek» degan nom ancha oldindan ma'lum bo'lib, «musulmoncha tarbiyalangan» degandek tushunilgan. Ya'ni ular «shafqatsiz odatlardan bosh tortishib, O'zbekiston muqaddaslashtirgan musulmon Osiyo madaniyatiga yo'l ochgan: o'troq va yarim o'troq, asl dehqon; harbiy millat; savdoda og'ir vazmin; sanoatda mo'tadil; ochiq ko'ngil, mard; jiddiy, haqiqiy turkiy qimmatga ega; ma'yuslikkacha kamgap, og'ir vazmin; sovuqqonlik odob-axloq namunasi hisoblanadi; bir gapni o'ylab og'zidan chiqarguncha bir qancha daqiqalar o'tadi; o'zbek o'ylabroq gapirishga moyil, u buni tabiiy deb biladi; sadoqatli va dovyurak bo'lib, to'g'ri gapiradigan, to'g'ri harakat qiladigan, ko'zga tik qaraydigan erkakni mukammallik namunasi deb biladi”⁹. Davlat himoyasini o'z zimmasiga olgan, o'zbeklarning oilaviy munosabatlarini asl namuna hisoblasa bo'ladi. Ko'p xotinlik faqat hukmronlarga xos; o'rta yoshga borib qolgan farzandlar o'z ota-onalariga juda hurmat va ehtiromli bo'lishadi.

“O'zi 30-40 yoshlarga borib qolgan o'g'il otasining bir qarashidayoq cho'chib ketadi va hech qachon otasi bor paytda chilim chekmaydi, birinchi o'tirmaydi va birinchi gapirmaydi; turkiy shevada gapiradilar; o'zbeklar xudojo'ydir va bolalardan qunt talab qilishadi; mug'ambirlik kamdan kam uchraydi; o'zbeklar yaxshi musulmondirlar - shu jihatdan anatoliyalik turklarga o'xshaydilar; ashula va musiqani jon dilidan sevishadi”¹⁰ va h.k. Ushbu xolisona tavsifning o'zi ham XIX asr o'rtalariga kelib, milliy tarbiyaning maqsad va vazifalari, uslublari takomillasha borganligi tufayli o'zbek milliy xarakteri o'zbekchilikning yanada muayyanlasha borganligini ko'rsatadi.

Milliy tarbiya siste'masining eng ta'sirchan omillaridan biri tariqasida har bir shaxsning o'z ota-bobolari tarixini bilishi lozimligi va bu bilimlarning bolalarga yoshlikdan boshlab singdirib borilishi muhim o'rin tutgan. “Shajarai turk” asari

⁹ Куронов М. Миллий тарбия. Тошкент. “Маънавият”.2007й.

¹⁰ Турк Ўзбегим. «Звезда Востока» журналы кутубхонаси. «Ватан» серияси. -Т.: 1992, 114-128-бетлар.

muallifi Bahodirxon Abdulg‘ozixon bu haqda: “Turk va tojik xalqlarida barcha inson farzandlari orasida rasm bor, yetti ota-bobosini sanab biladi. Xalq ayturki, yetti avloddan beri temirchiman yoki mening yetti otam shu yurtida yashab o‘tgan”¹¹, deya qayd etadi. Xorazm tarixiga oid (1644–1664-yillar) ma’lumotlarni yozgan Abulg‘ozixon esa o‘z nasl-nasabini Odam Safiullohgacha bo‘lgan avlodlarni nomma-nom keltirish orqali izchil bayon etgan. Bu kabi tarixiy manbalar ajdodlarimiz yetti avlodni aniq sanab bera olganliklarini ko‘rsatadi.

Ajdodlar xotirasi esa har bir insonning o‘zligini anglashiga xizmat qilib, uni nasl-nasabiga dog‘ tushiruvchi salbiy xatti-harakatlardan tiyilishga undagan, aksincha ezgulik, oliyjanoblik va ma’naviy poklik sari yo‘naltirib turgan tarbiyaviy omil vazifasini bajargan.

O‘zbek milliy tarbiya tarixining XIX asriga kelib esa an’anaviy ta’lim tizimida Ahmad Yassaviyga nisbat berilgan “Chor kitob”, Vafoiyning “Ravnaql islom”, So‘fi Olloyorning “Haftiyak” kabi asarlar bilan bir qatorda Mahmudxo‘ja Behbudiyning “Kitob ul-atfol”, Saidrasul Aziziyning “Ustozi avval”, Abdulla Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq”, Abduqodir Shakuriy tomonidan yaratilgan “Jome’ ul-hikoyat”, shuningdek Rizouddin ibn Faxruddin, Faxrul Banot, Ali Nozimo va boshqa mualliflarning asarlari ham maktab ta’limi mazmuniga kirib kelgan. Bu jarayon ta’lim muassasalarida yangicha, zamon talablariga mos tarbiyaviy ruhning shakllanishiga zamin yaratgan.

“O‘zbekona tarbiyaning turli qirralari ulkan adiblarimiz Abdulla Qodiriy, Oybek, Pirimqul Qodirov va boshqalarning tarixiy asarlarida muvaffaqiyatli aks ettirilgan. Abdulla Qodiriy tomonidan «O‘tgan kunlar»ning «o‘zbeklar turmushidan tarixiy romon» deya aniqlashtirilishi ham adibning milliy zaminda qat’iy turgan yozuvchi ekanligining misolidir. Asarning milliy tarbiyaviy mohiyatini atoqli olim M.Qo‘shjonov shunday bayon qiladi: «A.Qodiriy o‘zbekni o‘zbekday ko‘rsatdi. Bir zum u yaratgan yetakchi obrazlar Otabek, Kumush, Anvar yoki Ra’no xarakterlari tasvirlangan muhitni o‘zgartirib, ularni boshqa nom bilan atab ko‘ring. Birinchidan, muhit yot bo‘lib, nomlari mos

¹¹ Jamiyat va tarbiyaviy jarayonlar

tushmaydi, Marg'ilonni Sibir yoki Abdullani Ivan degandek; ikkinchidan, qanday muhitda ko'rsatmang va qanday nom qo'ymang, ular faqat Sharq, ya'ni o'zbek farzandlari ekani ko'rinib turadi»¹².

O'zbek mentaliteti: tayanch komponentlar, fazilatlar, xususiyatlar.

Tarixiy manbalarga ko'ra, milliy o'ziga xosliklar uzoq davom etgan ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar, siyosiy o'zgarishlar, tabiiy-geografik joylashuv, etnomadaniy aloqalar hamda diniy mansubliklar asosida shakllanadi. Aynan manashu unsurlar va millatning ijtimoiy-psixologik fikrlar asosida tarixiy urf-odatlar, an'analar va marosimlar paydo bo'ladi, natijada esa milliy mentalitet shakllanib boradi. Mentalitet millatlarning aqliy-intellektual salohiyati hamda ruhiy-psixologik xususiyatlarini o'z ichiga oladi. Milliy xarakterdagi o'ziga xos jihatlarning asosini esa xalqning tarixiy tajribasi, urf-odatlari, marosim va ma'rakalaridan tashkil topgan yaxlit tizim belgilaydi.

O'zbek xalqining milliy mentaliteti shakllanishida tarix davomida to'rtta yirik diniy-mafkuraviy bosqich - zardushtiylik, buddaviylik, islom va kommunistik davrlar sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Har bir mafkuraviy-diniy bosqich o'z davrida bir necha avlodlar hayoti davomida davom etib, xalq fe'l-atvorida chuqur va barqaror iz qoldirganligi tarixiy haqiqat sifatida e'tirof etiladi. Tarixiy ma'lumotlarga ko'ra, o'zbeklar shakllanishi murakkab etnik jarayon sifatida, ushbu hududda qadimdan yashab kelgan tub aholining etnik ildizlariga tayanadi; ikkinchi muhim ildiz esa qadimiy turkiy xalqlar bilan bog'liqdir. Shu ikki asosiy etnik manbaning birlashuvi va o'zaro uyg'unlashuvi natijasida o'zbek elati shakllanib, keyinchalik mustaqil o'zbek millati vujudga kelgan.

O'zbek xalqining etnik jihatdan ko'p qatlamli va murakkab tuzilishga ega bo'lishi uning mentalitetida barcha urug' va ijtimoiy qatlamlar uchun umumiy bo'lgan jihatlarning shakllanishiga, jamoaviy manfaatlarni himoya qiluvchi fazilatlarining kuchli rivojlanishiga sabab bo'lgan. Xalqimiz xarakterida namoyon bo'ladigan bag'rikenglik, saxovatpeshalik, mehmondo'stlik, hamkorlikka

¹² Қўшхонов М. Адиб маънавияти мустақиллик хизматида. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 1993 йил июнь.

moyillik, og‘ir vaziyatlarda yordamga shoshish va hamdardlik bildirish kabi fazilatlar aynan jamoaviy birdamlikni mustahkamlash, til va dil birligini saqlash ehtiyojlari asosida shakllanib, tarixiy jarayonlar davomida yanada sayqallanib borgan.

Ikkinchi toifa omillar doirasiga muayyan millat yashab kelayotgan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar, geografik-hududiy joylashuv hamda iqlimiy ta’sirlar kirishini alohida ta’kidlash lozim. Ma’lumki, yurtimiz asosan tekislik va cho‘l hududlaridan iborat bo‘lib, keskin kontinental iqlim hukmron bo‘lgan mintaqada joylashgan. Bu yerda yozning haddan tashqari issiq va qishning qahraton sovuq tarzda almashib kelishi, bahor va kuz fasllarining esa juda tez o‘tishi xalqimizning xarakterida aniqlik, lo‘ndalik, samimiy iliqlik, ayrim hollarda qat’iyat va tartib-intizom fazilatlarining shakllanishiga ta’sir ko‘rsatgan.

Umuman olganda, xalqimizning intellektual-ma’naviy qiyofasi, ya’ni mentalitetini baholash jarayonida yuqorida qayd etilgan muhim omillarni inobatga olish zarur hisoblanadi. O‘zbeklarning Movarounnahr va Xorazm hududlarida hamda ularga yaqin mintaqalarda qadimdan shakllangan o‘troq dehqonchilik va hunarmandchilik madaniyatiga ega avtohton xalq ekanligi, ularning tabiat unsurlariga - yer, suv, havo va olovga nisbatan chuqur hurmati hamda e’zoz munosabati orqali, shuningdek, dehqonchilik va hunarmandchilikka oid qadimiy an’analarida yaqqol namoyon bo‘ladi. Hatto uzoq asrlar davom etgan islomiy davr ta’siriga qaramay, xalqimiz turmush tarzida zardushtiylikdan qolgan ko‘plab urf-odat va marosim elementlari hanuzgacha saqlanib kelmoqda.

Shuningdek, bugungi kunda o‘ziga xos tarzda rivojlanib borayotgan shaharsozlik va me’morchilik an’analarimiz, boy og‘zaki ijod namunalarimiz, yozma adabiy merosimiz, san’atga bo‘lgan qiziqishimiz, ezgulik va yovuzlik kurashi, koinot va yer, inson va tabiat, hayot va abadiyat haqidagi afsona hamda rivoyatlarimizda ham o‘troq madaniyatga xos jihatlar aks etadi. Navro‘z, Mehrjon, Sada, gul sayllari, hosil bayrami kabi qadimiy marosim va tantanalarning davomiyligi ham shu an’ananing isbotidir. Shuningdek, inson hayotining qayg‘uli lahzalari - motam marosimlarida maxsus xizmat ko‘rsatuvchi g‘assollar va

go'rkovlarning ishtiroki bilan bog'liq urf-odatlar ham qadimiy an'analarning davomiyligini ko'rsatadi. O'zbek xalqining ikkinchi asosiy ildizi bo'lgan turkiy komponent esa, uning xarakterida jangovarlik, mardlik, so'zga sadoqat kabi fazilatlar bilan birga bag'rikenglik, saxovatpeshalik va hojatbarorlik kabi ijobiy xususiyatlarni ham shakllantirgan. Buni xalqimiz hayotida to'y marosimlariga bo'lgan katta e'tibor, uzoq yillar davomida jamg'arilgan mablag'larni el bilan ulashish an'anasi, a'zo va yo'qlov marosimlarini uyushgan holda o'tkazish, bola tug'ilishidan tortib motamgacha bo'lgan barcha marosimlarda mahalla va jamoatchilikning faol ishtiroki orqali yaqqol ko'rish mumkin. Milliy mentalitetimizda turkiy ildizlarga xos jihatlarni ma'naviy madaniyatimizda ham aks etib, milliy o'yinlar - chillak, chavgon, ko'pkari, kurash kabi an'anaviy sport turlarida, shuningdek, "quloq teshar", "beshik kerti", "qalin", "to'qqiz" singari urf-odat va marosimlarda o'z ifodasini topgan. Bundan tashqari, otga bo'lgan alohida mehr, hurmat va motam marosimlaridagi o'ziga xos udumlar ham ana shu turkiy an'analarning davomiyligini ko'rsatib turadi.

Shu o'rinda alohida ta'kidlash lozimki, ming yillar davomida shakllangan milliy mentalitetimiz qo'shni hududlarda yashovchi boshqa xalqlardan ajralgan, izolyatsiyalashgan holda emas, balki ular bilan doimiy tarixiy, madaniy va ijtimoiy aloqalar jarayonida rivojlangan. Aksincha, milliy mentalitetimizga yaqin atrofda yashab kelgan turli etnik guruhlarining ma'lum darajadagi ta'siri ham sezilarli bo'lgan. Xususan, o'zbek milliy mentalitetining shakllanishida fors tilida so'zlashuvchi xalqlar hamda arab madaniyatining ta'siri muhim o'rin tutgan.

O'zbek milliy mentalitetiga xos yana bir muhim jihat shundan iboratki, jamiyat hayoti va insonlarning kundalik turmush tarzi asosan an'ana va urf-odatlar orqali tartibga solinadi. O'zbek xalqida oila qurish bilan bog'liq qadimiy an'analarga qat'iy rioya qilinadi, ya'ni qiz uzatish yoki kuyov tanlash jarayonida avvalo quda tomon haqida batafsil ma'lumot yig'iladi, ularning ijtimoiy kelib chiqishi, jamoadagi mavqei hamda obro'-e'tibori chuqur tahlil qilinadi. Agar kuyov yoki kelin nomzodining shaxsiy fazilatlarini - aql-zakovat, odob-axloq va tashqi ko'rinish muhim omil bo'lsa, ularning oilaviy muhiti, avlodining

jamiyatdagi o'zni hamda jamoatchilik orasidagi fikr va baho ko'pincha hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Farzandlarni munosib oilalarga qo'shish va bu jarayonda xatoga yo'l qo'ymaslikda jamoa fikri, mahalla kengashi hamda ko'pchilikning maslahatlashgan qarori muhim rol o'ynaydi. Shu sababli ham jamoatchilik fikrining shaxs hayoti va taqdirini belgilashdagi o'zni nihoyatda yuqori hisoblanadi.

Shu nuqtayi nazardan "G'arb qonunlari, Sharq urf-odatlarini bilan boshqariladi" degan iborani eslash o'rinlidir. Haqiqatan ham, Sharq jamiyatlarida, jumladan o'zbek xalqining hayot tarzida ham ko'plab urf-odat va an'analar qonuniy me'yor darajasiga ko'tarilgan. Masalan, oilaviy marosimlar, to'y va motam tadbirlari, qo'ni-qo'shnichilik munosabatlari hamda mahalla ishtirokidagi turli ijtimoiy jarayonlar qat'iy tartib va jamoaviy nazorat asosida amalga oshiriladi.

G'arb jamiyatlarida esa shaxs ko'proq o'zini namoyon qilish, individual salohiyatini ko'rsatish va shaxsiy maqsadlariga erishish vositasi sifatida jamiyatga qaraydi. U yerda jamoa odatda shaxsning ichki dunyosi yoki shaxsiy hayotiga bevosita aralashmaydi. Sharq jamiyatlarida esa vaziyat butunlay boshqacha bo'lib, bu yerda jamoa markaziy o'rin egallaydi. Har bir urf-odat va marosim jamoa yoki mahalla ishtirokida o'tkaziladi, shaxsning jamoadagi doimiy ishtiroki uning ijtimoiy me'yorlarga rioya qilayotganining belgisi sifatida baholanadi. Jamoadan ajralib yashash yoki individual tarzda harakat qilish esa ko'pincha ijtimoiy begonalashuv sifatida talqin etiladi.

Asrlar mobaynida o'zbek xalqi millat sifatida shakllandi, buning barobarida o'ziga, mentalitetiga xos bo'lgan tayanch komponentlar, fazilatlar, xususiyatlarni o'zlashtirdi. Ularni shartli ravishda ijtimoiy fazilatlar, jamoaviy jihatlari va axloqiy sifatlarga bo'lish mumkin, bunda har bir komponent, fazilat va xususiyatlab o'ziga xos ta'rif va tasnifga ega.

Ijtimoiy fazilatlar: maqsadlilik, bunyodkorlik, tabiatga muhabbat, g'oyaviy kurashuvchanlik, urf-odatlarga rioya qilish, vatanparvarlik me'yorga rioya qilish, ijtimoiy faollik, e'tiqodlilik, faoliyatda hamisha birinchilikka intilish.

Jamoaviy jihatlar: oilaga sodiqlik, mehmondo'stlik, jamoaviylik, ibrat olishga moyillik, boshqalarga qarab ish tutish, farzandsevarlik, bolajonlik, bag'rikenglik, hamjihatlik, ahillik, do'stga sodiqlik, o'zi yonib, boshqalarni ham yondira olish.

Ahloqiy sifatlar: halollik, hayo, uyat, ibolilik, tejamkorlik, sahovatlilik, qanoatlilik, sabrlilik, vijdonlilik, insoflilik, shukronalik, haromdan hazar qilish, istarasi issiqlik.

1. Moslashuvchanlik. Noo'rin nizo va ko'ngilsizliklardan yiroq bo'lish uchun sodiq bo'lish juda ahamiyatlidir.

2. Haqiqat. O'zaro aloqalarda adolatlilik barcha narsaning negizidir. Usiz kuchli va barqaror oilani qurish mumkin bo'lmaydi. Uning har qanday ko'rinishini o'rganish, tanqidni xolisona qabul qilish kerak, chunki keyingi gal siz o'zingizning manzilingizda haqiqatni eshitmaysiz.

3. Hamjihatlik. Oila a'zolari har xil faoliyatni amalga oshirish uchun shaxsiy makon va erkinlikka ega bo'lishlari kerak. Ammo hamma uning har doim qaytib kelishi mumkin bo'lgan mustahkam oilasi borligini aniq bilishi kerak. Bitta bo'lish uchun bo'sh vaqtni birga o'tkazish, qarindoshlar bilan uchrashish kerak.

4. Kechirim. Siz kechirishni bilishingiz kerak, mayda- chuyda narsalardan xafa bo'lmang. Hayot shunchalik qisqa, uni kuch, vaqt va kuch sarflaydigan keraksiz janjallarga sarflash kerak.

5. Saxiylik. Bolalarni bolaligidan evaziga talab qilmasdan berishga o'rgatish kerak. Bu hamdardlik, sezgirlik, xushmuomalalik, hamdardlik, insonparvarlik va boshqalar kabi qimmatli fazilatlarni yotqizishdir. Axir, agar bu hayotining boshida bu maydalanganlarga berilmasa, u holda u ruhning bo'shligini to'ldirmaydi.

6. Qiziqish. Bolalarning qiziqishini vaqtida payqash va qondirish, unga dunyoni o'rganishga yordam berish kerak.

7. Aloqa. Har bir oilada juda muhim qadriyat. Biz har doim hamma narsa haqida gaplashishimiz kerak. Muloqot hamma narsani ushlab turadigan ishonchni kuchaytiradi.

8. Mas'uliyat. Shaxs ma'suliyati inson yoshi ulg'ayishi bilan takomillashib boradi, buning uchun ma'suliyat tuyg'usi bolaga yoshligidan boshlab singdirib borilishi kerak. Bunda bolaga o'yinchoqlarini yig'ishtirish, xonasini ozoda saqlash,

uy hayvonlariga g'amxo'rlik qilish kabi topshiriqlar asosida amalga oshirish mumkin. Bu fazilatga egalik bola ijtimoiylashuvida muvaffaqiyat omili bo'lib xizmat qiladi.

Savol va topshiriqlar

1. O'zbek milliy tarbiyasi tajribasining tarixiy-pedagogik tavsifini yoritish.
2. O'zbekona tarbiyaning turli qirralari aynan qaysi adiblar talqinida bayon etilgan. Misollar bilan tushuntirish.

MAVZU: MILLIY TARBIYANING MAZMUNI VA UNI AMALGA OSHIRISH TAMOYILLARI

Reja

1. *Milliy tarbiya - ijtimoiy buyurtma sifatida.*
2. *Milliy tarbiyani amalga oshirish tamoyillari.*

Milliy tarbiya - ijtimoiy buyurtma sifatida. Mustaqillik natijasida milliy o'zlikka yuzlanish, o'sib-unib kelayotgan yoshlarni milliy mafkura asosida tarbiyalash uchun ko'plab sharoitlar yaratilgan. Hozirgi davrda o'quv qo'llanmalarimiz va darsliklarimiz to'liq milliy g'oya bilan boyitilgan mazmunga o'tkazilgan. O'zbek xalqi o'z madaniyati hamda ma'naviyatida barkamol insonlarni voyaga yetkazishga doim katta ahamiyat bergan. Natijada asrlar davomida aql-idrok, keng qamrovli bilim va yuksak qobiliyatga ega bo'lgan Az-Zamaxshariy, Abu Rayhon Beruniy, Al-Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Al-Xorazmiy, Amir Temur, Abdurahmon Jomiy, Mirzo Ulug'bek, Alisher Navoiy, Husayn Voiz Koshifiy, Bobur va Ogahiy singari yetuk shaxslar yetishib chiqqan hamda komil insonni shakllantirishga doir ko'plab asarlar yaratilgan. Shulardan ayrimlari sifatida Kaykovusning "Qobusnoma", Sa'diyning "Guliston" va "Bo'ston", Amir Temurning "Temur tuzuklari", Abdurahmon Jomiyning "Bahoriston", Alisher Navoiyning "Mahbubul-qulub", Husayn Voiz Koshifiyning "Axloqi muhsiniy" kabi asarlarini keltirish mumkin. Ushbu asarlarda odil hukmdorlik, adolat, halollik, poklik, rostgo'ylik, insonparvarlik, ilm-ma'rifat va ma'naviy yetuklik kabi sharqona fazilatlar keng yoritilgan.

Abu Ali ibn Sino buyuk qomusiy olim sifatida tibbiyot, riyoziyot, astronomiya, fizika, kimyo, biologiya, farmatsevtika, psixologiya, fiziologiya, lingvistika, falsafa, axloqshunoslik, estetika va jismoniy madaniyat singari bir qancha ta'lim jabhalarida chuqur bilimga ega bo'lgan. Ibn Sinoning ilmiy merosi nafaqat Markaziy Osiyoda, balki Sharq va G'arb Yevropa ilm-fanida ham yuksak e'tirof etilgan. Ibn Sino yoshligidan yuqori ilmiy saviyaga erishib, 24 yoshida allaqachon ko'plab fanlardan mukammal bilimga ega bo'lib, Buxoroda olimlar bilan ilmiy bahslarda ustun kelgan. Bu uning erta shakllangan ilmiy salohiyati va yetuk intellektual darajasining natijasi edi.

Alisher Navoiyning "Nasoyimul muhabbat" asarida komil insonning axloqiy fazilatlari batafsil bayon etilgan bo'lib, unda tavba, halol mehnatga qanoat, mehnat orqali kun kechirish, shariatga rioya qilish, kamtarlik, muloyimlik, rahm-shafqat, saxovat, mardlik, sabr-toqat, sadoqat, vafodorlik, halimlik va pok niyat kabi insoniy sifatlar alohida ta'kidlanadi. Milliy tarbiya masalalarini tahlil qilar ekanmiz, bu g'oyalar insoniyat tarixida juda qadimiy ildizlarga ega ekanini ko'ramiz. To'maris va Shiroq afsonalari, O'rxun-Enasoy bitiklari, Aristotel, Suqrot, Aflotun hamda Gegel, Lessing kabi mutafakkirlar asarlarida ham milliy tarbiyaga oid qarashlar uchraydi. Sharq va G'arb mutafakkirlarining pedagogik qarashlarida milliy tarbiya turlicha talqin qilingan bo'lsa-da, ularning umumiy negizida vatanparvarlik, insonparvarlik hamda boshqa xalqlarning urf-odatlariga hurmat singari qadriyatlar mujassamdir.

Jumladan, yurtparvarlik, g'urur, fahr tuyg'ulari bilan bog'liq milliy va insoniy qadriyatlar Aristotel, Suqrot, Aflotun kabi yunon allomalari qarashlarida qanchalik qadrlangan bo'lsa, Al Buxoriy, at-Termiziy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Amir Temur, Zahiriddin Muhammad Boburlar tomonidan ham shu darajada ardoqlanganini guvohi bo'lish mumkin. "Eramizdan oldin yashagan yunon olimi Aristotel "Vatan sha'niga" nomli asarida: "Mening bu gaplarim g'oyat eski gaplardir. Lekin haqiqat shunday: o'z otasini sevmagan farzand o'zganing otasini ham hurmat qila olmaydi, o'z vatanini sevmagan kishi o'zgalar vatanini qadrlamaydi", - degan bo'lsa, hadisi sharifda: "Vatanni sevmoq - imondandir" -

degan g'oya ilgari surilib, vatanni sevish va uni ardoqlash oliy qadriyat sifatida tilga olinadi”¹³.

“Abu Nasr Forobiy o‘zining inson va jamiyat haqidagi falsafiy asarlarida jamiyat a‘zolarini o‘zaro tinchlik va hamjihatlikda yashashga undaydi, urush va nizolarni esa butunlay yovuzlik hamda insoniyatga zid hodisa sifatida talqin qiladi. U barcha xalq va jamoalarning birlashuvini “Buyuk jamiyat” g‘oyasi bilan ifodalaydi hamda adolat hukmron bo‘lgan, baxt-saodat qaror topgan shahar-davlat konsepsiyasini ilgari suradi. Mutafakkir har bir millat o‘ziga xos til, urf-odat va axloqiy qadriyatlarga ega ekanini ta’kidlab, inson hayotining asosiy maqsadi ma’naviy yetuklikka erishish ekanini uqtiradi. Uning fikricha, urush orqali yo‘q qilish va zo‘ravonlik qilish hayvoniy tabiatga xos bo‘lib, urushni targ‘ib etish inson sha’nini kamsituvchi harakat hisoblanadi. Shu kabi umuminsoniy qarashlar Xorazmiy, Ibn Sino va Yusuf Xos Hojib singari allomalar ijodida ham muhim o‘rin egallaydi. XI asrning buyuk olimi Mahmud Qoshg‘ariy “Devonu lug‘otit turk” asarida turkiy xalqlarning urf-odatlari, an‘analari va ma’naviy dunyoqarashini yoritib, Vatanni muqaddas deb bilish va o‘zini shu yurt farzandi sifatida his qilish turkiy xalqlarga xos yuksak fazilat ekanini alohida qayd etadi. Ahmad Yassaviy esa o‘z tasavvufiy qarashlarida tuproqni ilohiy nur bilan bog‘lab, suv, havo va olov kabi unsurlarni ma’naviy ramzlar sifatida talqin etadi va tuproqni mehribon ona-Vatan timsolida ulug‘laydi. O‘z ijodiy faoliyati davomida xalq farovonligi va Vatan ravnaqi uchun xizmat qilgan Alisher Navoiy esa “Xazoyin ul-maoniy”, “Mahbubul-qulub” va “Majolis un-nafois” asarlarida insonning jamiyat oldidagi burchi, boshqalarga yordam berish, xalq manfaatini ustun qo‘yish hamda ezgulik yo‘lida yashash zarurligini chuqur ta’kidlayd”¹⁴.

Milliy tarbiyani amalga oshirish tamoyillari. Milliy tarbiyani amalga oshirishda tamoyillarga rioya etish bu jarayonni tizimli va natijali bo‘lishiga xizmat qiladi. Milliy tarbiyani amalga oshirishning eng muhim tamoyillari quyidagilardan iborat: insonparvarlik, demokratiklik, milliylik, tabiiy muvofiqlik, madaniy

¹³ Axmadaliyev+E+4-7+SYN .pdf <https://inlibrary.uz/index.php/siad/article/download/81648/83211/108486>

¹⁴ Axmadaliyev+E+4-7+SYN .pdf <https://inlibrary.uz/index.php/siad/article/download/81648/83211/108486>

muvofiglik, uzluksizlik, ta'lim jarayonining etniklashuvi, ta'lim jarayonini differentsiallashtirish va individuallashtirish, ta'lim shakllari va usullarining izchilligi, tizimlilik va o'zgaruvchanligi, integrativlik. Milliy tarbiya tamoyilidan maqsadli foydalanish o'quvchi yoshlarni o'z millati, o'z xalqi, uning tarixi, madaniyati, tili, urf- odatlari, turmush tarziga sobitlikni ta'minlaydi; ona tilini puxta egallash, milliy ongni shakllantirish, ona yurtga, o'z xalqiga mehr-muhabbatni singdirish; o'zbek xalqi va O'zbekistonda yashovchi barcha xalqlarning madaniyati, merosi, xalq an'analari va urf- odatlari, milliy-etnik marosimlariga hurmat bilan munosabatda bo'lish kabilarni shakllantiradi.

Tarbiyaning insonparvarlashtirish tamoyilini ta'minlash - bu o'quvchi shaxsini eng yuqori ijtimoiy qadriyat sifatida qabul qilish, uning erkinlik huquqini e'tirof etish, qobiliyat va individuallik namoyon bo'lishini rivojlantirish, bolaning eng yaxshi fazilatlari va qobiliyatlarini shakllantirish uchun shart-sharoitlarni yaratish, uning rivojlanish manbalari. Hayotiylik (e'tibor bolaga uning ehtiyojlari, ehtiyojlari, imkoniyatlari va qobiliyatlari bilan qaratiladi) bolaning shaxsiyatini hurmat qilish, uning ehtiyojlarini, manfaatlarini, qadr-qimmatini tushunish, unga ishonish; insonparvar, samimiy, insonparvar, muruvvatli, muruvvatli shaxsni tarbiyalash. Tarbiyaning demokratlashtirish prinsipi ta'limning avtoritar uslubiga yakun yasash, o'qituvchi va o'quvchilar orasidagi aloqalarni insonparvarlashtirish, o'qituvchilar va o'quvchilar orasidagi kollaboratsiyani ta'minlaydi; erkinlik g'oyalari, inson huquqlari va uning ijtimoiy mas'uliyati o'rtasidagi munosabatlarni chuqur anglashni shakllantirish. Tarbiyaning tabiatga uyg'unligi printsipi shaxsning ko'p jabhali va bir butun tabiatini, bolalar, o'quvchilar va o'qituvchilarning yosh va shaxsiy rivojlanish xususiyatlarini, ularning anatomik, jismoniy, psixologik, milliy va umuminsoniy xususiyatlarini inobatga olishni anglatadi. Tarbiyaning madaniyatga uyg'unligi prinsipi insonlar ma'naviy birdamligini va davomiyligini kafolatlashni anglatadi; millat tarixi, tili, madaniy va milliy an'analari, millat amaliy san'ati, hunarmandchilik madaniyati bilan chambarchas bog'liqlik. Jahon amaliyoti shuni ko'rsatadiki, bu yerda madaniyatlarning qarama- qarshiligi emas, balki o'zaro boyitish tamoyili ustunlik

qilishi kerak. Mamlakat ta'lim siyosatining yetakchi tamoyillari, albatta, milliy madaniyat xususiyatlarini hisobga olish tamoyili bilan bog'liq bo'lishi kerak. Tarbiyaning uzluksizligi tamoyili ta'limda yaxlitlik va uzluksizlikni ta'minlash, uni inson hayoti davomida davom etadigan jarayonga aylantirish demakdir. Ta'lim va tarbiyaning ajralmasligi, bu ularning uzviy uyg'unligidan, ta'lim va tarbiya mazmunini yaxlit va har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirishga bo'ysundirishdan iborat. Tarbiya jarayonini etniklashtirish tamoyili ta'limni fuqaroning o'z-o'zini anglashini shakllantirishga qaratilgan milliy mazmun bilan to'ldirishni anglatadi. Etniklashtirish tamoyili O'zbekistonning barcha xalqlari vakillariga birdek taalluqlidir. Barcha bolalarning o'z ona maktabida o'qishi, milliy qadr-qimmat, milliy ong, o'z xalqiga etnik mansublik tuyg'usini tarbiyalash imkoniyatini yaratish. Farzandlarda o'z xalqining mentalitetini ko'paytirish, har bir xalqda mavjud bo'lgan o'ziga xos xususiyatlarni yosh avlodda davom ettirish, bolalarni milliy madaniyatning namunali tashuvchisi, ota-bobolari mehnatining davomchilari etib tarbiyalash. Etniklashtirish tamoyili bolalarni ijtimoiylashtirishning ajralmas qismidir. Tarbiya jarayonini differentsiallashtirish va individuallashtirish prinsipi o'quv ishida o'quvchilarning jismoniy, aqliy, ijtimoiy, ma'naviy, intellektual rivojlanish darajalarini hisobga olishni, faollikni rag'batlantirishni, har birining ijodiy individualligini ochib berishni anglatadi. Tarbiya shakllari va usullarining izchilligi, tizimlilik, o'zgaruvchanligi tamoyili quyidagilarni nazarda tutadi: talaba yoshlarning ongliligi, tashabbuskorligi va ijodiy tashabbusi, pedagogik rahbarlikning tashabbuskorlik va tashabbuskorlik bilan uyg'unligi; ta'limning xalq hayoti, mehnat faoliyati va unumli mehnat bilan bog'liqligi; mehnatga va mehnatkashlarga muhabbatni singdirish; zamonaviy sanoat va qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi, qurilish, transport va xizmat ko'rsatish sohasi asoslari bilan tanishish; bolalar va yoshlarda mehnat ko'nikma va malakalarini rivojlantirish, bozor sharoitida hayotga moslashishga tayyorlik. Integrativlik tamoyili maktab, oila va jamiyatning pedagogik talablarining birligini nazarda tutadi. Oilaviy tarbiya va ta'limni tashkil etish ta'lim jarayonining muhim bo'g'ini sifatida ota-onalarning

har tomonlama pedagogik tayyorgarligini ta'minlash. Turli ijtimoiy tashkilotlarning yoshlarga nisbatan insonparvar, mo'tadil va yakdil talablarni amalga oshirish, ularga pedagogik ta'sirni jadallashtirish, birlikdagi sa'y-harakatlar bilan ta'limiy faoliyatning samaradorligini oshirish.

Savol va topshiriqlar

1. Milliy tarbiyaning ijtimoiy buyurtma sifatidagi mazmunini yoriting.
2. Tarbiyaning tamoyillari mazmunini yoritib bering.

MAVZU: O'QUVCHILARNING MILLIY TARBIYALANGANLIK KO'RSATKICHLARI

Reja

1. *Sharq mutafakkirlari qarashlarida tarbiya masalalarining ifodalanishi.*
2. *Milliy tarbiya ko'rsatkichlari va mezonlari.*

Sharq mutafakkirlari qarashlarida tarbiya masalalarining ifodalanishi.

Insonning ma'naviy kamoloti masalasi insoniyat tarixining barcha bosqichlarida tafakkur ahlining diqqat markazida bo'lib kelgan. Ayniqsa, bugun dunyoda kechayotgan globalizatsiya va harbiy-siyosiy raqobat jarayonida hamda tobora kuchayib borayotgan mafkuraviy kurash davrida komil inson tarbiyasi masalasi har qachongidan ham dolzarbdir. "Shu bois O'zbekistonda ham zamonaviy kadrlar tayyorlash, yoshlarni vatanparvarlik ruhida, yuksak ma'naviyat egalari etib tarbiyalash, shu maqsadda ta'lim tizimini takomillashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratib kelinmoqda"¹⁵. O'zbek xalqi qadimdan ta'lim-tarbiya yo'nalishida alohida dorilfunun yaratgan. Eng qadimgi davrdan boshlab, islom va undan so'nggi mavjud pedagogik g'oyalar, umummilliy ta'lim - tarbiyaga doir urf-odatlar, qadriyatlar va xalq pelagogikasini ilmiy tadqiq etish, puxta o'zlashtirish va hayotga tatbiq etish hozigi davrning eng dolzarb masalasidir. 1991 yilga kelib O'zbekiston xalqi mustaqillikka erishgach, o'zining yangi milliy Qomusi asosida barcha yo'nalishlarda bo'lganidek, o'zbek milliy ilm-fan va madaniyatiga ham

¹⁵ <https://president.uz/uz/lists/view/2820> (23.08.2019).

zamonaviy yondashish imkoniyati yuzaga keldi. Bu imkoniyat shaxsga beriladigan tarbiyani turli zamon va makonlarda qanday xarakter kasb etganligini o'rganish zaruriyatini keltirib chiqardi. Zero, bu kabi qiyosiy o'rganish milliy tarbiyaning tizimlilikini, psinsiplarini, mazmunini, metodlarini, vositalarini aniqlashning tarixiy pedagogik asoslarini namoyon etishga xizmat qiladi.

1.“Avesto”. Miloddan avvalgi IX–IV asrlar oralig'ida hozirgi O'zbekiston hududida shakllangan ijtimoiy va tarbiyaviy tizim sifatida qaraladigan “Avesto” asari axloqiy uchlik g'oyasi asosiga qurilgan bo'lib, uning eng yirik qismi sanalgan “Yasna”larda inson kamolotini belgilovchi mezon uch asosiy tushuncha - Humata (yaxshi fikr), Hukta (yaxshi so'z) va Hvarsha (yaxshi amal) birligi orqali ifodalanadi. Asarda “Men ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu amalni ulug'layman, Mazda qonuniga ezgulik va shon-shuhrat ato etaman” mazmunidagi g'oyalar ham ilgari suriladi.

2.Eng qadimgi ma'rifiy yodgorliklar. Qadimiy ta'limiy meros namunalaridan biri bo'lgan “Irq bitigi” (“Ta'birnoma”) ham Urxun–Yenisey yozma yodgorliklari qatorida tarbiya tarixida muhim o'rin egallaydi. Unda ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurash, yaxshilikning yomonlik ustidan g'alaba qilishi haqidagi tasavvurlar yetakchi mazmun sifatida berilgan. Asarda insonning ichki kechinmalari - quvonch, qayg'u, iztirob va umidlar markaziy o'rinda turadi. Unda hayotiy kurash jarayonida yovuzlik barham topib, oxir-oqibat yaxshilik va ezgulik ustun kelishi g'oyasi ilgari suriladi hamda inson yaxshilikni qaror toptiruvchi asosiy mavjudot sifatida talqin etiladi.

3.Shariat. Islom dini Markaziy Osiyoga kirib kelishi bilan shakllangan, Qur'oni karimga tayanuvchi huquqiy, axloqiy va ijtimoiy me'yorlar majmuasi bo'lib, u jinoiy, fuqarolik hamda odob-axloq qoidalarini o'z ichiga oladi. Islom ta'limotida insonning aqliy salohiyatini rivojlantirish, dalil va isbot asosida fikrlash, haqiqatni izlash, so'z va amal birligiga e'tibor qaratish muhim o'rin tutadi. Qur'oni karim komil insonni shakllantirishda asosiy ma'naviy manba sifatida xizmat qilib, insonda aql, axloq va jismoniy barkamollikni uyg'unlashtirishga yo'naltiradi.

4.So‘fiylik ta’limoti. VIII asr oxiri – IX asr boshlarida yuzaga kelgan bu ma’naviy-falsafiy oqim butun islom olamida, jumladan Movarounnahr hududida ham keng yoyilgan. So‘fiylik qarashlari inson kamoloti, ruhiy poklanish va ma’naviy yuksalish g‘oyalarini ilgari surib, komil insonni dono, pokiza niyatli va haqiqatparvar shaxs sifatida tasvirlaydi. So‘fiylar insonni jaholat, nafs va nodonlikdan asrovchi kuch sifatida ilohiy poklik va tafakkurni ulug‘laganlar hamda komillik idealini ma’naviy intilishlar orqali ifodalaganlar.

5.Sharq Uyg‘onish davri. Movarounnahrda ilm-fan va madaniyatning yuksalish davrida Muhammad Muso al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Ahmad al-Farg‘oniy, Abu Rayhon Beruniy va Abu Ali ibn Sino kabi qomusiy allomalar yetishib chiqib, matematika, falsafa, tibbiyot, astronomiya va boshqa ko‘plab sohalarda bebaho ilmiy meros qoldirdilar. Ularning asarlarida ta’lim va tarbiya masalalari ham chuqur yoritilib, insonning aqliy, axloqiy, estetik va jismoniy kamoloti uyg‘un holda talqin etilgan. Shu davrda pedagogik fikrlar rivojlanib, ta’lim-tarbiya jarayoniga doir maxsus asarlar ham yaratilgan bo‘lib, ular insonni komillikka yetaklovchi ilmiy va amaliy yondashuvlarni shakllantirgan.

6.Mustaqillik davrida milliy tarbiya. Davlat milliy tarbiyani yuksaltirishning tashabbuskori va bosh islohotchisi. “Mustaqillikning dastlabki yillarida sobiq kolonial maktablarni birdaniga isloh qilish mumkin bo‘lmaganligi tufayli mavjud ta’lim tizimlarini saqlab qolgan holda, avvalo, tarbiyaviy jarayonni milliy asosga qurish boshlandi”¹⁶. 1992 yilda birinchi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun qabul qilindi. Qonun, avvalo, milliy ta’lim tizimida mavjud ijobiy jihatlarni, istiqlol davrida jamiyatni ma’rifiy va ta’lim- tarbiyaviy bo‘shliqdan omon saqlab qolishga xizmat qildi. Milliy istiqlol taraqqiyoti ta’lim-tarbiya sohasida yanada jiddiy yangilanishlarni taqozo etishi natijasi o‘laroq 1997 yil 29 avgustda “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun yangi tahrirda qabul qilindi. Ana shu Qonuning mantiqiy - amaliy davomi sifatida “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi” ishlab chiqildi. Milliy dastur bevosita Qonuning ijrosi, shakli, vositasi hamda usullarining yig‘ma majmui

¹⁶ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ДЕТЕЙ ТУТОРОМ В УСЛОВИЯХ ШКОЛ СЕВЕРА.
<http://elibrary.ru/item.asp?id=3643284>

bo'lib, ular yaxlit holda ta'lim-tarbiya sohasidagi islohotlarning asosiy yo'nalishlari, tamoyillarini, talab va maqsadlarini, muammo yechimi bilan bog'liq rejalar belgilandi hamda hayotga tatbiq etildi.

7.Yangilanayotgan O'zbekistonda milliy tarbiya masalalari. Yangilangan ijtimoiy ong pedagogik tafakkurning sog'lomlashishiga olib keldi. Bu hol milliy tarbiya fanining jahon andozalariga muvofiq rivojlanishini taqozo etdi va uning mazmun mohiyatini tubdan o'zgartirdi. Tarbiyashunoslik insoniylashdi, milliy tarbiya asoslari fani markaziga tarbiyalanuvchi shaxs - inson chiqarildi. Hozirgi davrda shakllanayotgan yangicha pedagogik qarashlarda ta'lim va tarbiya faoliyatiga olib kirilgan insonning egallagan bilimlari hajmi emas, balki unda qanday axloqiy-ma'naviy xislatlar, milliy madaniyat va umuminsoniy fazilatlar shakllanishi asosiy o'lchov birligi sifatida qaralmoqda. Shu asnoda shaxs kamolotida ilk bora bilim emas, ma'naviyat, ta'lim emas, tarbiya muhim ekanligini hisobga olib ish ko'rish zaruriyati paydo bo'ldi. Davlat uchun ham va jamiyat uchun ham, tarbiyalanuvchi shaxsi bosh qadriyatga, uni imkoni boricha barkamol inson qilib shakllantirish bosh maqsadga aylandi.

“O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2019-yil 31-dekabrda qabul qilingan “Uzluksiz ma’naviy tarbiya Konsepsiyasi” ham o‘zidan oldin mavjud bo‘lgan konsepsiyalarni to‘ldirib, ularning eng yaxshi qirralaridan foydalanganligi Yangilanayotgan O‘zbekiston uchun strategik ahamiyatga ega”¹⁷. Milliy tarbiya ko'rsatkichlari va mezonlari. “Ma'lumki, milliy tarbiyaning lug'aviy ma'nosi yosh avlodlarni o'z xalqiga xos milliy fazilatlar namunasida shakllantirish ta'lim berishdir”¹⁸. “Ma'lumki, milliy tarbiya yo'nalishi orqali yoshlarda o'zlikni anglash, vatanparvarlik, milliy g'urur, millatlararo muloqot madaniyati, milliy-mafkuraviy ong, odob, fidoyilik fazilatlarini shakllantirishdir”¹⁹. Milliy tarbiyalanganlik o'lchovlarini yaratishda o'zbek xalq pedagogikasi tajribasi bilan

¹⁷ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabrda Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida 1059-son Qarori.

¹⁸ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabrda Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida 1059-son Qarori.

¹⁹ Йўлдошев Ж.Ғ. Таълим янгиланиш йўлида. Тошкент. “Ўқитувчи” 2000, 1446

zamonaviy ilmiy-pedagogik qarashlarning hamohangligi muhim o‘rin tutadi. Shu bilan birga, yangilanayotgan O‘zbekistonning ijtimoiy talabi sifatida shaxsda milliy g‘urur, millatparvarlik, turli millatlar o‘rtasida muloqot madaniyati, milliy xulq-atvor, vijdonlilik, diniy e‘tiqod hamda milliy istiqlol g‘oyasiga oid ongni shakllantirish va rivojlantirishga alohida ahamiyat beriladi. Milliy tarbiya mezonlarini aniqlash jarayonida o‘quvchilarning yosh xususiyatlari hamda aqliy rivojlanish darajasi inobatga olinadi. Quyida tarbiyalanuvchilarning milliy tarbiyalanganlik darajasini ifodalovchi ko‘rsatkichlar va mezonlarning taxminiy namunasi beriladi. O‘zbekiston vatanparvarligi, milliy g‘urur, millatlararo muloqot madaniyati, milliy odob, milliy vijdoniylik, milliy mafkuraviy onglilik kabi milliy tarbiya ko‘rsatkichlarini o‘quvchilar o‘zlashtirishlarini sinflar kesimida quyidagicha ko‘rish mumkin.

- 1- bosqich (I-IV sinflar) - vatanni anglash, milliy g‘urur asoslari, milliy odob, vijdoniylik, milliy mafkuraviy dunyoqarash asoslari.
- 2- bosqich (V-IX sinflar) - yurtparvarlik, milliy fahr, milliy odob, vijdonlilik, millatlararo kompetentlik madaniyati, milliy mafkuraviy onglilik.
- 3- bosqich (IX- XI sinflar) - O‘zbekiston yurtparvarligi, milliy faxr, milliy odob, vijdonlilik, milliy g‘oyaviy onglilik.

Mazkur milliy ma‘naviy tarbiya bosqichlari o‘rtasida deyarli katta farq yo‘q. Ularni birlashtirib turuvchi yetakchi g‘oya - o‘quvchilarda vatanga muhabbat tuyg‘usini tarbiyalashga qaratilganligi bilan belgilanadi.

Savol va topshiriqlar

1. Sharq mutafakkirlari qarashlarida tarbiya masalalarining ifodalanishi.
2. Milliy tarbiya ko‘rsatkichlari va mezonlari.
3. Milliy tarbiyalanganlik mezonlari qaysilar, ularni ta‘riflan, misollar keltiring.
4. Yurtparvarlik mezonlarining “Tarbiya” darsliklariga singdirilganlik holatini o‘rganib, tahlil eting. Tahlil etish asosida esse tayyorlang.

MAVZU: O'ZBEK OILASIDAGI MILLIY TARBIYA MAZMUNI

Reja

1. *Oila. Oila jamoasining o'ziga xos xususiyatlari, funksiyalari.*
2. *O'zbekona tarbiyaning turli qirralari tarixiga qisqacha sharh.*
3. *O'zbek oilasi - milliy dunyoqarash manbai sifatida.*

Oila. Oila jamoasining o'ziga xos xususiyatlari, funksiyalari. “Oila jamiyatning tabiiy va ajralmas bo'g'ini hisoblanadi va jamiyat hamda mamlakat tomonidan himoya qilinishga haqli”²⁰. Oila har bir farzandning qobiliyati, muomala madaniyati, dunyoqarashi shakllanadigan tarbiya maskani, inson ulg'ayib, kelajakda o'z o'rnini topadigan ijtimoiy institut. Oila – insoniyatning betakror, bebaho, yorug' va nurli olami, tabiatning tengi yo'q, beadam va cheksiz iftixor tuyg'ulari mujassamlashgan shoh asari, o'qiganing sayin o'qiging kelaveradigan, kuylagan sari kuylashga arziydigan mazmun va mohiyatga ega jamoadir. Oila insoniyatning umrguzaronligi birga o'tadigan, beg'ubor rohat- farog'atlar, dildashliklar, g'amxo'rliklar, shodu xurramlik va ayni mahalda g'am-anduhlar, tashvishu ko'ngilsizliklar, iztirob va yo'qotishlarni birga kechiradigan, halovatli va halovatsiz damlarning o'zaro bog'liqligidan iborat bo'lgan ijtimoiy-tarixiy hodisadir.

“Oila shunday makonki, unda hayotning davomiyligini ta'minlovchi shaxs shakllanadi, etnik madaniyat, urf-odatlar, axloqiy-ma'naviy qadriyatlar saqlanadi va rivojlantiriladi, jamiyat taraqqiyotini belgilovchi iqtisodiy va ma'naviy hayot poydevori qo'yiladi va mustahkamlanadi”²¹. Shuningdek, oila yuraklarning siru sinoatlari jamuljam olam, insoniy mayllar tutashadigan go'sha, insoniy xatti-harakatlar va intilishlar toblanadigan, shakllanadigan, qadriyatlar, hikmatlar va donoliklar, jasorat, qahramonliklar kamol topadigan xazinalar maskanidir. Oila tarbiyasida doimiy ta'sirchan kuch oiladagi munosabat, oila muhiti, oila a'zolarining o'zaro aloqasi, ota-ona, aka-uka va boshqalarning xulq-atvori,

²⁰ <https://constitution.uz/uz/pages/humanrights> Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг Резолюция 217 А (III) билан 1948 йил 10 декабрда қабул қилинган.

²¹ Мусурмонова О. Оила маънавияти – миллий ғурур. – Тошкент: Ўқитувчи, 2000. – 200 б. 42-б

madaniy va siyosiy saviyasi, muomala madaniyati, oilaning daromadi, yashash sharoiti va boshqa holatlar bola kamolotiga ta'sir qiladigan asosiy omillardir.

Oilaning asosiy tarbiyaviy vazifalari quyidagilardan iborat:

- milliy ongni shakllantirish, avlodlar o'rtasidagi ma'naviy uzviylikni ta'minlash, ota-onaga, ona vatanga va xalq tarixiga hurmat hamda mehr-muhabbat tuyg'ularini singdirish, fuqarolik savodxonligini puxta egallash;
- bolaning salomatligiga e'tibor berish, uning to'laqonli rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish (genotip imkoniyatlarini hisobga olgan holda);
- emotsional xavfsizlik, iliqlik va mehr-muhabbat muhitini shakllantirish, bolaning his-tuyg'ulari va emotsional dunyosining rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratish;
- axloqiy qadriyatlar, ideal va tamoyillar, madaniy an'analar hamda jamiyatdagi o'zaro munosabat me'yorlarini o'zlashtirishga ko'maklashish, xulq-atvor madaniyatini shakllantirish, rostgo'ylik, adolat, sha'n va qadr-qimmat, insonparvarlik, kichiklarga g'amxo'rlik, zaiflarga mehr-shafqat hamda keksalarga hurmat kabi fazilatlarni tarbiyalash.
- bolani faoliyatga jalb qilish, mehnatsevarlikni rivojlantirish, atrof-muhitga g'amxo'rlik qilish. Farzandlarni madaniyatli ustalar etib tarbiyalash, ularni bozor sharoitida hayotga tayyorlash;
- estetik ko'nikmalarni, kundalik hayotda go'zal va yaxshini, odamlarning harakatlarida go'zalni ajrata olish qobiliyatini shakllantirish; ona tabiatining go'zalligiga, san'at, rasm, adabiyot va musiqa asarlariga muhabbat uyg'otish; bolalarning individual qobiliyatlari va iste'dodlarini rivojlantirish, ularning ijodiy amaliy faoliyati uchun sharoit yaratish; bolalarda go'zallik yaratish istagini uyg'otish; oilaviy an'analarni, oilaviy merosni saqlash, shajaraning ildizlarini o'rganish.

Oila jamoasining o'ziga xos xususiyatlari: oila kichik jamoa, ota-onalar va bolalar qon qarindoshlar; oila vakillari orasida byudjet, hamjihatlikda yashash va hayotni davom ettirish, har qanday mulkni harid qilish, moddiy madaniyat mavjud; umumiy farzandlar; qonunda ko'zda tutilgan huquq va burchlarga ega guruh.

Oilaning funksiyalari:

1. Reproduktiv funksiya. Oila aholining ko'payishi hamda bolalar tug'ilishiga bo'lgan tabiiy ehtiyojni qondirishi kerak bo'ladi.
2. Ta'limiy funksiya. "Oilaning bu vazifasi Konstitutsiyaning 77- moddasida: "Ota-onalar va ularning o'rnini bosuvchi shaxslar o'z farzandlarini voyaga yetguniga qadar boqishi, ularning tarbiyasi, ta'lim olishi, sog'lom, to'laqonli va har tomonlama kamol topishi xususida g'amxo'rlik qilishga majburdirlar" deb belgilab qo'yilgan"²².
3. Iqtisodiy funksiya. Oila asosiy ehtiyojlarni - boshpana, oziq-ovqat va ichimliklar, kiyim-kechaklarni qondirishni ta'minlaydi. Kichik hamjamiyat a'zolari qo'shma uy xo'jaligini yuritadi, moddiy boylik va qadriyatlarni yosh avlodga yetkazish uchun sotib oladi va to'playdi.
4. Qayta tiklovchi funksiyasi. Inson himoya, sevgi va g'amxo'rlikka muhtoj. Ushbu asosiy ehtiyojlardan qoniqmaslik jismoniy va psixologik kasalliklar bilan bog'liq muammolarni keltirib chiqaradi, natijada depressiyalar, tajovuzlar va asabiy buzilishlar oilada ham, undan tashqarida ham paydo bo'ladi. Bu ajralishga olib keladi, bolalar to'laqonli oilada o'smaydi. Hammasi oila a'zolariga bog'liq: agar umumiy ruh kuchli bo'lsa, yaqinlar hurmat qilsalar, bir-birlarini yaxshi ko'rsalar, qadrlasalar, yon berishsa, bo'sh vaqt va hayotni tashkil qila olsalar, ularning oilaviy kemasi hech qachon muammolar girdobiga tushmaydi.

O'zbekona tarbiyaning turli qirralari tarixiga qisqacha sharh. Prezident Sh.M.Mirziyoyevning yoshlarni o'qitish, tarbiyalash har birimizning muqaddas burchimiz ekanligi haqidagi dasturiy fikrlari ota-onalar, mahallalar oldiga qator yangi, milliy istiqloliy talablarni qo'yganligi bu masalaning ahamiyatini yanada oshirdi. Tarixdan ma'lumki, "VIII asr boshida Qutayba ibn Muslim buxoroliklarni uch marta musulmon qilgan, ular esa yana eski dinlariga qaytgan edilar. "To'rtinchi marta kelganida, Qutayba jang qilib, Buxoro shahrini oldi... Qutayba arablar buxoroliklar bilan birga yashab, ularning xatti-harakatlaridan xabardor bo'lib

²² O'zbekisto Respublikasining Konstitutsiyasi 77-modda

tursalar, ular zaruratdan musulmon bo'ladilar, degan maqsadda Buxoro aholisiga o'z uylarining yarmini arablarga berishga undab, buyruq chiqarishni to'g'ri topdi. Va shu yo'l bilan u musulmonchilikni o'rgatdi... , - deb yozgan edi Narshaxiy"²³.

Xulosa qilib aytganda, arablar Ajam aholisini islomlashtirish jarayonini eng avvalo oilani diniy jihatdan o'zgartirishdan boshlaganlar. Natijada dastlab oilaviy muhit islom ta'siriga kirgan, keyinchalik esa Buxoro "Qubbat ul-islom" - Islom markazi sifatida katta shuhrat qozongan. Shu tajribadan kelib chiqib aytish mumkinki, milliy tarbiya ham dastlab oila doirasida shakllanadi, so'ngra mahalla, qishloq va shaharlar orqali butun O'zbekiston hududiga keng va tizimli tarzda yoyiladi.

Milliy o'zlikni anglash va uni jamiyat taraqqiyotiga yo'naltirishda oilaning o'rni juda katta bo'lib, bu jarayondan oila ham bevosita manfaatdor hisoblanadi. Shu bois oila milliy o'zlikni shakllantirishning boshlang'ich hamda uzluksiz tarbiya manbai sifatida qaralishi lozim. Har bir inson o'z ota-onasi, bobolari va ajdodlarini yaxshi bilishi orqali o'zini xalq va davlat tarixiga daxldor ekanini chuqur his etadi.

Tarixiy oilaviy tarbiya tajribalariga nazar tashlasak, mehnat qilish tushunchasi tabiiy ehtiyoj sifatida qaralganini ko'ramiz. Oilalar o'z tuzilishiga ko'ra ishlab chiqarish jamoalariga o'xshash bo'lib, bolalar ham imkon darajasida turli yumushlarda ishtirok etib, birgalikda mehnat qilishga o'rgatilganlar.

O'zbek oilasi - milliy dunyoqarash manbai sifatida. Ma'lumki, yosh avlod tarbiyasida oilaning o'rni beqiyosdir. O'zbek oilasi tarixan o'g'il va qiz bolalarda milliy xarakter, odob-axloq hamda go'zal xulqni shakllantiruvchi asosiy tarbiya maskani bo'lib kelgan. Ota-onalar kundalik hayotning har bir lahzasida - muloqot, yurish-turish, nutq madaniyati, kulish odobi, ovqatlanish tartibi, gigiyena qoidalari, o'zaro muomala hamda mehmon va mezbonlik munosabatlari orqali bolalarga ijtimoiy-axloqiy me'yorlarni singdirib boradilar. Shuningdek, oilaviy tarbiya jarayonida o'g'il bolani kelajakda oila boshlig'i va otalik mas'uliyatiga, qiz bolani esa onalik burchi hamda uy bekasi sifatidagi vazifalarga tayyorlash alohida

²³Самария /Тарихий эссе/. Таҳрир ҳайъати: Б.Аҳмедов ва бошқ. / - Т.: Камалак, 1991. –123 б.

o'rin tutadi. Bu holat milliy tarbiya tizimida o'g'il va qiz bolalar uchun alohida yo'nalishlar mavjud ekanini yaqqol ko'rsatadi.

O'zbek oilasidagi bola tarbiyasida mehnat va milliy an'analar katta o'rin tutadi. Ayniqsa, kattalarni hurmat qilish o'zbek xalqiga mos bo'lgan muhim fazilatdir. O'zbek oilasidagi yana bir ijobiy fazilat- o'zidan kichikka g'amxo'rlikdir. Oila tarbiyasi jarayonida ota- ona bolaga nechog'lik g'amxo'rlik qilgan bo'lsa, bolada ham ana shu fazilat namoyon bo'ladi. Ya'ni, katta farzand oiladagi kichiklarga doimo yordam beradi, uka-singillariga nisbatan mas'uliyat sezadi. Ota-onalar o'rtasidagi o'zaro munosabatda hamjihatlik, mehr-oqibat, o'zaro hurmat, shirinsuxanlik, bir-biriga g'amxo'rlik mavjud bo'lsa, bu xislatlar bola tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Oila a'zolarining fahm-farosati, qiziqish va qobiliyati, ehtiyoj va mayli, intilishi va xohishi, ziyrakligi va zukkoligi bir-birlariga o'xshash bo'lsa, u holda, ota-onaning inoq, ahl turmush kechirishi, shaxslararo munosabatning izchil va mustahkam bo'lishiga puxta zamin hozirlaydi. Mustahkam oila muhitini barpo etish uchun eng avvalo, oila boshliqlari o'zaro bir-birlarini tushunib turmush kechirishlari, tarbiya maqsadi va vazifasidagi birlik, hamjihatlik, yaqinlik, uzviy bog'liqlik, yuzaga keladigan va kelishi mumkin bo'lgan qarama-qarshiliklarni bartaraf etish uquvi nihoyatda zarur.

Shuni alohida ta'kidlab o'tish kerakki, o'zbek oilasida ota-onaning xoh o'g'il, xoh qiz, xoh to'ng'ich, xoh kenja farzand bo'lsin, ularga birday munosabatda bo'lishi tarbiya samaradorligini oshiradi. Ana shuning uchun farzandlarni haddan tashqari erkalatmaslik, ajoyib insonlar namunasi orqali o'g'il-qizlarning fe'l-atvor xislatlarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Oilada bolalar shaxsini shakllantirish, eng muhim ruhiy jihatlar bilan qurollantirish ko'pincha o'zaro munosabatlarga bog'liq bo'ladi. Oilaning kamol topgan a'zolari, birinchi navbatda ota- onalar o'z farzandlarining ruhiy xususiyatlarini yaxshi bilishi, bola tarbiyasiga to'g'ri yondashishi oilaviy totuvlik, hamjihatlik, o'zaro munosabatlarda mehr-oqibat va iliqlik, ma'naviy barqarorlikni ta'minlaydi. Oilaviy muhitda farzandlarga nisbatan qilingan qo'pol, noo'rin, noxush muomala ularning shaxsi va ruhiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, tasavvur hamda taassurotlari

olamida ma'lum iz qoldiradi, bola kayfiyatida tushkunlik, umidsizlik, tanholik ruhini vujudga keltiradi. Shaxsni milliylik ruhida tarbiyalashda bolada axloqiy uquv va malakalar, milliy urf-odatlar, ishbilarmonlik, ishchanlik xislatlari, aqliy qobiliyatni shakllantirishning ibrat- namuna tarzida olib borilishi maqsadga muvofiqdir. Mazkur tarbiyaviy tadbirlarni amaliyotda qo'llash uchun hayotiy misollardan, badiiy adabiyot materiallaridan, mashhur kishilar haqidagi xotira va esdaliklardan, shuningdek ularning tarjimai holidan foydalanish yaxshi natija beradi. Ota-onalar, katta yoshdagi oila a'zolari o'g'il-qizlarda xalq marosimlariga nisbatan iliq munosabatni, samimiy his-tuyg'uni tarbiyalashlari kerak. Jumladan, milliy bayramlar, urf odatlar, to'y, milliy kurash va musobaqa, sayllar va ularni o'tkazish yo'llari, qoidalari, mavsumi, mavridi to'g'risida aniq tushuncha berish zarur. Mahalla, qarindosh, qo'ni-qo'shnilar nikida o'tkaziladigan tadbirlarga yoshlarni jalb etish ijobiy samara beradi. Shu bilan birga, ota- onalar, oilaning keksa, voyaga yetgan a'zolari kichik yoshdagi o'g'il- qizlarni mehmon kutish, dasturxon tuzash, hol-ahvol so'rash, salomlashish, mehmonga borish qonun-qoidalaridan xabardor qilishlari lozim. Milliy an'analardan, urf-odatlardan, marosimlardan va rasm-rusumlardan kelib chiqqan holda oilada kattalarga, ota-onaga, qarindosh-urug'larga, o'qituvchilarga hurmat-ehtirom hissini shakllantirish, o'tmish avlod tomonidan yaratilgan, to'plangan milliy boyliklarga, obidalarga mehr- muhabbat ruhini singdirish oilaning muqaddas vazifasidir. Ayniqsa, oila davrasida ota-onalar va oilaning katta a'zolari kichik yoshdagi o'g'il-qizlarga atrof-muhit, tabiat muhofazasi haqida ma'lumotlar berishlari shartdir. Oilada milliy tarbiyani amalga oshirishdagi muhim xususiyatlardan biri - shaxsni mehnatda va mehnat orqali tarbiyalashdir. Oilada mehnat taqsimotini to'g'ri amalga oshirish farzandlarda har xil ko'nikma va malakalarni tarkib toptiradi, ularda mehnatsevarlik, mehnat kishisiga hurmat, uning mehnatini qadrlash tuyg'ularini vujudga keltiradi. Mehnatning ijtimoiy turmushdagi roli, taraqqiyot, mo'l-ko'lchilik manbai ekanligini farzandlar ongiga singdirish yaxshi samara beradi. Mehnat tarbiyasi orqali bolalar mehnat kundalik ehtiyoj, zaruriyat ekanligini bilib boradilar, mehnat qilishni ijtimoiy va farzandlik burchi deb hisoblay boshlaydilar.

Bolalarda mehr- muhabbat, milliylik tuyg'usining namoyon bo'lishida onalarning sehrli allasi alohida ahamiyat kasb etadi. Ona allasi faqat go'daklarning orom olishi uchun aytilmaydi. Allalar vositasida bolalar ko'ngil dunyosiga ruh kiradi, milliy ma'naviy qadriyatlar bilan to'yintiriladi²⁴.

Oila ijtimoiy tarixiy belgiga ega bo'lgan muayyan tuzilishli ijtimoiy guruh bo'lib, uning a'zolarini qarindosh-urug'chilik, nikoh, turmush sharoitining birligi, odob-axloq me'yorlarining umumiyliги, ma'naviyatning birligi kabi aloqalar asosida birlashadilar. Oilaning eng ahamiyatli va muhim ma'naviy, g'oyaviy xususiyatlaridan biri - uning milliylikni saqlashidir. Shu sababli u o'zida, ma'lum milliy madaniyat, milliy tarbiya yo'nalishini ham u yoki bu bosqichda aks ettiradi. Oilani milliy, istiqloliy tarbiyaning faol omiliga aylanishi uchun uning milliy madaniy, mafkuraviy, ma'naviy muhiti o'rganilishi kerak. Jumladan oilalarda milliylikka munosabat qanday ekanligini tadqiqot qilish zarur. Ushbu nuqtai-nazardan o'zbek oilalarini shartli ravishda 4 guruhga bo'lib o'rganish maqsadga muvofiqdir;

1. Bola tarbiyasiga qadimiychasiga yoki avtoritar yondashuv;
2. Liberal - ko'ngilchan yondashuv;
3. Milliy zamonaviy, demokratik yondashuv;
4. Marginal yondashuv (boshqa milliy madaniyat asosida tarbiyalash).

O'zbek oilalarida oila tarbiyasida ota-ona obro'si, ularning kuzatuvchanligi, sevgirligi, hozirjavobligi muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega. Oilaning asosiy tayanchi bo'lgan ota, hayotning barcha mashaqqatlaridan totib ko'radi, o'zining bukilmas irodasi, adolatparvarligi, hayot sinovlariga bardoshli shaxsdir. Zero, oilaning har bir ko'z ilg'amas nuqtalarini ilg'ay olish, oila a'zolariga faqat to'g'ri, haq yo'lni ko'rsatib turishdek insoniy mas'uliyat ota zimmasida turadi. Farzand tarbiyasi asosan onalar zimmasida, biroq otalar ham bu jarayonning faol ishtirokchilari bo'lishlari shart, sababi farzand tarbiyasida ular bir xil ma'suliyatli, javobgardir. Shuning uchun ota tomonidan ko'rsatiladigan namuna ijobiy bo'lishi

²⁴Вохидова Н. Бошланғич синф ўқувчиларида халқ оғзаки ижоди асосида миллий ғурурни тарбиялаш. Педагогика фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. Тошкент 2011й, 32 б.

hamda ota oila uchun vaqt ajratishi muhim sanaladi, ular o'g'il bolalarda qat'iyatlilik, vazminlik, ma'suliyat, javobgarlik kabi sifatlarni shakllanishiga, otaning qiz farzandga bo'lgan e'tibori, muhabbati uni olam go'zalliklarini sevishtga, atrof olamga mehr muhabbat ko'zi bilan qarashga o'rgatadi.

Ona xalq pedagogikasida - eng yuqori ijtimoiy qadriyatdir. Onalar insoniyatning asosiy me'morlaridir. Onaning o'zbek oilasidagi hurmati va mavqei nihoyatda yuksak bo'lib, u oilani birlashtiruvchi muhim omil sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki "Onaga muhabbat - vatanga mehrning boshlang'ich ildizi", "Onaning yuragi bolada, bolaning xayoli esa tashqarida", "Onasi begona bo'lsa, otasi ham o'zidek emas", "Bola - loy, ona esa uni shakllantiruvchi kulol", "Bola ham doim ona deydi, ona ham farzandini ona deb his qiladi", "Onaning qadrini inson faqat kasal bo'lganda chuqur anglaydi" kabi xalqona hikmatlar bu fikrni yanada mustahkamlaydi. Bu esa o'zbek qizlarini kelajakda onalik vazifasiga tayyorlash jarayonida ulara mehr-shafqat, g'amxo'rlik, muloyimlik, yaqin insonlarni qadrlash hamda ularni himoya qilish tuyg'ularini shakllantirishga alohida e'tibor qaratish zarurligini bildiradi. Ota-onaning izchil va uzluksiz tarbiyaviy mehnati ularni namunali farzandlar yetishtirgan ota-onalarning sifatida e'tirof etilishiga olib keladi. Aksincha, o'z tarbiyaviy mas'uliyatini bajarmaslik yoki yetarli darajada amalga oshira olmaslik natijasida ular jamiyatda "yomon" nomi bilan tanilgan farzandlarning ota-onasi sifatida baholanishi mumkin. Ota-onaga mehr-muhabbat o'zbek bolasi milliy axloqining eng muhim va birlamchi belgisi hisoblanadi. Shu bilan birga, ushbu fazilatning asosiy shakllantiruvchisi ham aynan oila muhiti hamda ota-onaning o'zidir. Ota-onaning ilmiy-pedagogik saviyasi esa ularning umumiy madaniyatining ajralmas qismi bo'lib, unda xalqning asrlar davomida shakllangan oilaviy tarbiya tajribalari mujassamlanadi va muayyan ota-onaning amaliy tarbiyachilik faoliyatida namoyon bo'ladi.

Savol va topshiriqlar

1. Oila. Oila jamoasining a'zolari, ota-onalarning vazifalarini sanab bering.
2. Oila jamoasining qanday o'ziga xos xususiyatlari va funksiyalari mavjud, tasniflang.

3. O'zbekona tarbiyaning turli qirralari tarixiga qisqacha sharh bering.

MAVZU: TARBIYAVIY FAOLIYATDA PEDAGOGIK MAHORAT

Reja

1. *Tarbiyachilik qobiliyatining mazmuni va amalga oshirilishi*

2. *Tarbiyachilik qobiliyatining tarkibiy qismlari*

3. *Tarbiyaviy jarayonda pedagogik qobiliyatning o'рни va roli.*

Tarbiyachilik qobiliyatining mazmuni va jarayoni. Har qanday davlatda komil va munosib avlodni tarbiyalash, uni hayotiy faoliyatga tayyorlash hamda ma'lum kasb-hunarga qiziqtirish mashaqqatli mehnat evaziga amalga oshiriladi. Bu og'ir va mas'uliyatli faoliyat to'xtovsiz ta'lim hamda tarbiyaviy jarayonning uzviy natijasidir. Yurtimiz kelajagi, mustaqil O'zbekistonning istiqboli, ta'lim yo'nalishida olib borilayotgan islohotlarning samaradorligi ko'p jihatdan tarbiyachi-o'qituvchiga, uning bilim saviyasiga, malakasiga, fidoyiligiga hamda o'quvchini ta'lim berish va komil inson sifatida tarbiyalab voyaga yetkazishga bo'lgan shijoatiga bog'liqdir. Har qanday ta'lim tashkilotida tarbiyaviy faoliyat bevosita pedagog tomonidan tashkil etiladi va olib boriladi. Yangi ijtimoiy muhitda ta'lim-tarbiyadan ko'zlangan natijalarga erishish, o'quvchilarning dars va darsdan tashqari turli xil tarbiyaviy faoliyatlarini olib borish, ularni dono, odobli, iymonli, yurtsevar, mehnatsevar, komil inson sifatida shakllantirish va kasb-hunarga yo'naltirish o'qituvchinign eng oliy vazifalaridan sanaladi.

Ko'pchilik tajribasiz o'qituvchilarda bilim berish qobiliyatini egallashga nisbatan tarbiyachilik qobiliyatini shakllantirish jarayoni ancha murakkab kechadi. Albatta, buning o'ziga yarasha obyektiv omillariri mavjud: tarbiya termini insonning intellektual salohiyatini rivojlantirish, uni axloqan pok, estetik didli, mehnatsevar inson sifatida tarbiyalash omili bo'lib, bilim berish ko'nikmalariga qaraganda kengroq qamrovli mazmunga ega bo'lganligi tufayli doimo turli nizolar va tasodifiy vaziyatlar bilan kengayib boradi.

Tarbiya pedagog va o'quvchi (tarbiyachi va tarbiyalanuvchi) orasida olib boriladigan pedagogik faoliyat bo'lib, tarbiyalanuvchini ma'lum maqsad asosida rivojlantirish uchun insonga tizimli va izchil ta'sir etish, jamiyatning ilmiy-ijtimoiy tajribalariga tayangan holda uni har taraflama takomillashtirish, uning xulq-atvori va dunyoqarashini, ijtimoiy dunyoqarashini shakllantirishda millatning boy ma'naviy g'oyalariga yo'g'rilgan faol jarayon hisoblanadi.

Tarbiya jarayonida shaxsning ongi rivojlanadi, ma'naviy dunyoqarashi va his-tuyg'ulari rivojlanadi, shuningdek, ijtimoiy dunyoda o'z o'rnini topishga xizmat qiladigan hamda insonlar bilan samarali muloqot o'rnatishga yordam beruvchi axloqiy ko'nikma va odatlar tarkib topadi.

Tarbiyaviy faoliyat jamiyatning shaxsga yuklaydigan axloqiy me'yorlariga mos keluvchi xulqiy ko'nikma va odatlarni shakllantirish lozim bo'ladi. Bunday natijaga erishish uchun o'quvchining ongiga, hissiyotlariga va matonatiga pedagog tomonidan o'qituvchilik mahorati qonuniyatlari asosida tizimli ta'sir ko'rsatiladi. Agar ushbu kategoriyalardan biri e'tibordan chetda qolsa, ko'zlangan natijaga yetish murakkablashadi.

Tarbiya mohiyati va mazmuni har bir davlatning ijtimoiy-siyosiy vazifalarini ko'rsatadi hamda jamiyatning insonlarga yuklaydigan talablaridan kelib chiqib aniqlanadi. Chunki har bir millatning rivojlanishi va mamlakatning kuchli bo'lishi avlodlar tarbiyasiga bevosita bog'liq ekanligi tarixiy jihatdan isbotlangan haqiqatdir.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida olib borilayotgan tarbiyaning asosiy maqsadi barkamol avlodni voyaga yetkazishdan iboratdir. Tarbiya haqida taniqli adib Abdulla Avloniyning "Al-hosil, tarbiya bizlar uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo falokat, yo saodat, yo razolat masalasidir" degan fikrlari barcha millat vakillariga tegishli muhim haqiqatni ifodalaydi.

Ushbu fikrlardan ko'rinadiki, shaxs tarbiyasi faqat individual masala emas, balki ijtimoiy, milliy va davlat miqyosidagi muhim vazifadir. Kasbiy faoliyatini endigina boshlagan yosh o'qituvchilarda tarbiyachilik mahoratining ko'nikma va

malakalari sekin shakllanadi. Bunga sabab sifatida ularning kasbiy sifatlarni egallash jarayonidagi subyektiv omillar ham mavjud.

Boshlovchi o'qituvchi murakkab pedagogik vaziyatlarda o'zini boshqarishi, turli tarbiyaviy usullarni to'g'ri qo'llab, maqsadga erishishi tarbiyachilik mahoratiga bog'liqdir. Faoliyatni endigina boshlagan o'qituvchilarda ba'zan jazolash usullariga ortiqcha tayanish holati kuzatiladi va ular tarbiyaviy muammolarni aynan shu yo'l bilan hal qilishga urinadilar.

O'qituvchi tarbiyaviy faoliyatining mazmuni qo'yilgan maqsad va vazifalarga mos tarzda o'quvchilarda shakllantirilishi zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka hamda shaxsiy fazilatlarining mazmunini o'z ichiga oladi. U tarbiya tushunchasini shaxsga qo'yiladigan ijtimoiy talablar, jamiyatning iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishi, insonlar orasidagi aloqalar darajasi hamda mafkuraviy g'oyalar asosida belgilaydi.

Shu bilan bir qatorda, tarbiyaviy faoliyat, eng avvalo, pedagogning kasbiy mahorati, yuqori darajadagi tashkiliy salohiyati bilan chambarchas bog'liqdir:

1. O'qituvchining tarbiyachilik mahorati - o'quvchilar olamiga chuqur kirib bora olishida, ularning ishonchi va hurmatini qozonishida, ta'lim tashkilotidagi pedagogik faoliyatni samarali hamda aniq maqsadga ko'ra yo'naltira bilishida aks etadi.
2. O'qituvchining tarbiyachilik mahorati - bu maktab o'quvchisini har tomonlama kamol toptiruvchi pedagogik vaziyatlarni to'g'ri rejalashtirish va samarali tashkil eta olish ko'nikmasidir.
3. O'qituvchining tarbiyachilik mahorati - bu «o'qituvchi-o'quvchi» munosabatini bir lahzada ijobiy tomonga o'zgartirish emas, balki o'quvchilar jamoasi va alohida shaxsga izchil tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish, jamoada sog'lom tarbiyaviy muhitni barqaror shakllantirishdir.
4. O'qituvchining tarbiyachilik mahorati - bu faqat mutaxassislikka oid bilimlarni puxta egallash emas, balki tarbiya qonuniyatlari hamda o'quvchilar jamoasi faoliyatini tashkil etish tamoyillaridan kelib chiqadigan usul va metodlarni amaliyotda ijodkorona qo'llay bilishdir.

5. Bilim hamda unga tayanuvchi ko'nikma va malakalar – pedagogo kasbiy qobiliyatining mazmun-mohiyatini aniqlovchi ustuvor manba sanaladi. Pedagogdan o'qituvchi sifatida shakllangan, aqliy-ijodiy salohiyat va qobiliyatlar tizimiga ega bo'lish talab qilinadi. U ushbu xususiyatlarni o'zida uzoq vaqtlar mobaynida izchil shakllantirib borishi lozim.

Kasbiy faoliyatini endigina boshlayotgan yosh o'qituvchi ham, muntazam izlanishda bo'lgan tajribali pedagog ham tarbiyachilik mahoratini shakllantiruvchi quyidagi jarayonlarni puxta bilishi zarur:

- har qanday pedagogik vaziyatda o'quvchining ichki kechinmalari va tashqi holatini to'g'ri anglay olish malakasi;
- pedagogik holatni to'laqonli idrok etish uchun diqqatni bir nuqtaga jamlay bilish;
- tarbiyalanuvchilarga nisbatan ishonch bildirish va oqilona talabchanlik ko'rsatish;
- tarbiyaviy vaziyatni har tomonlama chuqur tahlil qila olish qobiliyati;
- turli pedagogik usullar orasidan eng maqbul va samaralisini tanlay bilish salohiyati;
- ziddiyatli va kutilmagan holatlarda ikkilanishsiz to'g'ri qaror qabul qilish mahorati;
- tarbiyaviy ta'sirning turfa metod va usullaridan samarali foydalana olish qobiliyati;
- fikr va dunyoqarashni so'z, mimika hamda pantomimik harakatlar bilan o'quvchi ongiga aniq yetkaza olish;
- dars jarayonida va darsdan tashqari mashg'ulotda o'quvchilar bilan samarali kommunikativ munosabat o'rnatish;
- o'quvchilar tafakkurida erkinlik, tashabbuskorlik hamda mustaqil fikrni qo'rqmasdan ifoda etish ko'nikmalarini shakllantirish;
- murakkab vaziyatlarda o'quvchilarga amaliy va ma'naviy ko'mak bera olish;
- tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etishda o'quvchilar jamoasi bilan doimiy maslahatlashib ish yuritish;

- amalga oshirilayotgan tarbiyaviy tadbirlar yuzasidan o'quvchilarning munosabati va fikrlarini o'rganib borish;
- o'zini o'zi boshqarishning turli shakl va mexanizmlaridan samarali foydalanish;
- har bir o'quvchining yashirin ijobiy imkoniyatlarini ko'ra bilish va ularni rivojlantirish;
- o'quvchilarni ijtimoiy kelib chiqishiga qarab ajratmasdan, barchasiga teng va adolatli munosabatda bo'lish.
- **Tarbiyachilik faoliyatining tarkibiy qismlari.** Pedagogikada o'qituvchining tarbiyachilik mahorati doimiy o'zgarib turadigan, jamiyat talablaridan kelib chiqib, to'ldirilib boriladigan bir butun tizimga ega. Uning biri-biri bilan bog'liq quyidagi tarkibiy qismlari o'qituvchining tarbiyaviy faoliyatida muhim yo'nalishlar bo'lib doimo, mazmunan boyitilib boriladi:

Tarbiyada maqsadning ravshanligi. O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy-siyosiy mustaqillikka erishgan ilk davrlardan oq mamlakatimizda amalga oshirilishi rejalashtirilgan tarbiyaviy maqsad aniq va ravshan belgilab olindi hamda pedagog zimmasiga nihoyatda katta mas'uliyat yuklatildi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni g'oyalariga muvofiq jamiyat tomonidan o'qituvchi oldiga qo'yilgan asosiy maqsad — erkin fikrlaydigan, ijodkor, mustaqil qarashga ega bo'lgan barkamol shaxs va malakali mutaxassisni tarbiyalab voyaga yetkazishdan iboratdir. Mazkur maqsadni ro'yobga chiqarish yo'lidagi ustuvor vazifa esa shaxsda umumiy madaniyat tarkibiy qismlarini, ya'ni aqliy, axloqiy, jismoniy, estetik, iqtisodiy, ekologik, huquqiy, siyosiy hamda mehnat madaniyatini tarbiyalashdan iborat.

Texnologik tizim yoki tarbiya texnologiyasi — bu pedagogik metodlar, usullar hamda vositalarning rejalashtirilgan va kutilayotgan natijalarga erishishni ta'minlaydigan, shaxs va jamoaga aniq hamda maqsadli ta'sir ko'rsatadigan jihatlarini saralashga asoslangan tizimdir. Mazkur tizim tarbiyachi-o'qituvchining o'quvchilar amaliy faoliyatini to'g'ri yo'lga qo'ya olishi, uni samarali tashkil etishi va izchil boshqara bilishiga oid ko'nikma hamda malakalar majmuasini ifodalaydi.

Texnologik jarayondan ko‘zlangan asosiy natija shundan iboratki, tarbiyachi o‘zining ijodiy izlanishlari orqali o‘quvchilarda tashabbuskorlik, faollik va mustaqil harakat qilish qobiliyatini shakllantiradi. Tarbiyachi-pedagog o‘quvchilarning o‘zini o‘zi boshqarish tuzilmalari bilan hamkorlikda faoliyat yuritish orqali murakkab tarbiyaviy muammolarni hal etishga keng imkoniyat yaratadi. Texnologik tizim sharoitida tarbiyaviy ahamiyat kasb etuvchi tadbirlarni samarali va muvaffaqiyatli tashkil etish, avvalo, o‘qituvchining pedagogik mahorati, tashkiliy salohiyati va kasbiy tajribasiga bevosita bog‘liq bo‘ladi. Puxta reja asosida, uyushqoqlik bilan tashkil etilgan bunday tadbirlar o‘quvchilarning intellektual rivojlanishini, bilish faoliyatini, tafakkur doirasini, kasb tanlashga bo‘lgan qiziqishini, erkin fikrlash qobiliyatini hamda o‘z fikr-mulohazalarini cho‘chimay, aniq va asosli tarzda ifoda eta olish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Tarbiyachi-o‘qituvchining mahorati har bir o‘quvchiga alohida yondashuvni topish, o‘quvchi iste’dodida namoyon bo‘ladigan holatlarda uning faolligini oshirishga karatiladi. Tarbiyachi- o‘qituvchi tomonidan uyushtiriladigan tarbiyaviy tadbirlarga qo‘yiladigan asosiy talablar: tarbiyaviy tadbirlar hech qachon tasodifiy bo‘lmasligi va har bir tadbirga puxta tayyorgarlik ko‘rilishi lozim.

Ijtimoiy-psixologik tizim. O‘qituvchining tarbiyachi sifatidagi pedagogik salohiyati - bu tarbiyalanuvchilarni aniq belgilangan maqsad asosida shakllantirishga yo‘naltirilgan nozik va mas’uliyatli mahorat san’atidir. O‘quvchilar kundalik hayot davomida quvonchli lahzalarni ham, katta-kichik tashvish va noxush holatlarni ham birgalikda boshdan kechiradilar. Shu bois ular tarbiyachi-o‘qituvchining o‘zlariga nisbatan samimiy yoki sovuqqon, mehribon yoki beparvo, insoniy yoki loqayd munosabatini juda tez ilg‘aydilar va bunga darhol o‘z munosabatlarini namoyon etadilar. Ijtimoiy hamda psixologik bilim, ko‘nikma va tajribaga ega bo‘lish tarbiyachi-o‘qituvchida sezgirlik, topqirlik va vaziyatni to‘g‘ri baholay olish qobiliyatini shakllantiradi. Ana shunday pedagog o‘quvchilar jamoasini birlashtira oladi, ularning qalbiga yo‘l topadi, ichki kechinmalarini his qila oladi. Chunki o‘quvchilar jamoasi umumiy maqsad, yagona intilish va mushtarak manfaat asosida shakllangan, ichki tartibga ega bo‘lgan ijtimoiy tuzilma bo‘lib,

shaxs kamolotiga kuchli ta'sir ko'rsatuvchi muhim tarbiyaviy muhit sanaladi. Bolalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni oqilona boshqarish uchun tarbiyachi jamoa ichidagi ichki jarayonlarni, guruhlararo munosabatlarni hamda ular orasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ziddiyat va qarama-qarshiliklarni chuqur bilishi zarur. Mazkur ziddiyatlarning o'z vaqtida yumshashi yoki bartaraf etilishi, avvalo, tarbiyachining shaxsiy fazilatlarini, pedagogik yondashuvi hamda tarbiyalanuvchilar bilan o'rnatgan ishonchli va samimiy aloqalariga bevosita bog'liq bo'ladi. Chinakam mahoratli tarbiyachi-o'qituvchi bunday murakkab vaziyatlarni hal etishda o'quvchilar jamoasining ichki imkoniyatlariga, o'zaro hurmatiga, jamoaviy birdamligiga va sog'lom ijtimoiy munosabatlar kuchiga tayanadi. Har bir o'quvchi o'ziga xos ijtimoiy qarash, ruhiy olam va individual psixologik xususiyatlarga ega alohida shaxsdir. Uni anglash, tushunish va tarbiyaviy jihatdan to'g'ri yo'naltirish o'qituvchidan chuqur psixologik yondashuvni, nozik kuzatuvchanlikni hamda individual munosabatni talab etadi. O'quvchining jamoa bilan sog'lom, barqaror va mazmunli munosabat o'rnatishi uchun o'qituvchi bir qator muhim pedagogik hamda psixologik omillarga alohida e'tibor qaratishi lozim:

- har bir o'quvchiga alohida pedagogik topshiriqlar qo'yish;
- jamoada o'zaro xayrixohlik, o'zaro yordam muhitini shakllantirish;
- oilaning tarbiyaviy ta'siridan o'z o'rnida fodalanish;
- o'quvchilarning o'zaro aloqalarini kuchaytiruvchi, ijodiy faoliyatini rivojlantiruvchi faoliyatlarini tashkil qilish;
- o'quvchilarga o'zaro teng, adolatli munosabatda bo'lish.

Estetik tizim. Agar tarbiyaviy vositalar, usullar va metodlar negizida bosh g'oya hamda aniq ma'naviy yo'nalish mujassam bo'lmasa, texnologik tizim ham, ijtimoiy-psixologik munosabatlar tizimi ham kutilgan va maqsadga yo'naltirilgan tarbiyaviy samarani bera olmaydi. O'qituvchining har bir xatti-harakati, muomalasi va pedagogik yondashuvi o'quvchilarda estetik did, go'zallikni anglash va madaniy qarashlarni shakllantirishga xizmat qilishi lozim. Tarbiyachining faoliyati hayotiy mezonlar, axloqiy tamoyillar va umuminsoniy qadriyatlar asosida yo'lga

qo'yilgandagina o'quvchining tarbiya jarayonidagi ongli ishtiroki va ichki faolligi ta'minlanadi. Dunyoqarashi hali to'liq shakllanib ulgurmagan o'quvchilar uchun o'qituvchining hayotiy tajribasi, shaxsiy fazilatlarini, yurish-turishi va o'zini tutish madaniyati ham kuchli estetik-tarbiyaviy ta'sir manbai bo'lib xizmat qilishini yoddan chiqarmaslik zarur. Shu sababli o'qituvchining jamoaga nisbatan e'tibor, did va ruhiy ta'sir motivlarini shakllantirishda, avvalo, tarbiyachining o'zida estetik tarbiyalanganlik, nafis did va ichki madaniyatning shakllangan bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Estetik tizim shaxs tarbiyalanganligining yuksak darajasini belgilovchi muhim pedagogik vosita bo'lib, uning talab va mezonlarini izchil ravishda o'quvchi ongiga singdirish jarayonida har bir o'quvchi, sinf jamoasi va butun maktab muhiti faol ishtirok etadi. Estetik tizim doirasida yuksak tarbiyaviy natijalarga erishish uchun o'qituvchidan nozik did, puxta talabchanlik, kuchli pedagogik ta'sir va ijobiy tarbiyaviy vositalarni o'zaro uyg'unlashtira olish mahorati talab etiladi:

- tarbiyada o'quvchilar jamoasi muhitining birligi;
- o'quvchilar mustaqilligi va o'z-o'zini tarbiyalashning birligi;
- fuqarolik va insoniylikning birligi;
- talabchanlik va ishonch birligi;
- o'quvchi shaxsiga ehtiyotkorona munosabat;
- jinsiy tafovutlarni hisobga olish;
- bolalarning axloqiy va jismoniy sog'ligi haqida qayg'urish;
- axloq me'yorlariga amal qilish.

O'z-o'zini anglash. Yurtimiz mustaqillikka erishganidan so'ng ta'lim tizimida joriy etilgan yangicha model jamiyatda erkin tafakkur qiladigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan va shaxsiy nuqtai nazariga ega bo'lgan komil insonni shakllantirishga xizmat qila boshladi. Mazkur yondashuv insonning o'z qadrini anglaydigan, irodasi mustahkam, e'tiqodi sobit, maqsadi ravshan va hayotga ongli munosabatda bo'ladigan shaxs sifatida voyaga yetishishi uchun keng imkoniyatlar yaratdi. Shu nuqtai nazardan qaralganda, pedagogning asosiy vazifasi tarbiya jarayonida o'quvchi ongida milliy qadriyatlarga sadoqat, milliy mafkuraga

daxldorlik, demokratik tafakkur va mustahkam hayotiy pozitsiyani qaror toptirishdan iboratdir. Tarbiya mazmunining eng muhim belgilaridan biri shundaki, u insonning o'z hayotini anglashiga, o'zini jamiyat va atrof-muhitning faol ishtirokchisi sifatida his etishiga xizmat qiladi. Shaxs kamolotida fuqarolik mas'uliyati, kasbiy o'zlikni anglash va axloqiy o'zini boshqara bilish alohida o'rin tutadi. Tarbiyaviy jarayonning samaradorligi, avvalo, o'quvchini o'z ustida mustaqil ishlashga, o'z xulqini tahlil qilishga va ongli ravishda o'zini takomillashtirishga o'rgatish bilan belgilanadi. O'quvchida o'z-o'zini tarbiyalash ko'nikmalarini shakllantirish esa bevosita o'qituvchining kasbiy mahorati, pedagogik saviyasi hamda tarbiyaviy faoliyatni to'g'ri yo'lga qo'ya olish qobiliyatiga bog'liqdir. Odatda bolalar o'zlariga yaqin bo'lgan insonlarning, ayniqsa ustozlarining muomala madaniyati, yurish-turishi va odatlariga beixtiyor taqlid qiladilar. Shu bois o'qituvchi o'zining shaxsiy namunasi, muomalasi, ichki madaniyati va pedagogik odobi orqali o'quvchi qalbida ishonch, hurmat va samimiy mehr uyg'ota olishi zarur. Zero, o'quvchilar nafaqat ustozning darsdagi faoliyatini, balki uning kundalik hayotdagi o'zini tutishi, kiyinish madaniyati, muomalasi va atrofdagilar bilan bo'lgan munosabatlarini ham diqqat bilan kuzatib boradilar. Aynan shu jihatlar o'quvchi uchun yashirin, ammo kuchli tarbiyaviy ta'sir vositasi bo'lib xizmat qiladi. Ta'lim va tarbiya jarayonida, shuningdek bo'sh vaqtni mazmunli tashkil etishda ham o'quvchilar o'qituvchi rahbarligida o'z-o'zini boshqarish, o'zini nazorat qilish va ichki intizomni shakllantirish tajribasini egallab boradilar. Bunday ko'nikmalar ularni tashabbuskorlikni kuchaytiradi, mustaqil fikrlashga undaydi, qaror qabul qilish mas'uliyatini oshiradi va shaxsiy pozitsiyasini erkin ifoda etishga o'rgatadi. Shu sababli o'qituvchi tarbiya jarayonini tashkil etishda o'quvchilarning o'z-o'zini tarbiyalashga xizmat qiluvchi samarali usul va metodlardan oqilona hamda maqsadga muvofiq foydalanishi zarur.

O'qituvchi tarbiya jarayonida quyidagi o'quvchilarning o'z-o'zini tarbiyalash metodlaridan foydalanishi mumkin:

- o'z-o'zini tahlil qilish va nazorat qilish;
- o'z-o'zini baholash (tengdoshlariga taqlid qilish asosida);

- izohlash (o'quvchining ma'naviy-axloqiy sifatleri izohlanadi);
- munozara (o'quvchilarga siyosiy, madaniy, estetik, huquqiy mavzularda og'zaki ta'sir o'tkazish);

Ixtiyoriylik. Tarbiyalanuvchilarning iroda erkinligisiz tarbiya g'oyalari mohiyatini qaror toptirish mumkin emas. Zero, erkinlik ta'minlangan jamiyatda fikr rivojlanadi, fikr rivojlanishi esa jamiyatning kuchli bo'lishi garovidir. Erkinlik tufayli o'quvchi irodasi shakllanadi, u bir necha imkoniyatlardan birini ixtiyoriy tanlab oladi, ta'lim tizimida o'quvchilarga ushbu imkoniyatlar yaratilgan, ularning erkinlik huquqlari ta'minlangan. Tarbiya jarayoni ko'p qirrali jarayon bo'lib, unda tarbiya mohiyatini yoritishga xizmat qiluvchi ichki va tashqi subyektiv va obyektiv omillar ko'zga tashlanadi. O'qituvchi subyektiv omillar asosida o'quvchilarning ichki ehtiyojlari, qiziqishlari, hayotiy munosabatlari mazmunini anglashga yordam bersa, obyektiv omillar esa shaxsning hayot kechirishi, shakllanishi, hayotiy muammolarni ijobiy hal etishi uchun sharoit yaratadi. Tarbiya faoliyatining mazmuni, yo'nalishi va shakli obyektiv sharoitlar bilan qanchalik mutanosib kelsa, o'quvchi shaxsini maqsadga muvofiq shakllantirish borasida o'qituvchi muvaffaqiyatga erishadi. O'qituvchi tarbiya jarayonining ko'p qirraliligini, uni tashkil etish va boshqarishda nafaqat tarbiyachi faoliyati, balki o'quvchining yosh va psixologik xususiyatlari, shaxsiy o'ziga xos jihatlari, o'y-fikrlari, hayotiy qarashlari ham muhim ahamiyatga ega ekanligini unutmasligi kerak.

Tarbiyaning uzluksizligi. Tarbiyaning muhim xususiyatlaridan yana biri uning uzoq davom etadigan, bosqichma-bosqich kechuvchi jarayon ekanligidir. Tarbiya samarasi darhol namoyon bo'lmaydi, uning natijalari qisqa fursatda yoki tezkor tarzda yaqqol ko'zga tashlanmasligi bilan xarakterlanadi. Insoniy fazilatlarni o'zida mujassam eta olgan barkamol shaxsni voyaga yetkazish uzoq muddatli, izchil va sabr talab qiladigan pedagogik jarayonni taqozo etadi. Shaxsning bir vaqtning o'zida turli qarashlar, xilma-xil ta'sirlar va murakkab ijtimoiy sharoitlar ichida faoliyat yuritishi tarbiya jarayonining murakkabligini yanada kuchaytiradi. Ta'lim muassasalarida amalga oshirilayotgan tarbiyaviy faoliyat, avvalo, shaxsning ongini shakllantirishga, dunyoqarashini kengaytirishga

va ma'naviy qarashlarini qaror toptirishga yo'naltiriladi. Ma'lumki, ayniqsa yoshlik davrida insonning asab tizimi nihoyatda sezgir, ta'sirchan va o'zgaruvchan bo'ladi. Shu sababli tarbiya jarayonida ijobiy natijaga erishish uchun o'qituvchi bolalarga aynan o'quvchilik davridayoq to'g'ri yo'l-yo'riq berishi, ularda zarur axloqiy sifatlarni o'z vaqtida shakllantirishi lozim. Ta'lim muassasasida olib borilayotgan tarbiyaviy jarayon - bu o'qituvchi va o'quvchining hamkorlikka asoslangan, uzluksiz, izchil va maqsadli faoliyatidan iborat murakkab pedagogik tizimdir. O'quvchilarda ijobiy fazilatlarni shakllantirishda yagona maqsad sari yo'naltirilgan, o'zaro uyg'unlashgan, bir-birini boyitadigan va doimiy ravishda takomillashib boradigan hamkorlikdagi faoliyat alohida pedagogik ahamiyat kasb etadi. Shu bois oila, ta'lim muassasalari, jamoatchilik hamkorligida tashkil etilayotgan tarbiyaviy tadbirlarning uzluksiz o'tkazilishiga erishish lozim.

Tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish. Tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirish uchun reja tuzish va uni bajarish tarbiya samaradorligini ta'minlashning asosiy yo'lidir. O'qituvchining tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishi - ijodiy jarayon. O'qituvchi tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishda asosan «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun g'oyalariga tayanadi. Uning mazmunini o'quvchilarni o'qishga, ilmga ijobiy munosabatni tarbiyalash egallashi kerak.

Tarbiyaviy ish rejasida mehnat tarbiyasiga alohida ahamiyat beriladi. O'qituvchi o'quvchilarning mehnat tarbiyasi rejasini tuzar ekan, o'quvchilar mehnatining mashaqqati, charchoq va hordiq haqida aniq tasavvurga ega bo'lishlarini hisobga olishlari kerak. Ota-onalar bilan ishlash bo'limida oila, maktab tarbiyasini tavsiflaydigan qisqa ma'lumotlar beriladi. Mohir o'qituvchi tarbiyaviy ish rejasiga aniq bir maqsadni qo'yadi. Tarbiyaviy ish amaliyotida xulq me'yorlaridan chetga chiqqan o'quvchilar ham uchraydi. Ular tarbiyasi «qiyin» o'quvchilar. Ular bilan tarbiyaviy faoliyat olib borish - bu alohida e'tiborni, sabr-toqat va mahoratni, qalb sezgirligini talab qiladigan murakkab ishdir. Tarbiyachi bunday o'quvchilarni pedagogik jihatdan o'rganish dasturini tuzishda quyidagi jihatlarga e'tibor berishi lozim: shaxsning ijtimoiy kelib chiqishi; oilada umumiy

rivojlanish darajasi; axloqan tarbiyalanganlik darajasi. Dastur asosida quyidagi yo'nalishlar bo'yicha alohida tarbiyaviy ishlar rejasi tayyorlanadi:

1. O'quvchi olamining hayotiy yo'nalishlarini diqqat bilan o'rganish.
2. Xarakteri va xulqidagi og'ishganlik sabablarini o'rganish.
3. Ijobiy yo'nalishga, o'zgarishga ta'sir etuvchi hayotiy ko'rinishlarni tanlash.
4. Muloqotni o'smirning «psixologik hudud»idan izlash.
5. O'quvchilar xulqida namoyon bo'ladigan har xil o'zgarishlar ustidan doimiy nazorat o'rnatish.

Pedagogik mahorat - o'qituvchilarning shaxsiy (bolajonligi, xayrixohligi, insonparvarligi, mehribonligi va h.k.) va kasbiy (bilimdonligi, zukkoligi, fidoyiligi, ijodkorligi, qobiliyati va hokazo.) fazilatlarini belgilovchi xususiyat bo'lib, o'qituvchilarning ta'lim- tarbiyaviy faoliyatida yuqori darajaga erishishini, kasbiy mahoratini doimiy takomillashtirib borish imkoniyatini ta'minlovchi faoliyatdir. U o'z fanini mukammal bilgan, pedagogik- psixologik va metodik tayyorgarlikka ega bo'lgan, o'quvchilarni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirishning optimal yo'llarini izlab topish uchun, amaliy faoliyat olib boradigan har bir o'qituvchining kasbiy faoliyatida namoyon bo'ladi. Pedagogik mahorat egasi bo'lish uchun o'qituvchi o'z o'quv predmetini davr talablari asosida bilishi, pedagogik va psixologik bilimlarga ega bo'lishi, hamda insoniylik, izlanuvchanlik va fidoyilikni o'zida tarkib toptirishi lozim. I.P. Rachenko pedagogik mahoratni pedagogik san'atning bir qismi sifatida ta'riflab, shunday yozadi: “pedagogik mahorat deganda o'qituvchining pedagogik - psixologik bilimlarni, kasbiy malaka va ko'nikmalarni mukammal egallashi, o'z kasbiga qiziqishi, rivojlangan pedagogik fikrlashi va intuitsiyaci, hayotga axloqiy - estetik munosabatda bo'lishi, o'z fikr mulohazasiga ishonchi va qat'iy irodasi tushuniladi”.

Hozirgi zamon fan va texnikasi jadal sur'atda rivojlanayotgan, zamonaviy axborot texnologiyalarining salmog'i keskin oshayotgan bir davrda o'qituvchi pedagogik mahoratini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Agar, ilgari fanning biror sohasida ro'y berayotgan yirik kashfiyot qariyb o'n besh yillik

samarali va kishi zo'rg'a ishonadigan voqea hisoblangan bo'lsa, hozir har yili, hatto har oyda fan, texnika sohasida yangi kashfiyotlar yaratilmoqda, bilimlarning ilgari noma'lum bo'lgan yangi yo'nalishlari maydonga kelmoqda. Kishilarda bilimga bo'lgan intilish beqiyos darajada o'sib borayotir. SHuning uchun hozir kunda o'qituvchi faqat o'z fani bo'yicha emas, balki o'z faniga yaqin bo'lgan sohalardagi yangiliklarni bilishi talab etiladi.

Bizga ma'lumki, ilg'or jamiyat fuqarosining, xususan o'qituvchining ma'naviy boyligi uning keng dunyoqarashi, teran fikrlash layoqati, savodxonligi, yuksak insoniy fazilatlariga boyligi bilan baholanadi. "Barcha illatlarning kelib chiqishi ilmsizlikdandir" degan edi yunon faylasufi Sokrat. Shunday ekan, yosh avlodning yuksak bilim va tafakkur sohibi bo'lishi uchun barchamiz javobgarmiz. Bu javobgarlik ko'proq o'qituvchilar zimmasida.

Pedagogik faoliyatning ikki muhim yo'nalishi mavjud ekani barchaga ayon: 1) ta'lim (didaktika); 2) tarbiya. Pedagogik diagnostikada ham ana shu ikki yo'nalish inobatga olinadi. O'quvchilarning bilim, ko'nikma, malakalarni o'zlashtirish darajasi - ma'lumotga egalik holati xususida avvalgi mavzuda so'z yuritildi. Ushbu mavzuda esa bevosita o'quvchining axloqiy tarbiyalanganlik (yoki tarbiyalangan) darajasi va uni tashxislash to'g'risida to'xtalib o'tiladi. Aksariyat o'rinlarda subyektiv xarakterga ega "o'quvchining tarbiyalanganlik darajasi" (yoki o'quvchining tarbiyalanganlik darajasi) iborasi o'rniga umumiy tarzda "shaxsning tarbiyalanganlik darajasi" (yoki shaxsning tarbiyalanganligi) tushunchasi ishlatiladi.

O'quvchining tarbiyasini tashkil etayotgan o'qituvchi, eng avvalo, tarbiya va ta'lim maqsadlarini ajratib olishi zarur. Tarbiya jarayonida o'quvchini intellektual rivojlantirish asosiy maqsadga aylanmasligi kerak. Zero, agar to'g'ri rejalashtirilsa va oqilona tashkil etilsa, o'quvchini intellektual rivojlantirish ta'lim jarayonida ta'milanadi. Eng muhimi, tarbiya jarayonida o'quvchining yosh va psixologik xususiyatlarini, fiziologik-jismoniy imkoniyatlarini inobatga olishdir.

Savol va topshiriqlar

1. Tarbiyaviy faoliyatda pedagogik mahoratning o'zni va rolini yoritib bering.

2. Milliy tarbiyani amalga oshirishda pedagogik mahoratning namoyon bo'lishi haqida o'z fikrlaringizni bildiring.

MAVZU: UMUMIY O'RTA TA'LIM TIZIMIDA MILLIY TARBIYA

Reja:

1. *Umumiy o'rta ta'lim tizimida milliy tarbiyani amalga oshirish mohiyati va mazmuni.*
2. *Ma'naviy - axloqiy qadriyatlar asosida o'quvchilarni milliylik, vatanparvarlik ruhida tarbiyalash.*

Umumiy o'rta ta'lim tizimida milliy tarbiyani amalga oshirish mohiyati va mazmuni. "O'zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentyabrda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risidagi" Qonunning 2-bob 7-moddasida "Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim» ta'limning turi sifatida ko'rsatilgan, 9-moddada umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim umumta'lim o'quv dasturlarini, zarur bilim, malaka hamda ko'nikmalarni o'zlashtirishi kerakligi, shuningdek, umumiy o'rta ta'lim (I - XI sinflar) bosqichlari: boshlang'ich ta'lim (I - IV sinflar); tayanch o'rta ta'lim (V - IX sinflar) hamda o'rta ta'lim (X - XI sinflar)ni o'z ichiga olishi, umumiy o'rta ta'lim tashkilotining birinchi sinfiga bolalar ular yetti yoshga to'ladigan yilda qabul qilinishi belgilab berilgan. Tayanch o'rta ta'lim o'quv dasturiga muvofiq ta'lim oluvchilarga bilim, malaka va ko'nikmalarning zaruriy hajmini berishi, ularda mustaqil fikrlash va tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirishi, tayanch o'rta ta'lim doirasida (VII sinfdan so'ng) ta'lim oluvchilarda kasblar bo'yicha birlamchi bilim va ko'nikmalarni shakllantirish uchun ularni professional tashxislash va kasbhunarga yo'naltirish bo'yicha choralar amalga oshirishi, o'rta ta'lim o'quv dasturiga muvofiq ta'lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko'nikmalar o'zlashtirilishi, shuningdek ta'limning keyingi turi tanlanishini hamda yuqori malaka talab qilinmaydigan kasblar egallanishini ta'minlashi zarurligi belgilab

qo'yilgan"²⁵. "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Umumiy o'rta ta'lim to'g'risida"gi Nizomi mamlakatda umumiy o'rta ta'limni tashkil etish va umumiy o'rta ta'lim muassasalarining faoliyatini amalga oshirish tartibini belgilab bergan. Unga ko'ra, Umumiy o'rta ta'limning muddati 11 yil bo'lib, uzluksiz ta'lim tizimining majburiy mustaqil turi hisoblanishi hamda "Ta'lim to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga va mazkur Nizomga muvofiq amalga oshirilishi belgilangan"²⁶. Umumiy o'rta ta'limning maqsadi - davlat ta'lim standartlariga muvofiq har bir shaxsning ta'lim va tarbiya olishdagi konstitutsiyaviy huquqini ro'yobga chiqarishdir. Maktab ta'limi o'quvchilarga oz'ashtirilishi lozim bo'lgan bilimlarning zaruriy miqdorini beradi, mantiqiy fikrlash, tashkilotchilik qobiliyati va amaliy faoliyat ko'nikmalarini shakllantiradi, dastlabki bosqichda kasb-hunarga yo'naltirishga va ta'limning navbatdagi bosqichini tanlashga ko'mak beradi.

"Mazkur Nizomda umumiy o'rta ta'limning vazifalari ham belgilanib:

- O'quvchilar tomonidan muntazam bilimlar olinishini ta'minlash, ularda bilim olish ehtiyojini rivojlantirish, bazaviy o'quv, ilmiy va umummadaniy bilimlarni shakllantirish;
- o'quvchilarda milliy hamda umumbashariy qadriyatlarni uyg'unlashtirish asosida yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarni tarbiyalash, o'z Vataniga va xalqiga sodiq fuqaroni shakllantirish;
- ta'limning uzluksizligini va izchilligini, umumta'lim muassasalari o'quv dasturlarining o'rta maxsus, boshlang'ich professional ta'lim muassasalari o'quv dasturlari bilan uzviy bog'liqligini ta'minlash;
- ta'lim-tarbiya jarayoniga o'qitishning zamonaviy va innovatsion pedagogik uslublarini hamda axborot- kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish orqali ta'lim sifatini oshirish;

²⁵ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 23 sentyabrdagi O'PQ-637 son qonuni. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – T.: O'zbekiston, 2020.

²⁶ <https://lex.uz/ru/docs/-3137130>

- o'quvchilarning individual ijobiy xususiyatlarini aniqlash, qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish, ularning yuksak darajada ta'lim-tarbiya olishlari, ijodiy imkoniyatlarini shakllantirish va rivojlantirish uchun shart-sharoit yaratib berish;
- professional tashxislash va kasb-hunarga yo'naltirish, shuningdek o'quvchilarni yuqori malaka talab etmaydigan kasblarga tayyorlash"²⁷ dan iboratligi ko'rsatib o'tilgan.

“O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrdagi “Uzluksiz ma’naviy tarbiya Konsepsiyasi” 1059-son Qarori”²⁸ hamda “2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son”²⁹ farmonlarida shaxs kamoloti va tarbiya masalalarining maqsad va vazifalari belgilanib, uni amalga oshirishda oila va uzluksiz ta'lim munosabatlarini muvofiqlashtirish belgilab qo'yilgan. Yuqorida keltirib o'tilgan Qaror, qonun va farmonlar mazmuni va unda sanab o'tilgan muammolar mohiyatidan anglashimiz mumkinki, yosh avlodga beriladigan ta'lim-tarbiya masalasiga mamlakatimizda davlat siyosati darajasida e'tibor qaratilmoqda. Bu esa, yosh avlodga ta'lim tarbiya beruvchi mutaxassisdan aynan ana shu vazifalarni bajarishga, muammolarni bartaraf etish kompetensiyasiga ega bo'lishni taqozo etmoqda. Shu o'rinda umumiy o'rta ta'lim tizimida milliy tarbiyani amalga oshirish mexanizmi “Uzluksiz ma’naviy tarbiya Konsepsiyasi”da belgilab berilganligi, unga ko'ra, milliy tarbiya tizimli ravishda quyidagi tartibda amalga oshirilishi belgilab berilganligiga e'tibor qaratmiz. Milliy tarbiya avvalo:

- oilada;
- maktabgacha ta'lim tashkilotlarida;
- umumiy o'rta ta'lim muassasalarida;
- o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida;

²⁷ O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017 yil 22 mart, 11-son, 167-modda

²⁸ O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabrdagi Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida 1059-son qarori

²⁹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 20 noyabrdagi 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida PF-60-son farmoni.

- oliy ta'lim tashkilotlarida;
- jamoatchilik guruhlarida olib borilishi lozim.

Mazkur mexanizmni amalga oshirishda milliy qadriyatlar ustuvorligi, umuminsoniy qadriyatlarning yetakchilik xarakteri, insonparvarlik hamda demokratliya tamoyillariga tayanish maqsadga muvofiqdir. Umumta'lim maktablarida milliy tarbiyani amalga oshirish tizimli, izchil, muntazamlilik tamoyillari asosida amalga oshiriladi va bir qator bosqichlarga bo'linadi.

Umumta'lim maktablarida milliy tarbiyani amalga oshirishni quyidagi 3 bosqichda amalga oshiriladi:

- 1- bosqich (I-IV sinflar) - vatanni anglash, milliy g'urur asoslari, milliy odob, vijdoniylik, milliy mafkuraviy dunyoqarash asoslari.
- 2- bosqich (V-IX sinflar) - yurtparvarlik, milliy faxr, milliy odob-axloq, vijdonlilik, millatlar o'rtasida muloqot madaniyati, milliy mafkuraviy onglilik.
- 3- bosqich (IX- XI sinflar) - O'zbekiston millatparvarligi, milliy g'urur, milliy odob, vijdoniylilik, milliy mafkuraviy onglilik.

Mazkur milliy ma'naviy tarbiya bosqichlari o'rtasida deyarli katta farq yo'q. Ularni birlashtirib turuvchi yetakchi g'oya - o'quvchilarda vatanga muhabbat tuyg'usini tarbiyalashga qaratilganligi bilan belgilanadi.

Ma'naviy - axloqiy qadriyatlar asosida o'quvchilarni milliylik, yurtparvarlik g'oyasi asosida tarbiyalash. “Qadriyat inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan, millat, elat va ijtimoiy guruhlarining manfaatlari va maqsadlariga xizmat qiladigan, ular tomonidan baholanib qadrlanadigan tabiat va jamiyat hodisalari majmuidir”³⁰. Qadriyatlar ijtimoiy xususiyatga ega bo'lib, kishilarning amaliy faoliyati jarayonida shakllanadi va rivojlanadi. Qadriyatlar xalqimizning bebaho boyligi, jamiyatimiz, millatimiz, davlatimiz taraqqiyotining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Shunday ekan, azal-azaldan xalqimizga xos bo'lgan milliy qiyofani shakllantiruvchi mardlik, tantilik, mehmondo'stlik, saxovatpeshalik, o'zaro hurmat, birodarlik, bag'ri kenglik, mehribonlik kabi betakror fazilatlar har bir yurtdoshimiz tomonidan amalda e'zozlanishi, asrab-avaylanishi, ijobiy jihatlar

³⁰ Tulenov J. Falsafaviy madaniyat va ma'naviy kamolot. Toshkent. “Mehnat” nashriyoti 2000y, 114b.

qo'shib boyitilishi, rivojlantirilishi baxtli kelajagimiz uchun eng muhim shartdir. Qadriyatlarni jamiyat, millat hayotidagi o'rni, ijtimoiy xarakteriga qarab milliy va umuminsoniy, sinfiy yoki diniy, shuningdek kishilarning yoshi, pro-fessional xususiyatlariga xos qadriyatlarga bo'lish mumkin.

Insonning qadr - qimmati, sha'ni, or-nomusi, milliy g'ururi - milliy qadriyatlar bilan bevosiat bog'liq. Milliy qadriyatlar, har bir millatning o'ziga xos xususiyatlari, xossalari, belgilari, alomatlarini ifodalovchi falsafiy tushuncha bo'lib, o'sha millat bosib o'tgan ijtimoiy rataqqiyot jarayonida shakllangan milliy madaniy meros xazinasiga qo'shgan hissasini, ulushini ifodalaydi. Xuddi shu milliy o'ziga xoslik, o'ziga moslik, millat madaniyatida, adabiyotida, san'atida, tilida, dinida, atriixiy xotirasida, yashash ishlash va fikrlash atrzida, urf-odatlarida, rasm-rusumlarida, bayramu- sayillarida o'z ifodasini topadi. Milliy qadriyatlar milliy ma'naviy madaniyat ifodasi bo'lib, har bir millatning insoniylik xazinasiga qo'shgan munosib hissasining hosilasidir. Milliy qadriyatlarning negizini urf - odatlar, rasm-rusumlar, bayramu-sayillar tashkil eatdi. O'zbek milliy qadriyatlari mazmunida insonparvarlik g'oyalari yotadi. Uzoq tarix davomida o'zbeklarning o'zaro munosabatlarida, kundalik turmush tarzida o'zaro hamkorlik va hamdardlik, vafodorlik va o'zaro hurmat, bir-biriga suyanish va yaxshi qo'shnicilik, bolajonlik va ota-onaga hurmat, mehr-oqibat va sadoqat har tomonlama e'zozlanib kelinadi. Milliy qadriyatlar o'sha millatga mansub har bir kishi tomonidan yaratilgan, insoniylik, odamiylikka xos fazilatlar, xislatlar, xosiyatlarni milliy-madaniy meros xazinasiga qo'shgan hissasini ifodalovchi buyuk ko'rsatkichdir. Shaxs milliy tarbiyasida madaniy-ma'naviy qadriyatlar katta o'rin egallaydi. Unga ilmiy texnikaviy va intellektual imkoniyatlar, ta'lim-tarbiya, tibbiy xizmat, milliy meros, turli shakllarda namoyon bo'ladigan madaniyat durdonalari, til, adabiyot, san'at, xalq hunarmandchiligi mahsulotlari, noyob tarixiy va madaniy yodgorliklar, arxitektura va xokazolar kiradi.

Yoshlarni milliylik ruhida tarbiyalashda asrlar sinovidan omon o'tgan, necha-necha davr kishilarini ezgu xislat va fazilatlar egasi qilib tarbiyalashga yaqindan yordam bergan buyuk allomalarimiz hayoti, ularning dunyo tamadduniga

munosib ulush bo'lib qo'shilgan ma'naviy merosi, asarlaridan foydalanish mumkin. Jumladan: Imom Buxoriyning «Al- jome' as-sahih» kitobi islom dinida Qur'oni karimdan keyingi ikkinchi muqaddas manba bo'lib, ahli islom e'tiqodiga ko'ra, u bashariyat tomonidan bitilgan kitoblarning eng ulug'i hisoblanadi, Abu Iso Muhammad ibn Iso Termiziyning «Sunani Termiziy» asari ham musulmon olamida yuksak qadrlanib, yosh avlodda insof va adolat, insonparvarlikni targ'ib etuvchi g'oyalar mujassam. Muhammad Muso Xorazmiyning o'nlik sanoq sistemasini, algoritm va algebra tushunchalarini dunyoda birinchi bo'lib ilm-fan sohasiga joriy etgani va shu asosda aniq fanlar rivoji uchun o'z vaqtida mustahkam asos yaratganligi, Ahmad Farg'oniyni «Astronomiya asoslari haqida kitob» nomli asari o'n ikkinchi asrdayoq lotin va ivrit tillariga tarjima etilgani, Yevropada Al-Fraganus nomi bilan mashhurligi, uning ismi sharifi yer kurrasidagina emas, balki samoda ham shuhrat topdi. O'n oltinchi asrda Oydagi kraterlardan biriga uning nomi berilgani bu fikrni isbotlaydi. Atoqli astronom Yan Geveliy tomonidan 1647 yili nashr qilingan «Selenografiya» kitobida Oydagi kraterlardan ikkitasi ikki buyuk vatandoshimiz - Ahmad Farg'oniy va Mirzo Ulug'bek nomi bilan atalgan. Abu Rayhon Beruniy buyuk vatandoshimiz ilm-fan rivojlanishi uchun qilgan mehnatlariga adolatli bahoni, amerikalik fan tarixchisi Sarton XI asrni «Beruniy asri» deb atash darkorligini ta'kidlaydi. Bu aslida yuksak va o'rinli e'tirofdir. Bunday yuksak va o'rinli e'tirof avvalo qomusiy tafakkur sohibi hisoblanuvchi buyuk yurtidoshimizning ilm-fan rivojiga qo'shgan beqiyos hissasi bilan izohlanadi. Shu o'rinda aytib o'tish joizki, Beruniy ilmiy yo'nalishlarda ham, tarixiy voqea-hodisalarga, o'z zamondoshlariga baho berishda ham beqiyos adolatlilik va haqqoniylik bilan fikr yuritgan. Shu sababali ham u hayotda ko'p qiyinchiliklarga duch kelgan, hatto hayotining yakunida hayot beshafqatliklariga duchor bo'lgan, ammo har qanday qiyin sharoitga qaramasdan, e'tiqodidan sustlashmagani uning o'z ma'naviy ideallariga qanchalar sadoqatli bo'lganidan dalolat beradi. Buyuk vatandoshimiz Ibn Sinoning «Tib qonunlari» asari necha asrlar o'tsada, Yevropaning eng nufuzli oliy ta'lim tashkilotlarida asosiy tibbiyot darsliklaridan biri tariqasida o'qitib kelingani, dunyo miqyosida «Meditsina»,

«Sog'lom turmush tarzi» degan tushunchalarning fundamental asosi bo'lib xizmat qilgan.

O'rta asrlarda shuhrat qozongan Mahmud Zamahshariy dunyoning ko'plab mamlakatlariga mashaqqatli safarlar qilib, teran bilimi va ilmiy salohiyati bilan butun islom olamini lol qoldirgan bu zot, hech shubhasiz, xalqimiz uchun ma'naviy yetuklik timsolidir. Sohibqiron Amir Temur tengsiz azmu shijoat, mardlik va donishmandlik ramzi bo'lgan bu mumtoz siymo buyuk saltanat barpo etib, davlatchilik borasida o'zidan ham amaliy, ham nazariy meros qoldirdi, ilmu fan, madaniyat, bunyodkorlik, din va ma'naviyat rivojiga keng yo'l ochdi. «Temur tuzuklari»idagi hikmatli fikrlari, masalan, «Tajribamda ko'rilgankim, azmi qat'iy, tadbirkor, hushyor, mard va shijoatli bir kishi mingta tadbirsiz, loqayd kishidan yaxshiroqdir».

“Mirzo Ulug'bek qariyb qirq yil mobaynida Movarounnahr diyorining donishmand hukmdori sifatida xalqning azaliy orzusi - tinchlik, totuvlik, ilm-fan va madaniyatni taraqqiy toptirish yo'lida ulkan shijoat va matonat ko'rsatdi. Bu benazir alloma o'zida minglab yulduzlarning harakatini jamlagan «Ziji jadidi Ko'ragoniy» deb nomlangan astronomik jadvali o'rta asrlarda lotin tiliga tarjima qilinib, Yevropa olimlari orasida keng tarqalgan.

Alisher Navoiy xalqimizning ongi va tafakkuri, badiiy madaniyati tarixida butun bir davrni tashkil etadigan buyuk shaxs, milliy adabiyotimizning tengsiz namoyandasi, millatimizning g'ururi, sha'nu sharafigi dunyoga tarannum qilgan o'lmas so'z san'atkoridir. Ta'bir joiz bo'lsa, olamda turkiy va forsiy tilda so'zlovchi biron-bir inson yo'qki, u Navoiyni bilmasa, Navoiyni sevmasa, Navoiyga sadoqat va e'tiqod bilan qaramasa. Agar bu ulug' zotni avliyo desak, u avliyolarning avliyosi, mutafakkir desak, mutafakkirlarning mutafakkiri, shoir desak, shoirlarning sultonidir”³¹.

Yuqorida sanab o'tilgan mutafakkir, qomusiy olimlar hayoti va ijodi bilan yaqindan tanishish, mulohaza qilish imkonini beruvchi “Men kimlarning vorisiman?”, “Ajdodlarimni bilamanmi?”, “Ona yurtim - O'zbekistonim”, “Balli,

³¹ Каримов И. “Юксак маънавият-енгилмас куч”. Тошкент. Маънавият.2008й

qizlar!”, “Iqbol”, “Milliy urf-odatlarimiz” nomli kechalar, suhbatlar va bahslarni tashkil qilish o’quvchilarni an’analarga, qadriyatlarga mehr-muhabbat ruhida tarbiyalashi bilan birga ularda milliy g’urur va milliy iftixor tuyg’ularini shakllantiradi. Shuningdek, “Men kimlarning vorisiman?”, “Ajdodlarimni bilamanmi?”, “Ona yurtim - O’zbekistonim” mavzularida hamkorlikda o’tkaziladigan kechalarda bolalarni barkamol, yetuk kishilar qilib tarbiyalashda milliy qadriyatlarimiz targ’ibotiga doir chiqishlar yaxshi natijalar beradi. Zero, darslarni milliy qadriyatlarimiz chuqur singdirilgan holda talab darajasida olib borish bugungi kun talabidir. Demak, qadriyatlar umumta’lim maktabi o’quvchilarida mardlik, tantilik, mehmondo’stlik, saxovatpeshalik, o’zaro hurmat, birodarlik, bag’ri kenglik, mehribonlik kabi milliy fazilatlarni singdirishda muhim omil bo’lib xizmat qilishi shubhasizdir. Shuningdek, ma’naviy - axloqiy qadriyatlar asosida o’quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash imkoniyatlaridan ham foydalanish lozim. Bu o’rinda O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 29.06.2023 yildagi 267-sonli qarori “2023-2027 yillarda yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari samaradorligini oshirish” nomli Konsepsiyasi mazmuniga e’tibor qaratamiz. Unda:

- ✚ mamlakatimiz yoshlarini vatanparvarlik, shu jumladan, harbiy-vatanparvarlik, yuksak ma’naviy-axloqiy qadriyatlar ruhida tarbiyalash zarurligi uqtirilib, yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning quyidagi asosiy vazifalari belgilab berilgan: yoshlarning harbiy-vatanparvarlik tuyg’ulari, ma’naviy sifatlari va intellektual salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan tarbiyaning yagona tizimini yaratish;
- ✚ yoshlarni milliy g’oya va Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash, ularning ongu-shuuriga Vatan himoyasi sharafligi va muqaddas burch ekanligini chuqur singdirish;
- ✚ buyuk tariximiz, ulug’ ajdodlarimizning boy ma’naviy merosi, Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi sarkardalarning jahon sivilizatsiyasi hamda harbiy san’at rivojiga qo’shgan hissalarini yoshlar o’rtasida keng targ’ib etish;

- ✚ Vatan ozodligi va mustaqilligi yo'lida jon fido qilgan yurtdoshlarimiz ko'rsatgan vatanparvarlik va qahramonlik, ulardagi sadoqat, fidoyilik, matonat hamda jasorat kabi xislatlarni, shuningdek, yurt, oila, ota-ona va farzandlar himoyasi xalq va ajdodlar xotirasi oldida muqaddas burch ekanini yoshlar ongiga singdirish;
- ✚ yoshlarda yon-atrofimiz va jahonda ro'y berayotgan siyosiy- ijtimoiy jarayonlarga milliy manfaatlarimizdan kelib chiqqan holda yondashish ko'nikmalarini, ommaviy axborot vositalari, shu jumladan, Internet jahon axborot tarmog'i orqali tarqatilayotgan g'arazli axborotlar, odob-axloqni yemiruvchi illatlar, yoshlarni zalolatga boshlovchi buzg'unchi g'oyalarga qarshi sog'lom dunyoqarashni shakllantirish;
- ✚ hududlarda turkum harbiy-vatanparvarlik tadbirlari hamda «Jasorat maktabi» nomli harbiy-vatanparvarlik o'quv yig'inlarini o'tkazish orqali yoshlar ongida milliy armiyamizga bo'lgan ishonch va hurmatni yanada oshirish, harbiy xizmatni o'tash O'zbekiston fuqarosining muqaddas burchi ekanligi haqidagi tushunchalarni mustahkamlash;
- ✚ umumta'lim maktablarida chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fani o'qitilishining sifatini oshirish, o'quv-moddiy bazani mustahkamlashga asosiy e'tibor qaratish hamda shu orqali o'quvchi yoshlarda harbiy xizmat, uni o'tashning huquqiy asoslariga oid bilimlar va boshlang'ich harbiy tayyorgarlik darajasini oshirish;
- ✚ O'zbekiston manfaatlarini nafaqat harbiy sohada, balki hayotning barcha jabhalarida himoya qilishga tayyor turish, yurt uchun fidoyi bo'lish - bu bugungi kun talabi ekanini hayotiy misollar va ta'sirchan vositalar orqali yoshlar ommasiga keng yetkazish;
- ✚ yoshlarda ajdodlarimiz va ota-bobolarimizning Vatanni himoya qilishga oid an'ana va qadriyatlariga sadoqatli bo'lish xususiyatlarini shakllantirish;

Vatanni himoya qilish, uni asrash to'g'risidagi zamonaviy tushunchalarni, dunyoqarashni, mazkur masala bo'yicha shaxsiy e'tiqodni shakllantirish va mustahkamlab borish, yoshlarni harbiy xizmatga tayyorlash, ularning ma'naviy-

ruhiy tayyorgarliklarini oshirishga yordam beruvchi ta'lim-tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish kabi vazifalarning belgilab berilganligini ko'rishimiz mumkin.

Yoshlarni harbiy vatanparvarlik tarbiyasining modernizatsiyalashuvini yildan yilga katta e'tibor qaratilib kelinmoqda, bu esa Vatanparvarlik yurtimiz tinchlik- osoyishtaligini ta'minlashning garovidir. Hukamolardan biri: "Har bir millatning saodati, davlatlarning tinch va rohati yoshlarning yaxshi tarbiyasiga bog'liqdur", - demish. "Alhosil, tarbiya biz uchun yo hayot - yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir" deb bejizga aytilmagan. U jamiyatni rivojlantiruvchi, shaxsni faol fuqaro maqomida o'z Vataniga fidoyi bo'lib xizmat qilishga safarbar etuvchi ichki kuch sifatida xizmat qiladi va ijtimoiy hodisa sifatida har qanday millat va davlatning yashashi va rivojlanishini mustahkamlovchi asosiy omil hisoblanadi.

Savol va topshiriqlar

1. Umumiy o'rta ta'lim tizimida milliy tarbiyani amalga oshirish mohiyati va mazmuni haqidagi fikrlaringizni bayon eting.
2. Milliy qadriyatlar qanday falsafiy tushuncha hisoblanadi hamda nimani ifodalaydi?
3. Milliy qadriyatlarning negizini tashkil etuvchi omillarni sanab bering.
4. Ma'naviy - axloqiy qadriyatlar asosida o'quvchilarni milliylik, vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning qanday imkoniyatlarini o'rgandingiz?
5. Nima uchun milliy qadriyatlar milliy ruhda tarbiyalash vositasi sifatida qaraladi? Fikringizni FSMU texnologiyasi asosida bayon eting.
6. "Milliy qadriyatlar umumta'lim maktabida milliy tarbiyani amalga oshirish vositasi" mavzusida esse tayyorlang.

MAVZU: MILLIY TARBIYANI AMALGA OSHIRISHDA MAKTAB, OILA VA MAHALLA HAKORLIGI

Reja:

1. *Milliy tarbiya jarayonida maktab, oila va mahalla hamkorligining maqsad va vazifalari.*
2. *Maktab, oila va mahallaning milliy tarbiyaviy hamkorligi imkoniyatlari.*

Milliy tarbiya jarayonida maktab, oila va mahalla hamkorligining maqsad va vazifalari. “O‘zbekiston Respublikasining “Uzluksiz ma’naviy tarbiya Konsepsiyasi”da yosh avlodda mustaqil va baxtli hayot uchun zarur ijtimoiy malaka hamda fazilatlarni yoshiga mos, bosqichma-bosqich shakllantirish maqsad qilib qo‘yilgan bo‘lib, uni amalga oshirishda ma’naviy- axloqiy tarbiyani baholashning ilmiy asoslangan indikatorlarini ishlab chiqish; tarbiyaning homiladorlik davridan boshlanib voyaga yetgunga qadar davom etadigan, tadrijiylik va uzluksizlik tamoyillariga asoslangan metodikasini ishlab chiqish va hayotga tatbiq etish; bola tarbiyasida milliy va zamonaviy pedagogikaning ilg‘or yutuqlaridan samarali foydalanish; tarbiyalanuvchilar bilan birga tarbiyachilarning ham bilimi va malakasini muntazam oshirib borish; ma’naviy tarbiyani shakllantirishda oila, mahalla va ta’lim muassasalari, shuningdek, ommaviy axborot vositalari va boshqa ijtimoiy tuzilmalar o‘rtasida samarali hamkorlik mexanizmini yo‘lga qo‘yish; ma’naviy tarbiyaning tadrijiy rivojlanish va uzluksizlik tamoyillariga asoslanishi vazifalari belgilab berilgan”³². Shuningdek, “O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunining 4-moddasida ta’lim sohasidagi asosiy prinsiplar: “Ta’lim ustuvorligining tan olinishi; ta’lim olish shaklini tanlash erkinligi; ta’lim sohasida kamsitishlarga yo‘l qo‘yilmasligi; ta’lim olishga doir teng imkoniyatlarning ta’minlanishi; ta’lim va tarbiyaga milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarning singdirilganligi; ta’lim va tarbiyaning insonparvarlik, demokratik xususiyati; ta’limning uzluksizligi va izchilligi; o‘n bir yillik ta’limning hamda olti yoshdan yetti yoshgacha bo‘lgan

³² O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-son Farmoni/ “O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to‘plami”, – 6 (766) – son, 2017yil.

bolalarni bir yil davomida umumiy o'rta ta'limga tayyorlashning majburiyligi; davlat ta'lim standartlari va davlat ta'lim talablari doirasida ta'lim olishning hamma uchun ochiqligi; o'quv dasturlarini tanlashga doir yondashuvning yagonaligi va tabaqalashtirilganligi; insonning butun hayoti davomida ta'lim olishi; jamiyatda pedagoglarni ijtimoiy himoya qilishning kafolatlanganligi; ta'lim tizimining dunyoviy xususiyatga egaligi; bilimlilik, qobiliyatlilik va iste'dodning rag'batlantirilishi; ta'lim tizimida davlat va jamoat boshqaruvining uyg'unligi; ta'lim faoliyati sohasidagi ochiqlik va shaffoflik" deb belgilab qo'yilgan"³³.

Ushbu me'yoriy hujjatlar talabidan kelib chiqqan holda, masalaning mazmunini dastlab o'quvchi yoshlarning milliy tarbiyasida olib borilishi lozim bo'lgan vazifalarni amalga oshirishda manfaatdor vazirliklar, tashkilotlar va mahalliy hokimiyat organlari bilan hamkorlikda tashkiliy-pedagogik faoliyatni olib borish bilan uzviy bog'liq. Ushbu sohada keng miqyosli faoliyat olib boruvchi barcha bo'g'inlarga amaliy va uslubiy yordam ko'rsatish ahamiyatlidir.

Ikkinchidan, "Ona Vatanimizda Uchinchi Renessans poydevorini yaratishga kirishilgan bir paytda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning "Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash - davr talabi" mavzuidagi anjumanda so'zlagan nutqida yosh avlod tarbiyasidan ko'zlangan natijaga "Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan" erishilishi ta'kidlanib, bu vazifalar maktab, oila, mahalla, butun jamoatchilikka katta mas'uliyat yuklashini, bu jarayonda mamlakatimizdagi ta'lim-tarbiya sohasining barcha bo'g'inlari birdek ma'sul ekanligini ta'kidlaganligi ham hamkorlikni o'zni muhim ekanligini ko'rsatadi"³⁴.

Milliy tarbiyaning hamkorlikda olib boriladigan asosiy vazifalari:

- ta'lim-tarbiya jarayoniga oid me'yoriy hujjatlarni takomillashtirish yuzasidan takliflar ishlab chiqish va belgilangan tartibda tegishli davlat tashkilotlariga kiritish;

³³ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 23 sentyabrdagi O'PQ-637 son qonuni. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – T.: O'zbekiston, 2020.

³⁴ <https://www.standart.uz/cyrl/news/view?id=963>

- oila-mahalla-ta'lim tashkiloti hamkorligini yanada jadallashtirishga qaratilgan uslubiy va amaliy ko'mak berish;
- o'quvchi va yoshlar, ularning ota-onalari orasida tegishli mutaxassislar (psixolog, ijtimoiy xizmat mutaxassislari va b.)ni jalb qilgan holda tegishli mavzularda so'rovnomalar o'tkazish va natijasi asosida tavsiyalar ishlab chiqish, psixologik maslahatlar va treninglar tashkil etish;
- yosh avlodni vatanparvar, millatparvar va bag'rikenglik ruhida tarbiyalash, kelajakka ishonch va intilish, mehnatsevarlik, bunyodkorlik, ma'rifatparvarlik kabi fazilatlarni singdirish, ularda hushyorlik va ogohlik tuyg'ularini hamda faol grajdanlik pozitsiyasi va mafkuraviy immunitetni mustahkamlash;
- ota-onalarning farzandlar tarbiyasidagi o'rni, konstitutsion majburiyati va mas'uliyatini oshirish, farzandlar bilan o'zaro munosabatlarini mustahkamlashga ko'maklashish, targ'ibot ishlarini kuchaytirish;
- darslarga uzrli sabablarsiz kelmayotgan yoxud muntazam ravishda qatnashmayotgan o'quvchilarni aniqlash va maktabga qaytarish choralari ko'rish;
- ta'lim muassasalaridagi ta'lim-tarbiya samaradorligini tekshirish, o'quvchi va yoshlarni o'qishlari uchun zaruriy bo'lgan sharoitlarni yaratish va ularni yanada rivojlantirish hamda kasb-hunar egallashida har ttaraflama yordam berish;
- o'quvchi-yoshlarning zararli odatlar yo'lga kirishiga sabab bo'layotgan omillarga qarshi manzilli profilaktik tadbirlarni amalga oshirish;
- qonunchilik talablaridan kelib chiqib ta'lim muassasalariga yaqin hududlarda alkogolli va tamaki mahsulotlari sotilishiga yo'l qo'ymaslik bo'yicha jamoatchilik nazoratini o'rnatish;
- o'quvchi yoshlarda kelgusi oilaviy hayot, mahalla va jamiyatdagi o'zaro munosabatlarning asosiy ko'nikmalarini shakllantirish;
- "Ota-onalar universiteti" faoliyatini kuchaytirish;
- ta'lim tizimidagi islohotlar haqida ota-onalar va keng jamoatchilikning doimiy ma'lumotga ega bo'lishlarini ta'minlash.

Yuqorida qayd etilgan maqsad va vazifalardan kelib chiqib, milliy tarbiyani amalga oshirishda mustahkam tamoyillarga tayangan holda amalga oshirish talab etiladi.

Maktab, oila va mahallaning milliy tarbiyaviy hamkorligi imkoniyatlari.

Prezident Shavkat Mirziyoev O'zbekiston yoshlari forumida yoshlarga qarata: "Men har gal yoshlarimiz bilan uchrashganimda sizlarning g'ayrat-shijoatingizdan kuch-quvvat olaman, ko'nglim tog'day ko'tariladi. Har biringiz jonajon Vatanimiz va xalqimizga sidqidildan xizmat qilish orzusi bilan yonib yashayotganingizni yaxshi bilaman. Sizlarni O'zbekistonning eng katta boyligi, bebaho xazinasi sifatida qadrlayman," deb ta'kidlaganligi, ana shu yoshlarga beriladigan ilm-ma'rifat, ta'lim va tarbiya shaxs kamolotining, milliy mentalitetimizga xos tarzda voyaga yetishining eng asosiy sharti va garovi ekanligini yana bir bor isobtlaydi. Chindan ham, ta'lim-tarbiya - ong mahsuli, ayni vaqtda, ong darajasi va uning rivojlanishini ham isbotlab beradigan, ya'ni xalq ma'naviyatini rivojlantiradigan va takomillashtiradigan eng muhim omildir.

"Maktab, umuman ta'lim-tarbiya masalasi davlat va jamiyat nazoratida bo'lishi asosiy qonunimiz - O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida (50-modd): Har kim ta'lim olish huquqiga ega. Davlat uzluksiz ta'lim tizimi, uning har xil turlari va shakllari, davlat va nodavlat ta'lim tashkilotlari rivojlanishini ta'minlaydi. Davlat maktabgacha ta'lim va tarbiyani rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratadi. Davlat bepul umumiy o'rta ta'lim va boshlang'ich professional ta'lim olishni kafolatlaydi. Umumiy o'rta ta'lim majburiydir. Maktabgacha ta'lim va tarbiya, umumiy o'rta ta'lim davlat nazoratidadir. Ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va tarbiya ta'minlanadi"³⁵, deb belgilab qo'yilgan. Shu bilan bir qatorda, ushbu soha keng jamoatchilik, butun xalqimizning ishtiroki va ko'mak berishini talab qiladigan umummilliy masaladir. Shuni yodimizda saqlashimiz lozimki, kelajagimiz poydevori aynan ta'lim

³⁵ Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 01.05.2023 й., 03/23/837/0241-сон

muassasalarida, aniqrog'i maktab sinfxonalarida yaratiladi. Aniqroq aytganda, xalqimizning kelajak hayoti qanday bo'lishi farzandlarimizning hozigi kunda qanday ta'lim va tarbiya olishiga bog'liq. Aytilgan fikrlar shuni isbotlaydiki, buning uchun har bir ota- ona, ustoz va murabbiy har qaysi farzand siymosida avvalo, bola shaxsini ko'ra bilishi lozim. Demak, avlodlarimizni erkin, mustaqil va atroflicha fikrlash qobiliyatiga sekinlik bilan, ammo muttasil egallab boradigan, ongli hayot kechiradigan, voqea va hodisalarga daxldorlik tuyg'usiga ega bo'lgan, har taraflama barkamol insonlar etib tarbiyalash - ta'lim-tarbiya sohasining asosiy maqsad va vazifasidir. Ma'lumki, yurtimizda ta'lim va tarbiya - o'zaro uzviy bog'liq milliy tushunchalar

sifatida ko'riladi. Ta'limni tarbiyadan, tarbiyani ta'limdan ayri tasavvur qilib bo'lmasligi mamlakatimizning ta'lim sohasidagi siyosatida ham asosiy prinspl sanaladi. Milliy tarbiyani amalga oshirish uchun oila bilan hamkorlikda quyidagi ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir: ota-onalarning farzandni komil inson qilib tarbiyalashda bilim darajasi hamda farzandining barcha xatti-harakatlari uchun keng jamoatchilik oldidagi javobgarligini oshirish; oilada farzandga shaxs sifatida qarash, sog'lom ijtimoiy muhitni yaratish, farzandlarga chuqur dunyoviy bilim berish, ularning ma'rifatli va ma'naviyatli hamda erkin fikr yuritishi uchun sharoit yaratish; farzandning ota-onaga, yaqinlari va do'st-birodarlariga hurmat va muhabbat tuyg'usini shakllantirish, Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash; farzandlarning qiziqishi, iqtidori va extiyojlarini hisobga olgan holda to'garaklarga (musiqa va san'at, sport maktablari, "Barkamol avlod" bolalar markazlari, til o'rgatish markazlari, mahallalar qoshidagi to'garaklar) jalb etish, ularning qo'shimcha ta'lim olishi, o'z ustida ishlashi va kasbga yo'naltirish uchun sharoit yaratish; oilada milliy va umuminsoniy tarbiyaning barcha yo'nalishlarini uyg'un holda bosqichma- bosqich amalga oshirishni ta'minlash; farzandlarga sanitariya- gigienik, ekologik bilim va ko'nikmalarni singdirish, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, ularni turli ma'naviyatimizga zid zararli illatlar ta'siridan muhofaza qilish bo'yicha tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish; farzandni oilaviy hayotga tayyorlashda ular ongiga boy ma'naviy merosimiz, axloq-odob qoidalari,

urf-odat va an'analarni bugungi kunning talab va ehtiyojlari asosida singdirib borish; jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni bilim va kasb-hunar egallashlari uchun shart-sharoit yaratish; oilada bir-birlarini doimiy ravishda o'zaro jismoniy, moddiy, ma'naviy va psixologik, tibbiy qo'llab-quvvatlash ko'nikma va odatlarini shakllantirish, oilaviy dam olishni to'g'ri tashkil etish; oilada turli muammoli vaziyatlarni oqilona hal etishda yoshlarni muloqot madaniyatiga o'rgatish; oilada ota-ona va farzand o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni mustahkamlashda turli mavzuda suhbatlar o'tkazish; ommaviy axborot vositalari, telefon va internet tarmog'i orqali tarqatilayotgan ma'naviyatimizga zid bo'lgan ma'lumotlardan farzandlarni saqlashda ota-onalar nazoratini kuchaytirish.

Prezident Sh.M.Mirziyoyev o'zbek mahallalarining azaldan milliy qadriyatlar maskani bo'lib kelganligini e'tirof etib, "Farzandlarimizning ma'naviy barkamol insonlar bo'lib voyaga yetishi, yosh oilalarning mustahkam oyoqqa turib olishida ushbu tuzilmaning rolini yanada oshirish, "Har bir nuroniy - besh nafar yoshga murabbiy" tamoyili asosida boshlangan ezgu ishlarimizni izchil davom ettirish bugungi kun talabidir" degan fikr bildirgan. Haqiqatdan ham, o'zaro mehr-oqibat, ahillik va totuvlik, yordamga muhtoj kimsalar xolidan xabar olish, yetim-yesirlarga yordam berish, to'y-tomosha, hashar va ma'rakalarni ko'pchilik bilan birgalikda o'tkazish, yaxshi - yomon kunda insonlarning birga bo'lishi kabi xalqimizning asl urf-odatlari va an'analari avvalambor mahalla muhitida shakllangan va rivojlangan. Fuqarolarning o'zini- o'zi boshqarish tizimining millatimizga xos bu noyob usuli qadim- qadimdan odamlarning nafaqat tilida, dilida va hayotida chuqur joy egallab kelgani bejiz emas. Xalqimizda: "Bir bolaga yetti mahalla ota-ona", degan gap bejiz aytilmagan" degan naql ana shu hayotiy haqiqatning ifodasi sifatida qabul qilinadi.

"Farzand tarbiyasida: "Kuchli davlatdan - kuchli fuqarolik jamiyati sari" degan muhim tamoyilni amalga oshirishda biz avvalo mahalla tizimiga, mahalla faollari va fidoyilarining ulkan salohiyatiga tayanamiz. Biz mahalla institutini har tomonlama rivojlantirish, uning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, soha

xodimlarini ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga bundan buyon ham bor kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etamiz"³⁶. So'nggi yillarida mahallaning huquq va vakolatlari kengaytirildi. Davlatimiz tarixida birinchi marta "mahalla" tushunchasi Konstitutsiyamiz tarkibiga kiritilib, uning jamiyat boshqaruvidagi o'rni va maqomi qat'iy belgilab qo'yildi. Mahallalar bugun o'zini-o'zi boshqarish idorasi, huquqiy demokratik darsxonasi sifatida keng ko'lamli faoliyat olib bormoqda. Mahalla boshqaruviga bunday katta e'tibor bugun mamlakatimizda olib borilayotgan siyosatning xalqchilligidan dalolat beradi. "Ayni paytda u yurtimizda amalga oshirilayotgan "Kuchli davlatdan - kuchli fuqarolik jamiyati sari" degan muhim tamoyilning ifodasi bo'lib, ma'naviy hayotimizni yanada mustahkamlash, yosh avlodning ongu tafakkurini zamonaviy bilimlar va ilg'or tarbiya tizimi asosida shakllantirish borasida mahalla tizimiga, mahalla faollari va fidoyilarining ulkan salohiyatiga tayanamiz. Biz mahalla institutini har tomonlama rivojlantirish, uning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, soha xodimlarini ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga bundan buyon ham bor kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etamiz"³⁷. Yuqorida bayon qilinganlar asosida barkamol avlodni tarbiyalashda mahalla bilan hamkorlikda quyidagi yo'nalishlarda ish olib borilishi muhim ahamiyat kasb etadi:

✚ ta'lim-tarbiya jarayonida amalga oshirilishi lozim bo'lgan masalalarni muhokama qilishda ta'lim muassasalari bilan birgalikda qatnashib, oqilona yechimlar topishda faollik ko'rsatish;

✚ farzandlari tarbiyasi bilan yetarlicha shug'ullanmaydigan ota- onalarni mahalla yig'inlarida muhokama qilish, ularga jamoatchilik ta'sirini o'tkazish, lozim hollarda bunday ota-onalar bilan tegishli profilaktik tadbirlarni belgilash maqsadida mahalla faollarini biriktirish yoki qonun doirasida boshqa choralar ko'rish;

✚ mahalla hududidagi ta'lim muassasalariga iqtisodiy va ijtimoiy yordam ko'rsatilishini qo'llab-quvvatlash;

³⁶ <https://qalampir.uz/news/prezident-ma%D2%B3alla-tizimi-khodimlari-va-faollarini-tabrikladi-35432>

³⁷ <https://qalampir.uz/news/prezident-ma%D2%B3alla-tizimi-khodimlari-va-faollarini-tabrikladi-35432>

✚ mahallada milliy davlatchilik va milliy mafkura g'oyalarini, respublikamizda iqtisodiy va ijtimoiy sohalarda erishilgan yutuqlar targ'ibotini amalga oshirish borasida turli tadbirlar tashkil qilish;

✚ ta'lim muassasalari tavsiyasiga ko'ra, turli yo'nalishdagi iqtidorli o'quvchilarni ijtimoiy va ma'naviy jihatdan qo'llab- quvvatlash;

✚ ta'lim muassasalari bilan hamkorlikda bolalar va o'smirlar o'rtasida sport musobaqalari, sport to'garaklari tashkil etish, sport sohasida muvaffaqiyatga erishayotgan yoshlarni moddiy-ma'naviy jihatdan rag'batlantirish va boshqalar.

Shaxsni milliy ruhda tarbiyalashda ta'lim muassasasi bilan hamkorlikda quyidagi yo'nalishlarda ish olib borilishi muhim ahamiyatga ega:

➤ ta'lim muassasalarida ahillik, ijodiy muhit, millatlararo totuvlikni mustahkamlash, bu maqsadga erishish uchun zaruriy shart-sharoit va imkoniyat yaratish;

➤ ta'lim muassasalarida "Ichki tartib qoidalar" va "Odob-axloq qoidalari" talablariga to'liq rioya etilishiga erishish;

➤ ta'lim muassasalari negizida faoliyat ko'rsatayotgan "Ota- onalar universitetlari" orqali pedagogik, huquqiy, psixologik, ma'naviy va ma'rifiy bilimlarni zamonaviy shakl va usullarda tashkil etish;

➤ tarbiya jarayonining barcha ishtirokchilari orasida milliy mafkurani targ'ib qilish, aqidaparastlik, diniy ekstremizm va milliy taraqqiyotimizga zararli boshqa g'oyalarning kirib kelishiga qarshi murosasiz kurashishni tashkil etish;

➤ ta'lim-tarbiya jarayonida turli xil chalg'ituvchi vositalar (qo'l telefonlari, videotasmalar, internet tarmog'idagi ma'lumotlar, kompyuterdagi o'yinlar)ning zararli oqibatlari haqida doimiy va keng targ'ibot-tashviquot ishlarini olib borish;

➤ hozirgi murakkab sharoitda yosh avlod ongi va shuuriga ta'sir etish uchun bo'layotgan ma'naviy tahdidlarga nisbatan muntazam tarbiya va tegishli mashg'ulotlar yordamida mafkuraviy immunitet hosil qilish;

o'quvchi-yoshlarning bo'sh vaqtlarini to'g'ri tashkil etish, ayniqsa sport va qiziqishlariga to'garaklarda shug'ullanishlari uchun shart-sharoitlar yaratish;

- o'quvchi-yoshlarda kitobxonlik, mutolaa madaniyati, badiiy adabiyotga muhabbatni zamon talablarini e'tiborga olgan holda shakllantirish;
- o'quvchilarning imkoniyatlari va qiziqishlarini inobatga olib, ularni turli sohalar bo'yicha kasb-hunarga yo'naltirish, ularning biror bir aniq kasb-hunarni egallashi uchun poydevor yaratish, bunda otalarning rolini kuchaytirish maqsadida "Otalar majlisi"ni o'tkazib borish hamda uzluksiz va tizimli yondashishni tashkil etish (maktabgacha ta'lim - umumiy o'rta ta'lim - o'rta maxsus kasb- hunar ta'limi - oliy ta'lim);
- bola tarbiyasi namunalari yo'lga qo'yilgan oilalar tajribasini o'rganish va otalar majlislarida ommalashtirish;
- ta'lim muassasalariga (maktab, kasb-hunar kolleji va litseylar) surunkali kelmaydigan o'quvchi-yoshlarni Jamoat kengashi yordamida ta'limga jalb etish;
- o'qishni va ishlashni xohlamaydigan, huquqbuzarlik sodir etishga moyil voyaga yetmaganlarni aniqlash, ro'yxatga olish, ular bilan tegishli tashkilotlar ko'magida profilaktik tadbirlarni amalga oshirish, Jamoat kengashida muhokama qilish;
- o'quvchilarni milliy qadriyatlarga tayangan holda oilaviy hayotga tayyorlash;
- ta'lim muassasalarida o'tkaziladigan barcha tarbiyaviy, ma'naviy-ma'rifiy, madaniy-ommaviy va sport tadbirlarining mahallalar, jamoat tashkilotlari bilan hamkorlikda olib borilishiga erishish;
- "Kamolot" yoshlar ijtimoiy harakati boshlang'ich tashkiloti, "Orasta qizlar", "Zulfiyaxonim qizlari" klubi, "O'g'il bolalar kengashi" va "Sahovatli bolalar" harakati faoliyatini yanada jonlantirish;
- iqtidorli, ijodkor o'quvchilarni rag'batlantirish ishlarini hamkorlikda amalga oshirish;
- bolalarning o'z o'quv muassasasi xududini toza, ozoda saqlash va obdonlashtirish (ta'lim muassasalari atrofidagi qarovsiz yotgan yerlarda mevali bog'lar yaratish) ishlariga jalb etish, xasharlar tashkil etish;

- hamkorlikda olib borilgan ijobiy ishlarni ommaviy axborot vositalari orqali keng yoritib borish.

“Ota-onalar universiteti” mashg’ulotlarini rejalashtirishda dolzarb muammolar bo’yicha mavzular tanlab olinadi va uning ilmiy-nazariy tomonlari yoritiladi. Universitet mashg’ulotlari munozara, muloqot, uchrashuv, ko’rik tanlov shaklda o’tkazilsa, maqsadga muvofiqdir. Taniqli olimlar, namunali oilalar, iqtidorli, ijodkor ota-onalar va bolalar, san’atkorlar, yozuvchi, shoirlar bilan uchrashuvlar o’tkazish ham universitet ishining samaradorligini oshiradi. Yuqoridagi tarbiyaviy, tashkiliy, metodik ishlarni hayotga tatbiq etishda har bir fuqaro, oila, mahalla va ta’lim muassasalari o’z shart-sharoiti, mavjud imkoniyatlariga qarab ish tutadi.

Savol va topshiriqlar

1. Milliy tarbiya jarayonida maktab, oila va mahalla hamkorligidan ko’zlangan maqsad nimadan iborat?
2. Milliy tarbiya jarayonida maktab, oila va mahalla hamkorligining asosiy vazifalarini bayon eting.
3. Maktab, oila va mahallaning milliy tarbiyaviy hamkorligining qanday imkoniyatlari mavjud?
4. Milliy tarbiyani amalga oshirish uchun oila bilan hamkorlikda amalga oshiriladigan ishlar mazmunini tasniflang.
5. Farzand tarbiyasida: “Kuchli davlatdan - kuchli fuqarolik jamiyati sari” degan muhim tamoyil mazmunini yoriting.
6. “Ota-onalar universiteti” mashg’ulotlarini rejalashtirishda mavzular tanlab olish qanday omillarga bog’liq?

MAVZU: TARBIYA JARAYONINI TASHKIL ETISHDA MODDIY- TEXNIK TA'MINOT

Reja:

1. *Maktab moddiy-texnik ta'minoti tarbiyaning zaruriy vositasi sifatida.*
2. *Maktab foiesi, tarbiya darslari xonasining jihozlanishi, uning milliy tarbiyadagi ahamiyati.*
3. *Maktab sport maydoni sog'lom turmush madaniyatini shakllantiruvchi omil ekanligi.*
4. *Kutubxona va uning millat tarbiyasidagi ahamiyati.*

Maktab moddiy-texnik ta'minoti milliy tarbiyaning zaruriy vositasi sifatida. Tarbiyaviy faoliyatni olib borishda umumiy o'rta ta'lim muassasasining moddiy-texnik bazasi ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirishning asosiy omili sanaladi. Hozirgi kunda o'rta ta'lim muassasalarida o'quv maqsadlari uchun xizmat qiladigan moddiy-texnik manbalarning didaktik imkoniyatlaridan yuqori darajada foydalanishga e'tibor berilmoqda. Tadqiqotlarda aniqlanishicha, an'anaviy o'qitish vositalari bilan bir qatorda yangi axborot texnologiyalaridan keng foydalanish yuqori samaradorlikka erishish imkonini berishi aniqlangan. Maktabning moddiy-texnika bazasi - ta'lim-tarbiya jarayonida foydalaniladigan yoki ishlatilishi mumkin bo'lgan ishlab chiqarish vositalari majmui hisoblanadi.

Zamonaviy ta'lim tashkilotlari faoliyati samaradorligini oshirishda quyida keltirilganlardan: ta'lim-tarbiya faoliyati uchun zamonaviy moddiy-texnika bazasini ishlab chiqish; ta'lim-tarbiya faoliyatida ilmiy isbotlangan texnologiyani yaratish bunda zamonaviy moddiy-texnika vositalaridan samarali foydalanish; o'qituvchilar va ta'lim boshqaruvchilari faoliyatini takomillashtirishda moddiy-texnik vositalardan keng foydalanish nazarda tutiladi. Maktabning moddiy-texnika ta'minoti ta'lim muassasasining takomillashuvi hamda ta'lim-tarbiya faoliyatini tashkil etishning zaruriy sharti hisoblanadi. Buning uchun maktab zamonaviy o'quv va sport jihozlari, zamonaviy axborot texnologiyalari vositalari bilan ta'minlashini yaxshilash; maktabni zamonaviy kompyuterlar bilan ta'minlash talab

etiladi. Maktabdagi milliy tarbiyani amalga oshirishda ta'lim- tarbiya jarayonini moddiy-texnik ta'minlash bir qator elementlarni o'z ichiga oladi:

O'quv adabiyotlari bilan ta'minlash. O'quv jarayonini o'quv adabiyotlari, o'quv rejasidagi barcha fanlari bo'yicha dasturlar, o'qituvchilar va o'quvchilar uchun o'quv-uslubiy majmua, didaktik va illyustrativ materiallar bilan to'liq ta'minlanishi. Maktab foelari, sinf xonalari, tarbiya darslari xonalari, ma'naviyat xonalarini jihozlash. O'quv xonalari zaruriy jihozlar, didaktik va texnik vositalar, o'quv materiallari bilan jihozlanadi.

IT infratuzilmasining mavjudligi. Maktab zamonaviy axborot bazasi bilan ta'minlangan bo'lishi: barcha o'quv xonalari axborot texnologiyalari bo'yicha interfaol doskalar, shaxsiy kompyuterlar, multimedia proyektorlari, printerlar, MFPlar, o'quv jarayonida noutbuklardan faol foydalanilish;

Sport zali jihozlari. Sport zali jismoniy tarbiya o'quv dasturining barcha bo'limlari bo'yicha sport jihozlari va inventarlari bilan jihozlangan.

Kutubxona. Kutubxonada o'quvchilar va o'qituvchilarga an'anaviy va zamonaviy turdagi ma'lumotlardan foydalanish imkoniyatini beruvchi obuna zonasining mavjudligi, adabiyotlar bilan ta'minlanganligi. Yuqorida nomlari sanab o'tilgan jihozlarning ayrimlariga batafsil to'xtalamiz.

Maktab foyesi, tarbiya darslari xonasining jihozlanishi, uning milliy tarbiyadagi ahamiyati. Maktab foyelari O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi vazirining 2020 yil 30 iyuldagi "Umumiy o'rta ta'lim muassasalari hovlisi, foye va bino yo'laklarini bezatish hamda obodonlashtirishning namunaviy talablari bo'yicha tavsiyalar to'g'risida"gi 179-sonli buyrug'ida belgilangan tavsiyalar asosida jihozlanadi. Unga ko'ra: umumta'lim maktablarining hududiga kirish qismida, ya'ni maktab darvozasining ikki tomoniga muassasa peshtaxtasi o'rnatiladi; mazkur peshtaxta darvozaning chap tomonida lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosida davlat tilida, o'ng tomonida esa ingliz tilida (ta'lim rus va qardosh tillarda olib boriladigan maktablarda tegishli tillarda) yozilgan holatda bo'lishi tavsiya etiladi. Kirish darvozasining peshtoqiga katta harflar bilan maktabning raqami (masalan: 114-sonli umumta'lim maktabi) yozib qo'yiladi.

Ta'lim muassasasi foyesiga kirish qismining o'ng tomon devoriga O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning portreti hamda Prezidentning yoshlar ta'lim va tarbiyasiga oid hamda maktab to'g'risidagi fikrlarini iqtibos ko'rinishida joylashtirish tavsiya etiladi. Maktab foyesiga O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning quyidagi fikrlaridan birini iqtibos ko'rinishida joylashtirish mumkin:

1. “Yoshlarimizning tarbiyasi qanchalik mukammal bo'lsa, xalq shuncha yaxshi yashaydi”;
2. “Ilm va izlanish bo'lmagan joyda hech qanday rivojlanish, yuksalish va umuman, biror-bir sohaning kelajagi bo'lmaydi”;
3. “O'zligimizni anglab, buyuktariximizni yoshlarga tushuntirsak, ilm-ma'rifatni rivojlantirsak, hech qachon kam bo'lmaymiz”;
4. “Zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni puxta egallagan, mustaqil fikrlaydigan, doimo el-yurt taqdiriga daxldorlik tuyg'usi bilan yashaydigan yoshlarimiz bizning baxtimizdir”;
5. “Jismoniy va ma'naviy yetuk yoshlar - ezgu maqsadlarimizga yetishda tayanchimiz va suyanchimizdir”;
6. “Farzandlarimizni mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni chuqur egallagan, mustahkam hayotiy pozitsiyaga ega, chinakam vatanparvar insonlar sifatida tarbiyalash biz uchun hamisha dolzarb masala hisoblanadi”;
7. “Bizning asosiy maqsadimiz - yoshlarning sifatli ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lishiga erishish, ularning o'z qobiliyati va iste'dodini ro'yobga chiqarishi uchun barcha sharoitlarni yaratib berishdan iborat”;
8. “Bizning qat'iy ishonchimizga ko'ra jamiyatda ta'limning nufuzini oshirish va yoshlarning kamolotga intilishini rag'batlantirish - bubarqaror va izchil taraqqiyotga erishish kafolatidir”;
9. “Eng muhim vazifa - yosh avlodga puxta ta'lim berish, ularni ma'naviy yetuk insonlar etib tarbiyalashdir!”;

10. “Xalqimiz ertasining qanday bo’lishi farzandlarimiz bugun qanday ta’lim - tarbiya olishlariga bog’liq”;
11. “Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma’naviy salohiyatga ega bo’lib, dunyo miqyosida o’z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo’sh kelmaydigan insonlar bo’lib kamol topishi, baxtli bo’lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz”;
12. ...“maktabni o’zgartirmasdan turib, odamni, jamiyatni o’zgartirib bo’lmaydi. Ta’lim va tarbiyaning asosi, poydevori bu - maktab. Maktabni maktab qiladigan kuch esa o’qituvchilardir”.

Maktab foyesiga kirish qismining chap tomon devoriga, O’zbekiston Respublikasining davlat ramzlari (bayroq, gerb, madhiya) aks ettirilgan har biri alohida yoki yaxlit ko’rinishda tayyorlangan stend joylashtirililadi. Mazkur stendlarni zamonaviy texnologiyalar rivojini inobatga olgan holda kreativ yondashib, maktabning ichki imkoniyatlaridan kelib chiqib, tashqi ko’rinishi va yoritishda zamonaviy texnologiyalarni qo’llash tavsiya etiladi. Xususan, imkoniyat darajasida yog’och, orakal, plastik va shisha kabi materiallardan foydalanish maqsadga muvofiq. Maktabning foye qismini yorqin rangdagi katta tuvaklarga ekilgan tabiiy gullar bilan bezatish tavsiya etiladi. Shuningdek, maktabning foye qismiga binoning o’ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, o’quvchilarga qulay balandlikda quyidagi stendlarni did bilan joylashtirish tavsiya etiladi:

- 1 dona - dars jadvali;
- 1 dona - to’garaklar jadvali;
- 1 dona - kasblar burchagi;
- 1 dona - taraqqiyot strategiyasiga doir infografika;
- 1 dona - “Umumta’lim maktabi o’qituvchi va o’quvchilarining ichki tartib va odob-axloq qoidalari;
- 1 dona - a’lochi va faol o’quvchilarining suratlari joylashtirilgan “Bizning faxrimiz” stendi.

Turli jadvallar va e'lonlarni katta, tushunarli va bir-biriga mos shriftlarda yozish va chop etish tavsiya etiladi. Sanitariya-gigiyena qoidalari, dizayn talablari hamda o'quvchilarni ta'lim olishdan chalg'itmaslik yuzasidan sanab o'tilgan stendlardan tashqari maktab foyesiga boshqa turli xil stend va bannerlarni o'zboshimchalik bilan o'rnatish mumkin emas. Maktab foyesining arxitektura jihatdan o'ziga xosligidan kelib chiqqan holda, devorlarga aniq va tabiiy fanlarni o'qitishda foydalaniladigan turli xil formulalar, davriy jadvallar va figuralarning rasmlarini did bilan chizdirish mumkin. Shuningdek, maktab zinalaridan ta'lim olishda qo'shimcha manba sifatida foydalanish maqsadida ko'paytiruv jadvalini aks ettirish tavsiya etiladi. Maktabning aniq fanlar sinf xonalari eshiklaridan, ularning o'ziga xos jihatlarini inobatga olgan holda, yo'lakning pol qismiga maxsus tasvir tushirib transportir sifatida foydalanish ham mumkin. Maktab yo'laklarining o'ziga xos jihatlarini inobatga olgan holda, devorlarga buyuk allomalarimiz va davlat arboblarning yoshlarni ta'lim va tarbiyasiga doir dunyoviy xarakterdagi hikmatli so'zlarini yozib qo'yish mumkin. Maktab yo'laklarining texnologik jihatlaridan kelib chiqib, ularda yo'l harakati qoidalarining asosiy va muhim bo'lgan tartib va qoidalarini mustahkam va chidamli bo'yoq yoki boshqa (harakatlanishga xalaqit qilmaydigan) materiallardan foydalangan holda tasvirlash mumkin.

Tarbiya darslari xonalari uchun jihozlar. Fransuz yozuvchisi Anri Barbus maktab - bu ustaxona, bu yerda yosh avlodning fikrlari shakllanadi degan fikrlarini inobatga olsak, maktabning tarbiya darslari xonasi o'quvchilarga inson tarbiyasi uning butun umri mobaynida davom etishi hamda murakkab jarayon ekanligi haqida ma'lumot beradigan holda jihozlanishi kerak. Tarbiya fani o'qituvchisi nafaqat ijodkorlik bilan shug'ullanishi balki u dizayner, quruvchi, rassom, ozodalik posboni bo'lishi talab etiladi, sababi bu uning ikkinchi uyi, har qanday uy egasi kabi ustoz ham o'z uyini asrab-avaylab, unga qalbining bir parchasi sifatida qaraydi. Tarbiya darslari xonasi jihozlari zamonaviy talablarga javob berishi: unda noutbuk, multimedia proyektori, stereo tizim mavjud bo'lishi. Devorga bezatilgan stendlar ham tarbiya fanida o'zlashtiriladigan bilimlar mazmunini aks ettirishi,

shuningdek, stendda o'quvchilarning ijodiy ishlari, bolalar chizgan rasmlari va devor gazetalari ham namoyish etilishi mumkin. Eshik yaqinidagi devor yonida kitoblar javonlarini qo'yish: lug'atlar, ma'lumotnomalar, ensiklopediyalar, tarbiyaga oid asarlar o'rin olishi mumkin. Ulardan birida o'quv jarayonida doimiy foydalaniladigan didaktik tarqatma materiallar, ko'rgazmali qo'llanmalar va testlar mavjud bo'lib, ularning soni yangi narsa chop etilganda doimiy ravishda ortib boradi. Tarbiya darslari xonasi, har qanday sinf kabi, bir nechta funktsiyalarni bajaradi. Bu xona iqtidorli va qiyin o'zlashtiruvchi o'quvchilar uchun darslar va qo'shimcha mashg'ulotlar o'tkaziladigan o'quv xonasi, tarbiya darslari bo'yicha turli sinfdan tashqari tadbirlar o'tkaziladigan o'yin maydonchasi hamdir. Tarbiya darslari xonasi o'quvchilar uchun maktabdagi eng muhim joy: bu erda muloqot qilinadi, darsdan tashqari mashg'ulotlar o'tkaziladi, ko'rgazmalar va tanlovlarga tayyorgarlik ko'riladi va mashq qilinadi. Ota-onalar yig'ilishi, maktab miqyosida fan olimpiadalari o'tkaziladi. Tarbiya darslari xonasi o'quv yili davomida qizg'in hayot kechiradi. Tarbiya darslari xonasi, birinchi navbatda, darslar, sinfdan tashqari mashg'ulotlar, maslahatlar o'tkaziladigan ish xonasidir, shuning uchun uni nafaqat texnik jihatdan yaxshi jihozlash, balki qulay va chiroyli bo'lishi ham muhimdir.

Maktab sport maydoni sog'lom turmush madaniyatini shakllantiruvchi omil ekanligi. Mustaqillikning ilk yillaridan respublikamizda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga muhim vazifalardan biri sifatida qaraldi. Prezident farmonlari, Hukumat qarorlari ushbu soha rivojida muhim asos vazifasini o'tamoqda. Jismoniy tarbiya va sport mamlakat yoshlarini har tomonlama komil insonlar etib tarbiyalashda, ona-vatan sarhadlarini qo'riqlashda, barkamol vatanparvar avlodni voyaga yetkazishda bosh omil vazifasini o'taydi. Chindan ham, inson kamoloti, umuman, jamiyat ravnaqida jismoniy tarbiyaning ta'siri katta.

Yunon faylasufi Suqrot: «Gimnastika yordami ila badanimning muvozanatini to'g'rilab olaman»-degan fikrni ilgari surib, insonning birinchi tabiiy kuchlarini yaxlitligicha o'stirish vazifasini o'rta qo'yadi va shundagina insonni ma'naviy jihatdan kamol toptirishga erishish mumkinligini aytadi. Tadqiqotlarda keltirilishicha, jismoniy tarbiya - u sof sport musobaqalaridan iborat bo'lgan soha

emas. Bu tarbiya orqali bolalarda ko'plab axloqiy-irodaviy xislatlar kamol toptiriladi. Mashqlarni bajarish davomida bolalarda iroda, tezlik, chaqqonlik, chidamlilik tarbiyalanadi, ularning sog'ligi mustahkamlanadi, ish qobiliyatlari, aqliy faolligi oshiriladi, jasurlik, halollik, qat'iylik, mustaqillik kabi milliy tarbiya ruhi shakllanadi, yetuklik sari qadam tashlanadi. Jismoniy mashqlar o'quvchilarda harakat malakalari va ko'nikmalarini shakllantirish bilan bog'liq vazifalarni hal etadi, harakat apparatining rivojlanishiga yordam beradi, qon aylanish va modda almashishini yaxshilaydi, nafas olishga ijobiy ta'sir etadi.

Maktabdagi jismoniy tarbiyaga oid amaliy ishlarda qo'llaniladigan harakatlar tezkorlikni, epchillikni, qayishqoqlikni, kuchni, chidamlilikni rivojlantiradi va kishining yurish, yugurish, sakrash, muvozanat saqlash, uloqtirish, tirmashib chiqish kabi tabiiy harakatlarni to'g'ri bajarish ko'nikmalarini mustahkamlaydi. O'quvchilarni harakatlanish ko'nikmalari va malakalariga o'rgatish, asosan, jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida sodir bo'ladi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining jismoniy tarbiya dasturi o'quvchilarning aniq bilimlarini, malaka va ko'nikmalarni asta-sekin o'zlashtirishlarini ko'zda tutadi. Jismoniy tarbiya darslari esa mazkur bilimlarni mustahkamlash va to'ldirishda asosiy vositalardan hisoblanadi. Shunday ekan, barcha sport turlari bo'yicha asosiy harakatlar, mashqlar jismoniy tarbiya vositalaridan biri bo'lib, bu o'quv trenirovka jarayonida shug'ullanuvchilarning har tomonlama rivojlanish vazifasini hal etadi. "Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha to'garaklar quyidagi aniq maqsadga erishish uchun yo'naltirilgan:

- maktab o'quvchilarida yuqori axloq-odob va iroda xususiyatini tarbiyalash;
- o'quvchilarda sportga bo'lgan qiziqishini uyg'otish;
- hayotiy zarur harakat malaka va bilimlarini shakllantirish, ularni turlicha sharoitda tadbqiq qilish;
- o'quvchilarda asosiy harakat qobiliyatini baholash makon va vaqtiga harakat parametrlarini rivojlantirish jismoniy mashqlar bilan mustaqil shug'ullanishni

shakllantirish uddaburonlikni tashkil qilish, shaxsiy jismoniy takomillashtirish ehtiyojini tarbiyalash”³⁸.

Shu sababli jismoniy tarbiya darslarini har tomonlama samarli va mazmunli tashkil qilish asosiy vazifalardan sanaladi. Jismoniy tarbiya darslari tashkil etilar ekan, avvalo, o’qituvchining: - o’z kasbining tajribali va professional egasi bo’lishi; - o’quvchilarning o’zlari va ota-onalari bilan samimiy muomalamunosabat madaniyatiga egaligi; - o’quvchilarni shug’ullantirish, faoliyatini baholash, rag’batlantirish, musobaqalardagi ishtirokini ta’minlashda ijtimoiy adolat prinsiplariga qat’iy amal qilishi; - o’z manfaatlaridan o’quvchilar manfaatini ustun qo’yishi; - o’quvchilarda jismoniy tarbiya va sport malkalarini shakllantirishga pedagogik-psixologik jihatdan mohirona yondashishi; o’z ezgu g’oyalari ostidan yoshlarni ergashtirish qobiliyatiga ega bo’lishi va h.k. kabi omillar hal qiluvchi jihatlardan sanaladi. O’z navbatida esa o’quvchilar: - darslarga o’z xohish- ixtiyori, tanlovi va qiziqishi asosida qabul qilinishi; - tibbiy- fiziologik jihatdan tayyor bo’lishi; - dars va to’garaklarning maqsad-vazifalari bilan to’laqonli tanishishi talab etiladi.

“Tahlillar shuni ko’rsatadiki, “Sog’lom turmush madaniyati” tushunchasining pedagogik kategoriyasi uchta bo’lib, ular quyidagilardan iborat:

- 1) sog’lom rivojlanish;
- 2) sog’lom hayot kechirish;
- 3) sog’lom tarbiya olish.

Bularning barchasi sog’lom hayot kechirish vositasida sog’lom turmush madaniyatining shakllanishiga olib keladi. Shu ma’noda, “Sog’lom turmush madaniyati” tushunchasida sog’lom hayot kechirish g’oyasi asosiy va muhim masala hisoblanadi. Sog’lom hayot kechirish - bu insonning ruhiy-ma’naviy, ahloqiy va moddiy jihatdan maqbul darajada yashashidir”³⁹. Sport

³⁸ Олий таълим муассасаларида спорт турлари бўйича тўгараклар дастури мажмуаси. Низомий номидаги ТДПУ. Профессор К.М.Маҳкамджонов таҳрири остида. Т.– 2015. 401 б. Б: 12

³⁹ И.Д.Матчанов. Мактабдан ташқари таълим муассасаларида ўсмирларнинг соғлом турмуш маданиятини шакллантириш. Номзодлик диссертацияси. Т.-2011.162 б. Б.:14.

infratuzilmasi - sport bilan shug'ullanish va sport musobaqalarini tashkil etish uchun sharoitlarni ta'minlaydigan ob'ektlar va tadbirlar majmui hisoblanadi.

Sport infratuzilmasi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Sport inshootlari va majmualari: stadionlar, sport zallari, suzish havzalari, muz arenalari va ayrim sport turlari bilan shug'ullanish uchun boshqa ixtisoslashtirilgan inshootlar.
2. Mashg'ulot maydonlari va musobaqa maydonlari: bog'lar, stadionlar, akvaparklar, chang'i piyodalari va ochiq havoda mashg'ulotlar va musobaqalar o'tkazish uchun mo'ljallangan boshqa joylar.
3. Sport klublari va federatsiyalari: sportchilarni birlashtirib, mashg'ulotlar, musobaqalar va boshqa tadbirlarni o'tkazuvchi tashkilotlar.
4. Ta'lim muassasalari: maktablar, kollejlari, oliy o'quv yurtlari va sport bilan shug'ullanish va sportchilarni tayyorlash imkoniyatini beruvchi boshqa ta'lim muassasalari.
5. Muxlislar uchun infratuzilma: stendlar, tomoshabinlar uchun maydonlar, sport tadbirlarida tomoshabinlarning qulay yashashini ta'minlovchi kafe va do'konlar.
6. Tibbiyot va reabilitatsiya muassasalari: kasalxonalar, sport klinikalari, sportchilarga tibbiy yordam ko'rsatish va jarohatlardan keyin reabilitatsiya qilishlari mumkin bo'lgan fizioterapiya markazlari.

Sport infratuzilmasining muhim jihati uning yoshi, jinsi, jismoniy tayyorgarligi va ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, aholining barcha toifalari uchun qulayligidir. Sport infratuzilmasi jamiyatda sportni rivojlantirish, odamlarning jismoniy va ma'naviy salomatligini mustahkamlash, sog'lom turmush tarzini shakllantirishga xizmat qilish bilan ahamiyatlidir. Sport-sog'lomlashtirish ishlari tizimini shakllantirishda jismoniy tarbiya darslari, sport tadbirlari va musobaqalarini tashkil etish va o'tkazish muhim o'rin tutadi. Maktabda ta'lim muassasasining sog'liqni saqlash profiliga muvofiq jihozlangan sport zali mavjud bo'lishi, maktab yonida o'quv jarayoni va darsdan tashqari

mashg'ulotlarni tashkil etish va o'tkazish uchun to'liq jihozlangan stadion bo'lishi talab etiladi.

Jismoniy tarbiya o'qituvchilari darslarda va darsdan tashqari mashg'ulotlarda turli jihozlar va asboblardan foydalanish imkoniyatiga ega: gimnastika to'sinlari, echkilar, turli yoshdagilar uchun to'sinlar, arqon, etarli miqdorda to'plar, sakrash arqonlari, gimnastika tayoqlari, skittles, gimnastika, skameykalar, yugurish yo'laklari bo'lgan sport stadioni, futbol maydoni, basketbol va voleybol maydonlari, shuningdek, ochiq havoda mashq qilish anjomlari bo'lishi talab etiladi.

Issiq mavsumda o'quvchilar toza havoda jismoniy tarbiya bilan shug'ullanadi, futbol o'ynaydi. Qish mavsumida stadiona chang'i yo'li yotqiziladi, bolalar chang'ida uchish texnikasini o'zlashtiradilar. Sport zali va stadion O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi vazirining 2017-yil 16-oktyabrdagi "Umumiy o'rta ta'lim muassasalari uchun zarur bo'ladigan jihozlar me'yorlarini tasdiqlash to'g'risida" gi buyrug'iga ko'ra jihozlanishi kerak.

Sport zali uchun jihozlar

	Sport anjomlari	O'lchov birligi	Sport zallarining o'lchami		
			9 x 18	12 x 24	18 x 30
1.	Dori qutisi	to'plam	1	1	1
2.	Gimnastik eshak	dona	1	1	1
3.	Dastakli gimnastik eshak	dona	1	1	1
4.	Tayanch sakrash uchun gimnastika eshagi	dona	1	1	1
5.	Gimnastika o'tirgich	dona	4	4	6
6.	Turnik (perekladina)	to'plam	1	1	1
7.	Parallel brus	dona	1	1	1
8.	Gimnastik to'nka	dona	1	1	1

9.	Yugurib kelib sakrash uchun ko'prikcha	dona	1	1	1
10	Arqonli halqalar (gimnastik)	to'plam	2	2	2
11	Lazaniya uchun arqon	dona	1	2	2
12	Shved javoni	dona	4	4	6
13	Gimnastik matras(to'shak)	dona	8	10	14
14	Turli xil gantellar (2 kg, 4 kg, 6 kg, 8 kg)	juft	5	8	10
15	Gimnastik gardish	dona	10	15	30
16	Gimnastik tayoqlar	dona	10	15	30
17	Sekundomer	dona	2	2	2
18	Yengil atletika dastaklari	dona	2	2	2
19	Futbol to'pi	dona	10	15	20
20	Basketbol to'pi	dona	10	15	20
21	Voleybol to'pi	dona	10	15	20
22	Gandbol to'pi	dona	10	15	20
23	Voleybol ustunlari to'ri bilan	to'plam	2	2	2
24	Nasos	dona	2	3	4
25	Shaxmat soatlari	dona	3	4	5
26	Basketbol nishoni (halqa va to'r bilan)	dona	2	2	2
27	Shaxmat	dona	3	4	5
28	Shashka	dona	3	4	5
29	Tennis stoli (raketka va to'r bilan)	to'plam	2	4	4
30	Stol tennisi to'pi	dona	75	100	100
31	Armrestling uchun stol	dona	1	1	1
32	Tosh (8 kg, 16 kg - har bir odamga)	dona	2	3	3

33	Yengil atletika uchun estafeta tayoqchalari	dona	10	15	20
34	Futbol darvozasi	to'plam	1	1	1

Kutubxona va uning millat tarbiyasidagi ahamiyati. Bunda axborot kitob, gazeta, jurnal, video- va audio tasma, optik disk va h.k shaklda bo'lishi mumkin. Kutubxonalar tashkilot (jamoat) yoki jismoniy shaxs (shaxsiy kutubxona) tomonidan tashkil etilishi mumkin. Kutubxona (arab. kutub - "kitoblar", fors. xona - "uy") axborot yig'iladigan joydir. Kutubxona - bosma va ayrim qo'lyozma asarlardan ommaviy foydalanishni ta'minlovchi madaniy-ma'rifiy va ilmiy muassasa; muntazam ravishda bosma asarlar to'plash, saqlash, targ'ib qilish va kitobxonlarga yetkazish, shuningdek, axborot- bibliografiya ishlari bilan shug'ullanadi, ommaning madaniy saviyasini oshirishda faollik ko'rsatadi. Kitobxonlarga xizmat ko'rsatish kutubxonaning asosiy faoliyati bo'lib, qolgan barcha faoliyatlar (kitob fondini buklash va uni tashkil etish, fond mazmunini yoritish, uni kitobxonlarga yetkazish kabilar) asosiy faoliyat uchun xizmat kiradi. Kitobxonlarga xizmat ko'rsatishning asosiy maqsadi ularni axborot va adabiyotga bo'lgan talablarini imkon boricha to'liq qondirish va adabiyot tanlashlariga yordam berishdan iborat. Har bir kutubxona o'z turiga ko'ra kitobxonlarni tabaqalarga bo'lib, alohida kitobxonlar guruhlariga ajratgan holda xizmat ko'rsatishni tashkil qiladi. Adabiyotlar targ'ibotining barcha shakl va usullari kitobxonlar talabini imkon qadar to'liq va tezkorlik bilan qondirishga qaratiladi.

O'zbekiston Respublikasida kutubxonaning ommaviy, ilmiy va maxsus turlari bor. Ommaviy kutubxonalar adabiyotlarni saralash va keng kitobxonlar ommasiga yetkazish, faoliyatida turli kitobxonlar guruhlariga mo'ljallangan kitoblarni targ'ib qilish va o'qishni boshqarishda faol va ta'sirchan usullarni qo'llaydi. Bu guruhga O'zbekiston Madaniyat ishlari vazirligi tizimidagi shahar va qishloq kutubxonalari, kasaba uyushmalarining korxonalardagi kutubxonalari, klublar, madaniyat uylaridagi kutubxonalar kiradi.

Ilmiy va maxsus kutubxonalar fan, iqtisodiyot va madaniyatning turli tarmoqlaridagi olimlar va mutaxassislarga xizmat ko'rsatadi, shuningdek, oliy va

maxsus o'quv yurtlari talabalarining ehtiyojlarini qondiradi. Ilmiy kutubxonalarga yirik davlat, akademiya, universitet va tarmoqlar kutubxonalari; maxsus kutubxonalarga texnika kutubxonalari, muassasalar, ilmiy tadqiqot institutlari, oliy o'quv yurtlari va hokazodagi kutubxonalar kiradi. Saqlanayotgan adabiyotlar tarkibiga qarab kutubxonani universal, ko'p sohali va soha kutubxonalariga ajratish mumkin. Kutubxonalar o'z navbatida, faoliyati, mintaqaviy darajasiga, mansubligiga qarab yana turlarga bo'linadi (milliy kutubxona, davlat kutubxonasi, viloyat kutubxonasi, o'smirlar kutubxonasi, qishloq xo'jaligi kutubxonasi va boshqalar). Fan-texnika taraqqiyoti sharoitida alohida kutubxona kitobxonlarning talablarini qondirishga qodir emas. Shuning uchun kutubxonalar birgalikda faoliyat ko'rsatish jarayoni kuzatilmoqda. Bu kutubxona tarmoqlarini markazlashtirishda namoyon bo'lmoqda. Har qanday kutubxonaning asosiy vazifasi kitob fondini jamlash, joylashtirish hamda kitobxonlarga xizmat qilishdan iborat. Kitob fondini jamlash uchun ushbu kutubxonaga kerakli nashrlar muntazam kuzatib boriladi, aniqlanadi va ularni kutubxonaga olish kutubxona kollektori orqali amalga oshiriladi. Bundan tashqari, yirik kutubxonalar bosma nashrlarning to'liq yoki qisman nazorat nusxasini olish huquqiga ega, shuningdek, ular uchun mamlakat ichida va chet mamlakatlardan kitoblar sotib olish imkoni yaratiladi. Kitobxonlarga xizmat ko'rsatish darajasi kutubxona fondini to'liq to'plashga birmuncha bog'liq. Kitob fondini to'g'ri tashkil qilish (hisobga olish, joylashtirish, saqlash va kitobxonga yetkazish) kitobxonga adabiyotdan foydalanishni, kutubxonachiga esa kitobxonga tez xizmat ko'rsatishni, fondni ijtimoiy mulk sifatida saqlashni ta'minlaydi. Kitobxonga xizmat ko'rsatishning turli yo'llari mavjud: kitobxonga abonement, qiroat xona hamda ko'chma kutubxona orqali kitob berish; ayrim kitobxon va korxonalarga kitob tanlashda yordam berish; kutubxona katalogi tizimi orqali kitob fondini yoritish; turli xil axborot-bibliografiya qo'llanmalari tuzish va hokazo. Zamonaviy ilmiy texnika taraqqiyoti kutubxonalar ishini murakkablashtirmoqda. Ko'plab bosma asarlarni ishlab chiqarishning beqiyos darajada o'sishi kutubxonalar oldiga ko'p hajmdagi nashrlarni tanlash, saralash va

oqilona saqlash, kompyuterlar vositasida izlab topish va tezda kitobxonga yetkazish masalalarini ko'ndalang qo'yadi.

Zamonaviy texnika kutubxonachini qo'l mehnatidan ozod etib, uni asosiy vazifasi - kitobxonlar bilan madaniy tarbiyaviy ishlar olib borishga ko'proq vaqt ajratishga imkon yaratmoqda. Dunyodagi eng yirik kutubxonalar: AQShning Kongress kutubxonasi (Vashington), Britaniya kutubxonasi (London); Fransiya, Avstriya, Shvetsiya, Yaponiya va boshqa mamlakatlarning milliy kutubxonalari, Rossiyadagi Rossiya davlat kutubxonasi (Moskva), Rossiya milliy kutubxonasi (Sankt- Peterburg) va boshqa, O'zbekistonda O'zbekiston milliy kutubxonasi, O'zbekiston Fanlar akademiyasining Asosiy kutubxonasi, O'zbekiston milliy universitetining Asosiy kutubxonasi, "Turon" kutubxonasi va boshqa kutubxonalar mavjud. Kutubxona ta'lim faoliyati ishtirokchilarining kutubxona- axborot resurslaridan tekin foydalanish huquqini ta'minlash maqsadida o'quv jarayonida ishtirok etuvchi ta'lim tashkilotining tarkibiy bo'linmasi hisoblanadi. O'quv jarayoni ishtirokchilariga xizmat ko'rsatishni tashkil etish xavfsizlik qoidalari va yong'in xavfsizligi, sanitariya-gigiyena talablariga muvofiq amalga oshiriladi. Zamonaviy maktab kutubxonasi - bu o'quv faoliyati turli shakl va usullarda amalga oshiriladigan maxsus muhit.

Maktab kutubxonasining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

Ta'lim jarayoni ishtirokchilari: o'quvchilar, o'qituvchilar, ota- onalar uchun ma'lumotlar, bilimlar, g'oyalar, madaniy qadriyatlarga oid manbaalar bilan ta'minlash.

Kutubxonadan mustaqil foydalanuvchi ko'nikmalarini rivojlantirish: axborotni izlash, tanlash va tanqidiy baholashga o'rgatish. Yangi axborot texnologiyalarini joriy etish va kutubxona-axborot jarayonlarini kompyuterlashtirish, qulay kutubxona muhitini yaratish orqali kutubxona tomonidan ko'rsatilayotgan xizmatlarni yaxshilash.

Mazkur vazifalarini amalga oshirish uchun: ta'lim tashkiloti kutubxona-axborot resurslari fondini shakllantiradi; axborot mahsulotlarini yaratadi; o'quvchilarga tabaqalashtirilgan kutubxona-axborot xizmati ko'rsatadi; o'qituvchi-

o'quvchilarga tabaqalashtirilgan kutubxona-axborot xizmatini ko'rsatadi. Kutubxona boshqaruvini kutubxonachi amalga oshiradi, u o'z vakolatlari doirasida maktab direktori, o'quvchilar oldida kutubxona faoliyatini tashkil etish va natijalari uchun javobgar shaxs hisoblanadi.

Kutubxonadan foydalanuvchi o'quvchilar quyidagi huquqlarga ega: kutubxona fondi tarkibi, axborot resurslari va kutubxona tomonidan ko'rsatiladigan xizmatlar to'g'risida to'liq ma'lumot olish; kutubxonaning ma'lumotnoma-bibliografik apparatidan foydalanish; axborot manbalarini qidirish va tanlashda maslahat olish; obuna va o'quv zalida vaqtincha foydalanish uchun bosma nashrlar, audiovizual hujjatlar va boshqa axborot manbalarini olish; hujjatlardan foydalanish muddatini uzaytirish; kutubxona fondi asosida mavzuli, faktik, aniqlovchi va bibliografik ma'lumotlarni olish; elektron va boshqa asbob- uskunalaridan foydalanganda noan'anaviy tashuvchilardagi ma'lumotlar bilan ishlashda maslahat yordamini olish; kutubxona tomonidan o'tkaziladigan tadbirlarda ishtirok etish kabilar.

Kutubxona foydalanuvchilarining majburiyatlari: kutubxonadan foydalanish qoidalariga rioya qilish; bosma asarlarga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish (yirtmang, varaqlarni egmang, kitoblarda tagiga chizma yoki eslatma qilmang), boshqa hujjatlarga turli xil tashuvchilar, jihozlar, inventarlarga munosabatda bo'ling; kutubxonaning jamoat mulki bo'lgan hujjatlarni joylashtirish, kataloglarda va ish yuritish xonalarida kartochkalarni joylashtirish tartibini saqlash; qimmatli va ma'lumotnoma hujjatlaridan faqat kutubxona binosida foydalanish; hujjatlarni qabul qilishda nuqsonlar yo'qligiga ishonch hosil qiling va topilsa, bu haqda kutubxona xodimiga xabar berish, taqdim etilgan hujjatlarda aniqlangan kamchiliklar uchun oxirgi foydalanuvchi javobgar ekanligi; har bir qabul qilingan hujjat uchun o'quvchi blankasiga imzo chekish; hujjatlarni belgilangan muddatlarda kutubxonaga qaytarish; kutubxona hujjatlari yo'qolgan yoki shikastlangan taqdirda ularni ularga tenglashtirilganiga almashtirish yoki kutubxonaga joylashtirilgan kutubxonadan foydalanish qoidalarida belgilangan miqdorda zararni qoplash; ta'lim tashkilotida o'qish yoki ishlash muddati tugagandan so'ng kutubxonaga to'liq to'lash.

Maktab kutubxonasi - bu bolalarda yuksak axloqiy sifatlarni kamol toptiruvchi maskan hisoblanadi. Unda bolalar mustaqil tadqiqot faoliyatiga tayyorgarlik ko'radilar, kognitiv faollikni rivojlantiradilar, asosiy, muhim narsalarni ajratib ko'rsatishni o'rganadilar, umumlashtirish va taqqoslash qobiliyatini rivojlantiradilar, nutqni, e'tiborni, fikrlashni rivojlantiradilar, ishlarga qiziqishni shakllantiradilar va ijobiy xarakter xususiyatlarini rivojlantiradilar. XXI-asr maktab kutubxonasining vazifasi shaxsning axborot va media madaniyatini shakllantirishdan iborat. Maktab kutubxonasi maktabning o'quv faoliyatida ishtirok etadi. Bu vazifani amalga oshirishda maktab kutubxonasi ham "Umumiy o'rta ta'lim muassasalari uchun zarur bo'ladigan jihozlar me'yorlarini tasdiqlash to'g'risida"gi buyrug'iga ko'ra jihozlanishi kerak.

Maktab kutubxonasidagi ta'lim mexanizmi, eng avvalo, bolaning milliy axloq-odobini shakllantirish, qobiliyatlarini rivojlantirish, hayotda o'z taqdirini o'zi belgilash, xalqiga, vataniga xizmat qiluvchi barkamol shaxs kamolotiga xizmat qiluvchi maskan. Maktab kutubxonasi bugungi kunda muloqot markazi, uchrashuv joyidir. Maktab kutubxonasi ta'lim va pedagogik makon, shuningdek, bola, o'qituvchi va ota-ona uchun ijtimoiy-madaniy markazdir. Maktab kutubxonachisi zamonaviy ta'lim tashkiloti va provayderining etakchisidir.

Savol va topshiriqlar

1. Maktab moddiy-texnik ta'minoti deganda nimani tushunasiz, maktabning moddiy texnik ta'minoti nima uchun kerak deb hisoblaysiz?
2. Maktab sport maydonining asosiy vazifasi nimadan iborat?
3. Kutubxonaning millat tarbiyadagi ahamiyati nimadan iborat?
4. Maktab kutubxonasi, zamonaviy maktab kutubxonasiga ta'rif bering.
5. Kutubxonadan foydalanuvchi o'quvchilar qanday huquqlarga ega?
6. Kutubxona foydalanuvchilarining majburiyatlari nimalardan iborat?

XULOSA

Milliy tarbiya ijtimoiy taraqqiyotning yetakchi omillaridan biri tariqasida e'tirof etilib, u ulg'ayib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama yetuk, ma'naviy komil, mustaqil fikr yurita oladigan, milliy mentalitetini chuqur his qilgan hamda umummilliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashning muhim pedagogik asosi hisoblanadi. Jamiyatning ijtimoiy, ma'rifiy va ma'naviy rivojlanishida milliy tarbiya tizimi ulkan ahamiyat kasb etib, u shaxs rivojlanishini ta'minlash, yoshlarning ma'naviy-axloqiy dunyoqarashini shakllantirish hamda ularni ijtimoiy hayotga ongli holatda tayyorlashda alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bois milliy tarbiya masalalarini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish, uni zamonaviy pedagogik qarashlar asosida kengaytirish va amaliyotga samarali tadbqiq etish bugungi davrning eng dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Ushbu o'quv qo'llanmada milliy tarbiyaning nazariy-konseptual asoslari, metodologik poydevori, mazmun-mohiyati, asosiy tamoyillari, usullari, vositalari, tashkiliy shakllari hamda o'ziga xos xususiyatlari izchil va tizimli ravishda yoritib berildi. Qo'llanma mazmunida milliy tarbiya tushunchasining pedagogik mohiyati, uning tarixiy manbalari, milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan mustahkam aloqadorligi, shuningdek, tarbiyaviy faoliyatni samarali tashkil etishning zamonaviy shakl va metodlari ilmiy-nazariy asosda tahlil etildi. Bu esa milliy tarbiya masalalariga keng qamrovli yondashish, uni faqat an'anaviy tarbiya ko'rinishi sifatida emas, balki zamonaviy pedagogik tizimning muhim tarkibiy bo'lari sifatida tushunish imkoniyatini yaratadi.

Qo'llanmada yoritilgan ilmiy-nazariy fikrlar, pedagogik konsepsiyalar, qolaversa, amaliy tavsiyalar talabalarda milliy tarbiya faoliyatiga nisbatan yakdil va mukammal tasavvurni shakllantirish, tarbiyaviy faoliyatning mazmun-mohiyatini teran anglash hamda pedagogik faoliyatni ilmiy tadqiq qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish, tashkil qilish, boshqarish va baholashga doir yondashuvlarning yoritilgani bo'lajak pedagog hamda psixolog mutaxassislar uchun muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Chunki zamonaviy mutaxassis nafaqat bilim beruvchi,

balki tarbiyaviy jarayonni ilmiy asosda boshqara oluvchi, pedagogik vaziyatlarni to'g'ri tahlil etuvchi va maqsadga muvofiq pedagogik qarorlar qabul qila oluvchi shaxs bo'lishi zarur.

Bugungi globallashuv, axborot oqimlarining keskin jadallashuvi va mafkuraviy kurashlar kuchaygan sharoitda milliy tarbiyaning mazmunini boyitish, uni zamon talablariga mos tarzda takomillashtirish, yoshlarni turli ma'naviy tahdid va g'oyaviy xurujlardan himoya qilish, ularda mustahkam hayotiy pozitsiya hamda mafkuraviy immunitetni shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, mazkur o'quv qo'llanmada ilgari surilgan ilmiy qarashlar, metodik tavsiyalar va pedagogik yondashuvlar nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb sanaladi. Ular bo'lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini mustahkamlash, pedagogik tafakkurini rivojlantirish hamda tarbiyaviy faoliyatga nisbatan mas'uliyatli, ongli va ijodiy munosabatni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ushbu o'quv qo'llanma talabalarda milliy tarbiya jarayonlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish, mavjud tarbiyaviy muammolarni aniqlash, ularning yechimiga doir pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish, tarbiya samaradorligini oshirishga qaratilgan usul va vositalarni tanlash kompetensiyalarini shakllantirishga yordam beradi. Bu esa istiqbolda ularning pedagogik faoliyatni samarali yo'lga qo'yishi, ta'lim-tarbiya jarayonini maqsadli boshqarishi va tarbiyaviy ishlar natijadorligini ta'minlashida muhim metodik asos vazifasini bajaradi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash o'rinliki, mazkur o'quv qo'llanma milliy tarbiya nazariyasi va amaliyotini chuqur tahlil qilishga xizmat qiluvchi, oliy ta'lim muassasalarida pedagogika hamda psixologiya yo'nalishida bilim olayotgan talabalar uchun muhim ilmiy-uslubiy manba sanaladi. Unda yoritilgan ilmiy bilimlar, keng dunyoqarash va amaliy tavsiyalar bo'lajak mutaxassislarning kasbiy salohiyatini takomillashtirish, pedagogik-psixologik tayyorgarligini mustahkamlash hamda tarbiyaviy fjarayonini samarali olib borishida muhim ahamiyat kasb etadi.

TESTLAR

1. Milliy tarbiya tushunchasining pedagogik mohiyati nimada namoyon bo'ladi?
 - A) Yoshlarni kasbiy faoliyatga yo'naltirish jarayonida
 - B) Ta'lim mazmunini davlat talablari asosida belgilashda
 - *C) Shaxsni milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida ma'naviy-axloqiy kamol toptirish jarayonida
 - D) O'quv faoliyatini nazorat qilish mexanizmlarida
2. Milliy tarbiyaning asosiy maqsadi qaysi javobda to'g'ri ifodalangan?
 - A) Shaxsning nazariy bilimlarini kengaytirish
 - *B) Barkamol, ma'naviy yetuk, mustaqil fikrlovchi va ijtimoiy faol shaxsni shakllantirish
 - C) O'quvchilarning intizomiy holatini tartibga solish
 - D) Yoshlarni mehnat faoliyatiga tayyorlash
3. Milliy tarbiya mazmunining asosiy manbalari nimalardan iborat?
 - A) Davlat ta'lim standartlari va nazorat mezonlari
 - B) Pedagogik texnologiyalar va innovatsion metodlar
 - *C) Milliy qadriyatlar, tarixiy meros, urf-odatlar, an'analar va xalq pedagogikasi
 - D) Axborot texnologiyalari va global madaniyat
4. Milliy tarbiya tizimining metodologik asosini qaysi omillar tashkil etadi?
 - A) Biologik va fiziologik rivojlanish qonuniyatlari
 - B) Texnologik va iqtisodiy omillar
 - *C) Milliy qadriyatlar, pedagogik qonuniyatlar, shaxs rivoji va ijtimoiy ehtiyojlar
 - D) Tashkiliy nazorat va monitoring mezonlari
5. Etnopedagogika fanining tadqiqot obyekti nimadan iborat?
 - A) Ta'lim tizimining boshqaruv mexanizmlari
 - B) Shaxs psixologiyasining yoshga doir xususiyatlari
 - *C) Xalqning tarbiyaviy tajribasi, urf-odatlari, an'analari va milliy tarbiya

merosi

D) O'quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirish usullari

6. Milliy tarbiya jarayonida qadriyatlar qanday pedagogik vazifani bajaradi?

A) O'quv yuklamasini me'yorlashtirish vositasi bo'lib xizmat qiladi

B) Bilimlarni baholash mezonini sifatida qo'llaniladi

*C) Shaxsning ma'naviy yo'nalishi va axloqiy pozitsiyasini shakllantiruvchi mezon vazifasini bajaradi

D) Ta'lim jarayonining texnik samaradorligini belgilaydi

7. Milliy tarbiyada shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning mohiyati nimada?

A) O'quvchilarni yagona talab asosida boshqarishda

B) Tarbiyaviy ishlarni guruh shaklida tashkil etishda

*C) Tarbiyalanuvchining individual xususiyatlari, ehtiyojlari va qiziqishlarini inobatga olishda

D) Nazorat va baholash tizimini kuchaytirishda

8. Tarbiyaviy faoliyatning pedagogik mazmuni nimani anglatadi?

A) O'quv mashg'ulotlarini rejalashtirish tizimini

B) Nazorat va baholash faoliyatini

*C) Shaxsni ma'naviy, axloqiy, ijtimoiy va intellektual jihatdan rivojlantirishga qaratilgan maqsadli faoliyatni

D) Tashkiliy-huquqiy me'yorlar yig'indisini

9. Milliy tarbiyaning ijtimoiy vazifasi nimadan iborat?

A) O'quvchilarni baholash mezonlarini takomillashtirishdan

B) Ta'lim sifatini xalqaro standartlarga moslashtirishdan

*C) Jamiyatning ma'naviy barqarorligini ta'minlash va yosh avlodni ijtimoiy hayotga tayyorlashdan

D) Pedagogik faoliyatni raqamlashtirishdan

10. Milliy tarbiya va ma'naviyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlik nimada namoyon bo'ladi?

A) Ikkalasi ham faqat nazariy tushunchalar hisoblanadi

B) Ikkalasi faqat madaniy tadbirlar orqali namoyon bo'ladi

*C) Milliy tarbiya ma'naviyatni shakllantiradi, ma'naviyat esa tarbiya mazmunini boyitadi

D) Ular pedagogik jarayonda mustaqil va alohida yo'nalishdir

11. Tarbiya jarayonida pedagogik tamoyil tushunchasi nimani anglatadi?

A) Tarbiyaviy tadbirlarni rejalashtirish hujjatini

B) Pedagogik nazorat shakllarini

*C) Tarbiyaviy faoliyatni tashkil etish va boshqarishda asos bo'luvchi yetakchi qoida va mezonlarni

D) O'quv yuklamasini taqsimlash tartibini

12. Milliy tarbiyaning uzluksizlik tamoyili nimani ifodalaydi?

A) Tarbiya faqat boshlang'ich ta'lim davrida amalga oshirilishini

B) Tarbiya jarayoni muayyan yosh bosqichida yakunlanishini

*C) Tarbiya jarayonining inson hayotining barcha bosqichlarida izchil davom etishini

D) Tarbiya jarayonining faqat oilada olib borilishini

13. Milliy tarbiyada oila institutining pedagogik ahamiyati nimada?

A) O'quvchining bo'sh vaqtini nazorat qilishda

B) Ta'lim sifati monitoringini olib borishda

*C) Shaxsning dastlabki ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy sifatlarini shakllantirishda

D) O'quv dasturlarini takomillashtirishda

14. Mahalla institutining tarbiyaviy funksiyasi nimada namoyon bo'ladi?

A) Davlat ta'lim standartlarini joriy etishda

B) O'quv rejalari va dasturlarini nazorat qilishda

*C) Shaxsda jamoaviylik, hamjihatlik va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishda

D) O'quv faoliyatini baholashda

15. Milliy tarbiya jarayonida pedagogik diagnostika qanday vazifani bajaradi?

A) Tarbiyaviy tadbirlarni moliyalashtirishni belgilaydi

B) O'quv rejasining hajmini aniqlaydi

- *C) Tarbiyalanuvchining rivojlanish holati, ehtiyojlari va muammolarini aniqlashga xizmat qiladi
 - D) Pedagogik yuklamani taqsimlaydi
16. Tarbiyaviy jarayonning samaradorligi qaysi omillar uygʻunligiga bogʻliq?
- A) Nazorat, hisobot va hujjatlashtirishga
 - B) Oʻquv reja va baholash tizimiga
 - *C) Maqsad, mazmun, metod, vosita va tarbiyaviy muhitning oʻzaro uygʻunligiga
 - D) Intizom va tashkiliy boshqaruvga
17. Pedagogik kompetentlikning mazmuni qaysi javobda toʻgʻri ifodalangan?
- A) Faqat pedagogik nazariyalarni bilish darajasi
 - B) Pedagogik hujjatlarni rasmiylashtirish koʻnikmasi
 - *C) Pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish, boshqarish va tahlil qilishga doir bilim, koʻnikma va malakalar majmui
 - D) Tarbiyaviy tadbirlarni tashkillashtirish tajribasi
18. Tarbiyaviy kompetensiya nimani anglatadi?
- A) Tarbiyaviy mavzularni nazariy bilishni
 - B) Tarbiyaviy hujjatlar bilan ishlashni
 - *C) Tarbiyaviy jarayonni samarali rejalashtirish, tashkil etish, boshqarish va baholash qobiliyatini
 - D) Pedagogik tadbirlar sonini oshirishni
19. Milliy tarbiya jarayonida motivatsiyaning pedagogik ahamiyati nimada?
- A) Nazorat natijalarini oshirishda
 - B) Oʻquvchilarni tartibga chaqirishda
 - *C) Shaxsni ijobiy faoliyatga undovchi ichki ragʻbat va ehtiyojlarni shakllantirishda
 - D) Baholash mezonlarini belgilashda
20. Tarbiyaviy faoliyatda refleksiya qanday pedagogik vazifani bajaradi?
- A) Oʻquvchilar davomadini nazorat qiladi
 - B) Tarbiyaviy tadbirlar sonini oshiradi

*C) Shaxs va pedagog faoliyatini tahlil qilish, baholash hamda takomillashtirishga xizmat qiladi

D) Nazorat mexanizmlarini soddalashtiradi

21. Milliy tarbiya jarayonida gumanistik yondashuvning mohiyati nimada namoyon bo'ladi?

A) Tarbiyalanuvchini qat'iy nazorat ostida boshqarishda

B) Tarbiyaviy faoliyatni me'yoriy hujjatlar asosida tashkil etishda

*C) Shaxsni oliy qadriyat sifatida e'tirof etish, uning sha'ni, qadr-qimmatini va erkinligini hurmat qilishda

D) Tarbiyaviy jarayonni faqat tashkiliy boshqarish orqali olib borishda

22. Milliy tarbiya jarayonida ijtimoiylashuv tushunchasi nimani anglatadi?

A) Shaxsning faqat ta'lim muassasasiga moslashuvini

B) O'quvchining bilim olishga bo'lgan qiziqishini

*C) Shaxsning jamiyat tajribasi, ijtimoiy me'yorlar va qadriyatlarni o'zlashtirib borish jarayonini

D) Tarbiyaviy tadbirlarda ommaviy ishtirok etishni

23. Milliy tarbiyada aksiologik yondashuvning asosiy mazmuni nimadan iborat?

A) Tarbiyaviy ishlarni tashkiliy jihatdan nazorat qilishdan

B) Tarbiyaviy faoliyatni psixologik kuzatish asosida olib borishdan

*C) Tarbiya jarayonini milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tashkil etishdan

D) O'quvchilarning nazariy bilimlarini baholashdan

24. Milliy tarbiyaning pedagogik tizim sifatidagi asosiy komponentlari qaysilar?

A) Nazorat, hisobot va rejalashtirish

B) Bilim, ko'nikma va malaka

*C) Maqsad, mazmun, metod, vosita, shakl va natija

D) O'qituvchi, darslik va baholash

25. Tarbiya jarayonida shaxsning ma'naviy kamoloti nimada namoyon bo'ladi?

A) Nazariy bilimlarning ko'pligida

B) O'quv topshiriqlarini muntazam bajarishda

- *C) Axloqiy qarashlar, ijobiy xulq, e'tiqod va qadriyatli munosabatlarning shakllanishida
- D) Intizomiy talablarning bajarilishida
26. Milliy tarbiyaning tarixiy ildizlari qaysi manbalarda mujassam?
- A) Zamonaviy pedagogik texnologiyalarda
- B) Davlat ta'lim standartlarida
- *C) Xalq og'zaki ijodi, urf-odatlar, an'analar, ma'naviy meros va tarixiy tajribada
- D) Xalqaro baholash dasturlarida
27. Tarbiyaviy faoliyatda pedagogik ta'sir tushunchasi nimani anglatadi?
- A) Tarbiyalanuvchining faoliyatini cheklashni
- B) O'quvchilarning intizomini nazorat qilishni
- *C) Shaxs rivojiga maqsadli, ongli va tizimli ta'sir ko'rsatish jarayonini
- D) Tarbiyaviy tadbirlarni rasmiy tashkil etishni
28. Milliy tarbiya jarayonida pedagogik muloqotning asosiy vazifasi nimadan iborat?
- A) Tarbiyalanuvchilar faoliyatini nazorat qilishdan
- B) Axborot almashinuvini cheklashdan
- *C) Tarbiyachi va tarbiyalanuvchi o'rtasida samarali munosabat, ta'sir va hamkorlikni ta'minlashdan
- D) Tarbiyaviy ishlarni rasmiylashtirishdan
29. Tarbiyaviy jarayonda shaxsning faolligi nima bilan belgilanadi?
- A) Nazoratga bo'ysunishi bilan
- B) O'quv materialini yod olishi bilan
- *C) Mustaqil fikrlashi, ongli ishtiroki va ijtimoiy faol munosabati bilan
- D) Tashkiliy talablarni bajarishi bilan
30. Milliy tarbiya jarayonida o'z-o'zini tarbiyalashning ahamiyati nimada?
- A) Nazorat yuklamasini kamaytirishda
- B) O'quvchini mustaqil baholashda
- *C) Shaxsning o'zini ongli ravishda takomillashtirish, boshqarish va

rivojlantirishda

D) Tarbiyaviy tadbirlarni qisqartirishda

31. Tarbiyaviy jarayonda namuna metodining pedagogik ahamiyati nimada?

A) Nazariy bilimlarni mustahkamlashda

B) O'quvchilarni tashkiliy boshqarishda

*C) Ijobiy xulq va fazilatlarni ibrat orqali shakllantirishda

D) Nazorat mezonlarini kuchaytirishda

32. Milliy tarbiya jarayonida ishontirish metodining mohiyati nimada?

A) Tarbiyalanuvchiga qat'iy talab qo'yishda

B) Intizomni nazorat qilishda

*C) Ong, e'tiqod va qarashlarga ta'sir etish orqali ijobiy munosabat shakllantirishda

D) Faoliyat natijalarini baholashda

33. Tarbiyaviy faoliyatda rag'batlantirish metodining samarasi nimada namoyon bo'ladi?

A) Tarbiyalanuvchini nazorat ostida ushlab turishda

B) Intizomiy talablarni kuchaytirishda

*C) Ijobiy xulq-atvor va foydali faoliyatni qo'llab-quvvatlash hamda mustahkamlashda

D) O'quv yuklamasini oshirishda

34. Tarbiyaviy faoliyatda jazo metodidan foydalanishning pedagogik talabi nimada?

A) Uni doimiy va qat'iy qo'llashda

B) Tarbiyalanuvchini jazolash orqali bo'ysundirishda

*C) Me'yorida, adolatli va tarbiyaviy maqsadga muvofiq qo'llashda

D) Nazorat samaradorligini oshirishda

35. Milliy tarbiya jarayonida tarbiyaviy muhitning ahamiyati nimada?

A) O'quvchilarni nazorat qilish qulayligida

B) Ta'lim yuklamasini tartibga solishda

*C) Shaxs rivojiga ta'sir etuvchi ijtimoiy, ma'naviy va pedagogik sharoitlarni

yaratishda

D) Tashkiliy hujjatlarni yuritishda

36. Milliy tarbiya jarayonida vatanparvarlik tarbiyasining asosiy vazifasi nimadan iborat?

A) Davlat ramzlarini yod oldirishdan

B) Tarixiy sanalarni eslab qolishdan

*C) Vatanga sadoqat, fuqarolik mas'uliyati va milliy daxldorlik tuyg'usini shakllantirishdan

D) Harbiy bilimlarni singdirishdan

37. Fuqarolik tarbiyasining pedagogik mohiyati nimada?

A) O'quvchilarni huquqiy hujjatlar bilan tanishtirishda

B) Jamiyat hayotini kuzatishga o'rgatishda

*C) Shaxsda qonunlarga hurmat, fuqarolik burchi va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishda

D) Siyosiy bilimlarni kengaytirishda

38. Axloqiy tarbiya jarayonining asosiy mazmuni nimadan iborat?

A) Estetik qarashlarni shakllantirishdan

B) Mehnat faoliyatini tashkil etishdan

*C) Shaxsda odob, xulq madaniyati, halollik, mas'uliyat va insoniy fazilatlarni rivojlantirishdan

D) Intellektual salohiyatni oshirishdan

39. Milliy tarbiya jarayonida mafkuraviy immunitetning ahamiyati nimada?

A) O'quvchilarning siyosiy bilimni nazorat qilishda

B) Axborotlarni tanlab o'qishga o'rgatishda

*C) Shaxsni zararli g'oyalar, ma'naviy tahdidlar va yot mafkuralarga qarshi ongli himoya qilishda

D) Nazorat mexanizmlarini takomillashtirishda

40. Milliy tarbiya jarayonida pedagogik monitoringning asosiy vazifasi nimadan iborat?

A) Tarbiyaviy tadbirlar sonini ko'paytirishdan

- B) Pedagogik hujjatlarni tizimlashtirishdan
 - *C) Tarbiyaviy jarayon holatini muntazam kuzatish, tahlil qilish va natijadorligini baholashdan
 - D) O‘quv yuklamasini qayta taqsimlashdan
41. Tarbiyaviy jarayonda pedagogik tahlilning zarurati nimada namoyon bo‘ladi?
- A) Tashkiliy hujjatlarni ko‘paytirishda
 - B) O‘quv yuklamasini nazorat qilishda
 - *C) Tarbiyaviy muammolar, natijalar va ularning sabablarini aniqlash hamda takomillashtirishda
 - D) Baholash mezonlarini o‘zgartirishda
42. Milliy tarbiya jarayonida pedagogik boshqaruvning mazmuni nimadan iborat?
- A) Tarbiyalanuvchilarni qat’iy nazorat qilishdan
 - B) Faqat hujjatlar yuritishdan
 - *C) Tarbiyaviy faoliyatni maqsadli rejalashtirish, tashkil etish, muvofiqlashtirish va nazorat qilishdan
 - D) Tarbiyaviy tadbirlar sonini oshirishdan
43. Tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishning pedagogik ahamiyati nimada?
- A) Hisobotlarni osonlashtirishda
 - B) O‘quv yuklamasini taqsimlashda
 - *C) Tarbiyaviy maqsadlarni aniq belgilash va faoliyatni izchil tashkil etishda
 - D) Nazorat mexanizmlarini soddalashtirishda
44. Milliy tarbiya jarayonida pedagogik madaniyat nimani anglatadi?
- A) Pedagogning tashqi ko‘rinishini
 - B) Pedagogik hujjatlarni to‘g‘ri yuritishni
 - *C) Pedagogning kasbiy bilimlari, axloqiy fazilatlari, muomala madaniyati va pedagogik mahoratini
 - D) Pedagogik faoliyatning tashkiliy tomonini
45. Tarbiyaviy faoliyatda pedagogik mahorat nimada namoyon bo‘ladi?
- A) Faqat bilim hajmida
 - B) Tarbiyaviy tadbirlar sonida

*C) Pedagogik vaziyatlarni to'g'ri baholash, samarali ta'sir ko'rsatish va natijaga erishish qobiliyatida

D) Hujjatlarni rasmiylashtirish tezligida

46. Milliy tarbiya jarayonida estetik tarbiyaning asosiy vazifasi nimadan iborat?

A) O'quvchilarni san'at tarixi bilan tanishtirishdan

B) Madaniy tadbirlarni tashkil etishdan

*C) Shaxsda go'zallikni his etish, estetik did va nafis munosabatni shakllantirishdan

D) Ijodiy topshiriqlar hajmini oshirishdan

47. Mehnat tarbiyasining pedagogik mohiyati nimada?

A) Kasb tanlashga tayyorlashda

B) Jismoniy faollikni oshirishda

*C) Mehnatsevarlik, mas'uliyat, intizom va amaliy faoliyat ko'nikmalarini shakllantirishda

D) O'quvchilar bandligini ta'minlashda

48. Milliy tarbiya jarayonida intellektual tarbiyaning mazmuni nimani qamrab oladi?

A) Nazariy bilimlarni yodlashni

B) Fanlar bo'yicha baholarni oshirishni

*C) Tafakkur, mustaqil fikrlash, tahlil qilish va bilish faoliyatini rivojlantirishni

D) O'quv topshiriqlarini ko'paytirishni

49. Milliy tarbiya jarayonida hamkorlik tamoyilining pedagogik ahamiyati nimada?

A) Tashkiliy vazifalarni taqsimlashda

B) Nazorat mexanizmlarini kuchaytirishda

*C) Oila, ta'lim muassasasi va jamiyatning tarbiyaviy hamjihatligini ta'minlashda

D) Tarbiyaviy yuklamani kamaytirishda

50. Milliy tarbiya tizimining yakuniy pedagogik natijasi nimada ifodalanadi?

A) Nazariy bilimlar hajmining ortishida

B) O'quvchilarning baholari yaxshilanishida

*C) Ma'naviy yetuk, ijtimoiy faol, mustaqil fikrlovchi va barkamol shaxsning shakllanishida

D) Tarbiyaviy tadbirlar samaradorligi hisobotida

GLOSSARIY

Aksiologik yondashuv - ta'lim va tarbiya jarayonini qadriyatlar asosida tashkil etishga yo'naltirilgan pedagogik yondashuv bo'lib, unda shaxsda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Axloqiy tarbiya - shaxsda odob-axloq me'yorlari, xulq-atvor madaniyati, ijtimoiy aloqalar etikasi va ma'naviy – ijobiy xislatlarni shakllantirishga qaratilgan tarbiya turi.

Etnopedagogika - xalqning milliy tarbiya tajribasi, urf-odatlar, an'analari va qadriyatlariga asoslangan pedagogik bilimlar tizimi.

Fuqarolik tarbiyasi - shaxsda faol fuqarolik mas'uliyati, qoida-qonunlarga hurmat, jamiyat oldidagi vazifalarini anglash va ijtimoiy faollikni rivojlantirishga qaratilgan tarbiya yo'nalishi.

Globallashuv - dunyo miqyosida siyosiy, iqtisodiy, madaniy va axborot jarayonlarining o'zaro integratsiyalashuvi va jadallashuvi.

Gumanistik yondashuv - shaxsni oliy qadriyat sifatida e'tirof etuvchi, uning erkinligi, sha'ni, qadr-qimmatini va individual rivojlanishini asosiy mezon deb biluvchi pedagogik yondashuv.

Ijtimoiylashuv - shaxsning jamiyat hayotiga moslashuvi, ijtimoiy tajribalarni o'zlashtirishi va jamiyat a'zosi sifatida shakllanish jarayoni.

Innovatsion yondashuv - ta'lim va tarbiya jarayoniga yangi g'oya, metod, texnologiya va usullarni joriy etishga asoslangan yondashuv.

Kasbiy kompetentlik - mutaxassisning o'z kasbiy jarayonini unumli olib borish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy sifatlar majmui.

Kompetensiya – ma'lum faoliyat turini muvaffaqiyatli olib borish uchun lozim bo'lgan bilim, ko'nikma, tajriba va qadriyatlar uyg'unligi.

Madaniyat - insoniyat tomonidan yaratilgan moddiy va ma'naviy boyliklar, qadriyatlar, an'analari va faoliyat usullari majmui.

Ma'naviyat - insonning ichki ruhiy-axloqiy olami, e'tiqodi, tafakkuri, qadriyatlari va ma'rifiy dunyoqarashi tizimi.

Mafkuraviy immunitet - shaxsning zararli g'oyalar, yot mafkuralar va ma'naviy tahdidlarga nisbatan ongli qarshilik ko'rsatish qobiliyati.

Shaxs - ongli faoliyat yurituvchi, ijtimoiy munosabatlarga kirishuvchi va individual xususiyatlarga ega inson.

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv - ta'lim va tarbiya jarayonida shaxsning individual xususiyatlari, ehtiyojlari va qiziqishlarini inobatga olishga asoslangan yondashuv.

Tarbiyaviy faoliyat - shaxsni ma'naviy, axloqiy, ijtimoiy va intellektual jihatdan rivojlantirishga qaratilgan maqsadli pedagogik faoliyat.

Tarbiyaviy jarayon - shaxsning ma'naviy-axloqiy, ijtimoiy va madaniy kamolotini ta'minlashga xizmat qiluvchi uzluksiz pedagogik jarayon.

Tarbiyaviy kompetensiya - tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etish, boshqarish va tahlil qilishga doir bilim, ko'nikma va malakalar majmui.

Tarbiyaviy muhit - shaxs kamolotiga ta'sir etuvchi ijtimoiy, pedagogik, ma'naviy va madaniy omillar majmui.

Tarbiyaviy texnologiya - tarbiyaviy maqsadlarga erishish uchun qo'llaniladigan metod, vosita va shakllar tizimi.

Tamoyil - faoliyatni tashkil etishda asos bo'lib xizmat qiluvchi yetakchi qoida va mezon.

Umuminsoniy qadriyatlar - insoniyat taraqqiyoti davomida shakllangan va barcha xalqlar uchun mushtarak bo'lgan axloqiy, ma'naviy va madaniy qadriyatlar.

Uzluksiz ta'lim - shaxsning butun hayoti davomida bilim, ko'nikma va malakalarni muntazam ravishda rivojlantirib borish jarayoni.

Vatanparvarlik - Vatanga muhabbat, sadoqat, milliy manfaatlarga hurmat va yurt ravnaqiga daxldorlik hissi.

Qadriyat - shaxs, jamiyat yoki millat uchun muhim ahamiyat kasb etuvchi moddiy yoki ma'naviy mezonlar tizimi.

Qadriyatlar tizimi - shaxs yoki jamiyatning ma'naviy yo'nalishini belgilovchi qadriyatlar majmui.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 23-sentyabrdagi O'PQ- 637 son qonuni. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. - T.: O'zbekiston, 2020.
2. Mirziyoyev Sh.M. Islom tsivilizatsiyasi markazi uchinchi renessans poydevoridan biri bo'lishiga umid qilamiz. 2021yil 29 yanvardagi nutqi // Xalq so'zi. - T., 2021. - 30 sentyabr.
3. Mirziyoyev SH.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, 2017 yil 30 sentyabrda "O'qituvchi va murabbiylar kuni" munosabati bilan O'zbekiston o'qituvchi va murabbiylariga yo'llagan tabrik nutqi.
4. Abu Ali ibn Sino. Tadbiri manozil. - T.: 1966
5. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. - T.: "O'zbekiston milliy entsiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2004. - 160 b.
6. Abu Rayhon Beruniy. Tanlangan asarlar. I tom. / Tarjimon A. Rasulov. Izohlarni I. Abdullaev va A.Rasulov tuzgan. Mas'ul muharrirlar: I. Abdullaev va O. Fayzullaev. -T.: Fan, 1968.
7. Ahmad Yugnakiy. Hibatu-l-haqoyiq. Tuzuvchi : Qosimjon Sodiqov. T.: Akademnashr: 2019, 168 b
8. Alisher Navoiy. Mahbub-ul-qulub. Asarlar. 15 tomlik. 13-tom. -- Toshkent, Badiiy adabiyot nashriyoti, 1966.
9. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. - T.: "O'zbekiston milliy entsiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2004. - 94 b.
10. Voxidova N.X Milliy g'urur tarbiyasi. Monografiya. -T.: 9 b.t. Istiqlol, 2010
11. Baybayeva M., Voxidova N.X. Saidova B. Tarbiyaviy ishlarni boshqarish- T.: TDPU, 2023
12. Egamberdieva N.M. Yuksak ma'naviyatli shaxsni shakllantirishning tarbiya texnologiyasi. O'quv qo'llanma. Fan va texnologiya. T.: -2012y. 364 b.
13. Jamoldinova O.R. Yoshlar sog'lom turmush madaniyatini rivojlantirishda uzviylik va uzluksizlik tamoyillari amal qilishining pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish: Ped. fanl. d-ri ... diss. - T., 2015. - 339 b.

14. Karimova V.M. Tolerantlikning oilaviy an'ana, urf-odat va udumlar, maishiy o'zaro munosabatlarda aks etishi // Ta'lim tizimida ijtimoiy-gumanitar fanlar. - T., 2007.
15. Kaykovus, Unsurul - Maoliy. Qobusnoma. - T.: O'qituvchi, 1986. - 164 b
16. Mahkamov U.I. Yuqori sinf o'quvchilarida axloqiy madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslari: Ped. fanl. d-ri ... diss. - T., 1998. - 287 b.
17. Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Rahmankulova N.X. Pedagogika nazariyasi va tarixi. - T.: Fan va texnologiya, 2010.
18. Voxidova N.X., Mirzaeva F. Ijtimoiy pedagogika. -T.: TDPU, 2022
19. Musaeva N.M. Insonning ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirishda hadislarning roli: Fals. fanl. nomz. ... dis. Avtoref. - T., 2001. - 27 b.
20. Nazarov Q. Qadriyatlar falsafasi. (Aksiologiya) Toshkent Faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti - 2004
21. Ochilov M. Muallim qalb me'mori. T.: O'qituvchi, 2001. - 364- b.
22. Ochilova N.M. Talabalarda pedagog odobi fazilatlarini shakllantirish: Ped. fanl. nomz Avtoref. - T.: O'zPFITI, 2007. - 22 b.
23. Ortiqov N. Milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida o'quvchi shaxsini axloqiy shakllantirish: Ped. fanl. d-ri dis. - Toshkent, 2000. - 298 b.
24. Quronov M. Milliy tarbiya. Monografiya. Toshkent "Ma'naviyat" 2007y
25. Quronov M. Vatanning mafkuraviy himoyasi mustahkam bo'ladi.// Ma'rifat, 2017 yil 23 avgust. №67(9028).
26. Quronov M. Bizni birlashtirgan g'oya / M.Quronov. - Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2016. - 348 b.
27. Qushvaqtov N.X. Talabalarni milliy-ma'naviy qadriyatlarni o'rganishga tayyorlashning pedagogik va kompyuterli asoslari: Ped. fan. nomz. ... avtoref. - Toshkent, 2006. - 22 b
28. Sadullaev B.B. O'yinlar vositasida o'quvchi larda do'stona munosabatlarga asoslangan ijtimoiy hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish tizimi: Ped. fanl. fals. d-ri (PhD) ... Avtoref. - Samarqand, 2019.

29. Tarbiyaviy ishlar metodikasi: Fan dasturi / Tuzuvchi: N.X. Voxidova. - T., 2018. - 12 b.
30. Toshmatova J.S. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar asosida talaba-yoshlar shaxsini kamolotga yetkazish. - T., 2020.
31. Xoliqov A. Oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarning pedagogic mahoratini rivojlantirish: Ped. fanl. d-ri Diss. - T., 2018. - 226 b.

AXBOROT MANBALARI

32. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi sayti. - URL: <http://www.edu.uz>
33. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi sayti. - URL: <http://www.uzedu.uz>
34. O'zbekiston Respublikasi Hukumat portali. - URL: <http://www.gov.uz>
35. Pedagog ta'lim portali. - URL: <http://www.pedagog.uz>
36. Relarn axborot resursi. - URL: <http://www.relarn.ru>
37. Ziyonet ta'lim portali. - URL: <http://www.ziyonet.uz>